श्रीराम शिक्षण संस्था, धामणगाव रेल्वे र.नं. महा. २६३५ अम. व एफ २७३४ द्वारा संचालित

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

.3.2 Average percentage of courses that include experiential learning through project work/field work/internship during last five years (10)

Program name	Program code	Name of the Course that include experiential learning through project work/field work/internship	Course code	Year of offering	Name of the student studied course on experiential learning through project work/field work/internship	Link to the relevant document
			2020-21			
	BA II	EVS	11800	2020-21	61	
			2019-20			
	B.A.I ,II,III	GOP (Study Tour)	1111	2019-20	47	
	BA II	HEC(Industrial Visit)	1113	2019-20	24	
	BA II	EVS	11800	2019-20	61	
			2018-19			
	B.A.I ,II,III	GOP(Study Tour)	1111	2018-19	38	
	BA II	HEC (Industrial Visit)	1113	2018-19	15	
	BA II	EVS	11800	2018-19	80	
	BA Sem III	HEC(Project)	1113	2018-19	31	
			2017-18			
	B.A.I ,II,III	GOP (Study Tour)	1111	2018-19	40	
	BA II	EVS	11800	2017-18	74	
			2016-17			
	B.A.I ,II,III	GOP (Study Tour)	1111	2016-17	33	
	BA II	EVS	11800	2016-17	81	

Shriram Mahila Mahavidyalaya 170 Seal

|| ज्ञानं सर्व हितार्थाय ||

श्रीराम शिक्षण संस्था, धामणगाव रेल्वे र.नं. महा. २६३५ अम. व एफ २७३४ द्वारा संचालित

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगाव रेल्वे जि. अमरावती - ४४४ ७०९ (महाराष्ट्र)

फोन नं. ०७२२२-२३७९०० महाविद्यालय सांकेतांक - १७०

अध्यक्ष	सचिव	प्र. प्राचार्य
श्री अरुणभाऊ अडसड	श्री घनश्यामजी मेश्राम	डॉ. नंदकिशोर राऊत
माजी आमदार	मो. ९५०३५०६५२०	एम. ए., नेट, पीएच. डी.
मो. ९४२२८५५१११		मो. ९९७०८८६५३१

www.shrirammahilacollege.ac.in Email : shrirammmv2000@gmail.com

जा.क्र. : /श्रीकमम/धारे दिनांक :

CERTIFICATE

This is to certify that Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly (College Code-170) is affiliated to Sant Gadge Baba Amravati. 1.3.2.1. **Number of courses that include experiential learning through project work/field work/internship year-wise during last five years are verified.**

Principal
Shriram Kala Ma.
Mahavidyalaya
DHAMANGAON RL

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly

1.3.2 Average percentage of courses that include experiential learning through project work/field work/internship during last five years (10)

Sr.No	Name of Programme	No of Student	Department	Date	Year	Location
2	GOP (Study Tour)	47	Geography	28/02/2020	2019-20	Salbardi,Ner Pingalai,Mozari
3	HEC(Industrial Visit)	24	Home Economics	22/02/2020	2019-20	Amravati
4	EVS	61	Geography	28/02/2020	2019-20	Warud Bagaji
5	GOP(Study Tour)	38	Geography	29 Jan to 03 Feb.2019	2018-19	Mumbai,Ganapatipule,Ratanagiri,Kolhapur
6	HEC (Industrial Visit)	15	Home Economics	13/10/2018	2018-19	Handicraft Exihibitation,Amravati
7	EVS	80	Geography	23/01/2019	2018-19	Jalicha Maroti
8	HEC(Project)	31	Home Economics	Project	2018-19	Field Work
9	GOP (Study Tour)	40	Geography	16 Feb.18 Feb.2018	2017-18	Jabalpur,
10	EVS	74	Geography	4th Feb.2018	2017-18	Gavanipani
11	GOP (Study Tour)	33	Geography	20 to 26 Nov.2016	2016-17	Delhi,Agra,Mathura
12	EVS	81	Geography	03rd April 2017	2016-17	Bembala Project

Shriram Mahila Mahavidyalaya 170 Seal Dhamangaon (Rly)

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya,
DHAMANGAON Rly

SYLLABUS

Sant Gadge Baba Amravati University

For : B.A., B.Com., B.Sc., B.F.A., B.M.C., B.S.W., B.B.A., Computer Science, B. Tec., B.E.

ENVIRONMENTAL STUDIES

[Marks : 100

Part-A : Short Answer Pattern — 25 Marks

1. **The Multidisciplinary nature of environmental studies**
   Definition, scope and importance. Need for public awareness.
2. **Social Issues and the Environment**
   From Unsustainable to Sustainable development. Urban problems related to energy. Water conservation rain water harvesting, watershed management. Resettlement and rehabilitation of people, its problems and concerns. Case studies. Environmental ethics : Issues and possible solutions. Climate change, global warming, acid rain, ozone layer depletion, nuclear accidents and holocaust. Case studies. Wasteland reclamation. Consumerism and waste products.
   Environment Protection Act. Air (Prevention and Control of Pollution) Act. Water (Prevention and Control of Pollution) Act. Wildlife Protection Act. Forest Conservation Act. Issues involved in enforcement of environmental lesislation. Public awareness. (7 lecture hours)
3. **Human Population and the Environment**
   Population growth, variation among nations. Population explosion - Family Welfare Programme. Environment and human health. Human Rights. Value Education. HIV / AIDS. Women and Child Welfare. Role of Information Technology in Environment and human health. Case Studies. (6 lecture hours)

Part-B : Essay Type With Inbuilt Choice — 50 Marks

4. **Natural Resources : Renewable and non-renewable resources :**
   Natural resources and associated problems. Forest resources : Use and over exploitation, deforestation, case studies. Timber extraction, mining, dams and their effects on forests and tribal people. Water resources : Use and over-utilization of surface and ground water, floods, drought, conflicts over water, dams-benefits and problems. Mineral resources : Use and exploitation, environmental effects of extracting and using mineral resources, case studies. Food resources : World food problems, changes caused by agriculture and overgrazing, effects of modern agriculture, fertilizer - pesticide problems, water logging, salinity, case studies. Energy resources : Growing energy needs renewable and non renewable energy sources, use of alternate energy sources, Case studies. Land resources : Land as a resource, land degradation, man induced landslides, soil erosion and desertification. Role of an individual in conservation of natural resources. Equitable use of resources for sustainable lifestyles. (8 lecture hours)
5. **Ecosystems**
   Concept of an ecosystem. Structure and function of an ecosystem. Producers, consumers and decomposers. Energy flow in the ecosystem. Ecological succession. Food chains, food webs and ecological pyramids. Introduction, types, characteristic features, structure and function of the following ecosystem :- - Forest ecosystem - Grassland ecosystem - Desert ecosystem - Aquatic ecosystems (ponds, streams, lakes, rivers, oceans, estuaries) (6 lecture hours)
6. **Biodiversity and its conservation**
   Introduction - Definition : genetic, species and ecosystem diversity. Biogeographical clasification of India. Value of biodiversity : consumptive use, productive use, social, ethical, aesthetic and option values. Biodiversity at global, National and local levels. India as a mega-diversity nation. Hot-spots of biodiversity. Threats to biodiversity : habitat loss, poaching of wildlife, man-wildlife conflicts. Endangered and endemic species of India. Conservation of biodiversity : In-situ and Ex-situ conservation of biodiversity (8 lecture hours)
7. **Environmental Pollution**
   Definition Causes, effects and control measures of :- - Air pollution - Water pollution - Soil pollution - Marine pollution - Noise pollution - Thermal pollution - Nuclear hazards Solid Waste Management Causes, effects and control measures of Role of an individual in prevention of pollution. Pollution case studies Diaster management floods, earthquake, cyclone and landslides. (8 lecture hours)

Part-C - Essay On Field Work — 25 Marks

8. **Field work**
   Visit to a local area to document environmental assets - river/forest/grass land/hill/mountain. Visit to a local polluted site - Urban/Rural/Industrial/Agricultural. Study of common plants, insects, birds. Study of simple ecosystem - pond, river, hill slopes, etc. (5 lecture hours)

Notes : i) Contents of the syllabus mentioned under paras 1 to 8 shall be for teaching for the examination based on Annual Pattern. ii) Contents of the syllabus mentioned under paras 1 to 4 shall be for teaching to the Semester commencing first, and iii) Contents of the syllabus mentioned under paras 5 to 8 shall be for teaching to the Semester commencing later.

170 Seal

Scanned by CamScanner

B.A. Part-I (Home Economics)
Semester -II
Paper- Family Resource Management and Interior Decoration

Time- 3 Hours for Theory
3 Hours for Practical
Periods Per Week- Theory - 5
Practical - 2 (per practical)

Total : 100 Marks
Theory : 50 Marks
Internal assessment : 20 Marks
Practical : 30 Marks

Objectives:

1. To acquire basic knowledge of principles involved in planning of residential house.
2. To learn and apply various methods and techniques of Work Simplification.
3. To develop employability skills and the skill of "earning while learning."
4. To bring awareness about waste management and water conservation for environment protection.
5. To train the students from self employment point of view.

Unit 1 : Family Housing

1.1 Family's housing needs
a) Protective, b) Economic, c) Affectional d) Social e) Standard of Living f) Housing Goals g) Style h) Function i) Occupation

1.2 Factors Affecting Selection of Site for House Building
a) Legal Aspect b) Location c) Physical Features d) Health aspect e) Soil Condition f) Services g) Cost factor

1.3 Principles of House Planning
a) Orientation b) Grouping of Rooms c) Roominess d) Circulation e) Flexibility f) Privacy g) Spaciousness h) Aesthetics i) Economy j) Light k) Ventilation

1.4 Types of Kitchen (Shapes)
a) One wall kitchen b) Double wall Kitchen c) L Shape Kitchen d) U Shape Kitchen e) Broken U Shape Kitchen

1.5 Recent Trends in Kitchen

Unit 2: Work Simplification.

2.1 Meaning, Importance and Definition of Work Simplification.
2.2 Principles of Work Simplification.
2.3 Mundel's Law (Classes) of changes.
2.4 Techniques of Work Simplification.
2.5 Improving methods of Work Simplification.

Unit 3: Furniture Arrangement

3.1 Styles of Furniture
a) Traditional b) Contemporary c) Modern
3.2 Types of Furniture
3.3 Factors involved in selection of Furniture.
3.4 Arrangement of Furniture in different rooms.
3.5 Care of different types furniture.

Unit 4 : Water Conservation, Drainage and Waste Disposal.

4.1 Need, importance and methods of water conservation.
4.2 Need and Importance of house drainage.
4.3 Methods of House Drainage.
i) Dilution ii) Purification iii) Soak pits.
4.4 Types of waste and need of waste disposal.
4.5 Methods of waste disposal.
a) Composting b) Vermicomposting. c) Conservancy System. d) Dumping. e) Incineration.

Unit 5: Job Opportunities, Self Employment and Abilities.

5.1 Definition of Employment and Self Employment. Need of Self Employment in Home Economics.

5.2 Opportunities of Job and Self Employment in Home Economics.

5.3 Guiding Principles of Self Employment.

i) Registration

ii) Training

iii) Knowledge of Equipments, their care and Material Required.

iv) Loan Facility

v) Preparation of Project Report.

vi) Account Keeping

vii) Costing

viii) Labeling

ix) Packaging

x) Marketing.

5.4 Concept and Benefits of Self Help Groups and the role of Self Help Groups in women empowerment.

5.5 Ways of success of Self Help Groups and Role of MAVM (Mahila Arthik Vikas Mandal) in Self Help Groups

Internal Assessment : (20 Marks)

Distribution of Marks:

1. Visit / Exhibition of articles made by students.
   Visit to any one of the following
   i) Cottage Industry
   ii) Self help Group
   iii) Women Entrepreneurship Establishment
   iv) Exhibition cum sell
   Report writing and submission of the above activity **10 Marks**
3. Attending, Submission and Presentation of seminar based on syllabus **10 Marks**

Total **20 Marks**

Practical :

1. Class work
   a) Practical record book. -
      i) Methods of Embroidering the stitches with the help of diagrams and designs.
      ii) Embroidering following Stitches
      1- Bullion (knot) Stitch 2- Bead Work 3- Glass Work
      4- Herringbone 5- Kantha Work 6- Jardozi ork
   b) Embroidering two or three of the above stitches on the Apron.
   c) Preparing any one article based on "Best out of Waste."
      (Preparing Bags/ Envelopes from waste papers or Block Printing on Envelopes or Cards)

Practical Examination : (30 Marks) (Time 3 Hours)

Distribution of Marks

1	**Class work**	
	a) Practical Record Book	5 Marks
	b) Embroidering Stitches on Apron.	5 Marks
	c) Any one article based on "Best out of Waste."	5 Marks
2	**Examination**	
	a) Embroidery Sample (Any Two Stitches)	8 Marks
	b) **Preparing Bags/ Envelopes from waste papers** or any article based on "Best out of Waste" or Block Printing on Envelopes or Cards	4 Marks
	c) Viva	3 Marks
	Total	30 Marks

170 Seal

Note- One Record Book shall be maintained by each student. Record Book shall contain the following :

a) Methods of Embroidering the stitches with the help of diagrams, designs and small samples of stitches..

b) Preparing Bags/ Envelopes from waste papers or any article based on "Best out of Waste" or Block Printing on Envelopes or Cards

Note: *The Record Book should be duly certified by the Head of the Department and should be signed and certified by the teacher after every practical.*

Reference Books:

1. Gross & Grandall, " Management for Modern Families", Appleton century crafts, New York.
2. P. Nickell & Dorsey. J.M., "Management in Family Living", Wiley Eastern Ltd. New Delhi.
3. Bhargara Bela, " Family Resource Management & Interior Decoration," University Book House Private Ltd., Jaipur.
4. Rutt, Anna Hong, "Home Furnishing", Wiley Eastern Private Ltd. New Delhi.
5. Goldsmith " Art in everyday Life" Mc. Millan, New York.
6. Deshpande R.S.-"Modern Ideal Houses for Indian," United Book Corporation, Pune.

7) मुन्शी आणि जठार – गृहअर्थशास्त्र भाग – १, पिंपळापूरे एन्ड कंपनी पब्लीशर्स, नागपूर.

8) लिमये क्षमा – गृहअर्थशास्त्र आणि गृहकला, विद्या प्रकाशन, नागपूर

9) वसू आणि महाजन - आधुनिक गृहअर्थशास्त्र, मंगेश प्रकाशन, नागपूर.

10) पुरब प्रभावती - भरत कला, मॅजेस्टीक बुक डेपो, मुंबई.

11) कोकड अ.वि. - अभिनव भरतकला.

12) शेरी जे.पी.-गृहकला एवं गृहप्रबंध

13) कांडलकर लिना – गृहअर्थशास्त्राची मुलतत्वे. विद्या प्रकाशन, रूईकर पथ, नागपूर.

14) फरकाडे त्रिवेणी, गोंगे सुलभा – गृहविज्ञान विस्तार

15) स्वर्णजयंती ग्राम स्वयंरोजगार योजना - मार्गदर्शक तत्वे महाराष्ट्र शासन ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग, मुंबई.

16) फरकाडे त्रिवेणी, गोंगे सुलभा, कौटुंबीक संसाधनांचे व्यवस्थापन आणि गृहसजावट.

******

1.4 Home Economics as Education for Life

HOME ECONOMICS
FOOD SCIENCE & NUTRITION
(FROM THE SESSION 2018-19 SEMISTER III)

Periods of instruction per week-
Theory: 5 periods
Practical: 2 periods per batch

full marks-100
Theory: 50
Practical: 30

Internal: 20

Objectives: this course will enable the students-

1. To understand the basic concepts on nutrition.
2. To gain the knowledge of food, food functions and nutritive value of foods.
3. To develop abilities to plan diets for various stages.
4. To inspire the entrepreneurial skill.

Unit I

1.1 Introduction of food and nutrition
1.2 Definitions:- Food, Nutrition, Nutrients, Nutritional Status, Malnutrition and Health
1.3 Relation between Health and Nutrition
1.4 Functions of foods: Physical, Psychological, socio-cuitural

Unit II

Energy giving nutrients:

2.1 Carbohydrates-Classification, sources, functions, requirement, Deficiency symptoms, & symptoms due to excess consumption.
2.2 Cereals- i)Types and nutritive value ii) products
iii) Gelatinization & Food quality improving methods
2.3 Fats -Classification, sources, functions, requirement, Deficiency symptoms, & symptoms due to excess consumption
2.4 Oil and oilseeds- Types, nutritive value

Unit III

Body building nutrient;

3.1 Protein- Classification, sources, functions, requirement Deficiency symptoms,
3.2 Pulses and legumes- Types and nutritive value.
3.3 Eggs- Structure, Nutritive value,
3.4 Meat, fish & poultry- Types , nutritive value and selection

Shriram Mahila Mahavidyalaya
170
Seal
Dhuliyan(?)

Unit IV

Protecting and regulating nutrients:

4.1 Vitamin-A,B,C,D,E,K- sources, functions, requirement Deficiency symptoms

4.2 Minerals – Calcium, Phosphorus, Sodium chloride, Iron, Iodine & copper
Sources, functions, requirement Deficiency symptoms

4.3 Vegetables and fruits- Importance , Types, Nutritive value, selection.

4 4 water- sources, functions, requirement Deficiency symptoms

Unit V

5.1 Balanced Diet-Meaning and importance.

5.2 Factors affecting on balanced diet

5.3 Principles of meal planning

5.4 Balanced diet for Childhood, Adolescence, pregnancy & lactating mother

Internal-

1. Visit to food industry/ home industry/moll/market/shop and submit report Or To prepare regional dish any one (group work- Stall management aim) or demonstration any one related to subject -10 mark
2. Group project (for developing research view) -10 marks

Class work

a) Celebration of Nutrition week and report
(Aim- application of nutrition knowledge and extension activity)

b) Evaluation of self diet (One week)

-

Practical

a) Weights & Measures

b) Demonstration of Pickles/ Masale/Gravies

c) Regional Food preparations - Sanbharwadi , Dahi wada, Uttapa, Chole Bhature, Sambar wada & Bengali Mithai.

d) Compute cost and nutritive value of two rich nutrients dish.

Distribution of practical mark	Total mark-30
a) Preparation of dish & presentation (one Recipe)	: 10 mark
b) Nutritive & cost value	: 05 Marks
c) Class work	: 08 Marks
d) Record book	: 04 Marks
e) Viva Voce	: 03 Marks

Shriram Nanda Mahavidyalaya
170
Seal

Instructions for the Private candidates

Privates candidates should apply to the principal concerning the semester and pay for the meant practical. They should be instructed to complete the practical as per timetable of the college. Their recodbook should be duly signed by the head of the department of Home Economics.

References

1. Mudambi,S.R. and Rajgopal M.V.-Fundamental of Food and Nutrition, Wiley Eastern Limited Ansari road, New Delhi 1987.

2. Swaminathan, M. Essential Food and Nutrition V.I & II. The Bangalore printing and publishing Comp. Mysore road, Bangalore.

3. ICMR Nutritive value of Indian Book

4. ICMR Recommended Dietary allowances.

5. Dietary guidelines for Indians .A Manual of NIN, ICMR Hyderabad.

5. Desai, Vasant, Entrepreneurship Development Himalaya pub house 1991-Vol-I,II, and III.

6. Joshi, S.A. Nutrition and Dietetics Tata MC Hill Pub Company Ltd New Delhi.

7. Shrilakshmi, B. Food Science Edi-III New Age International Ltd.Pub. New Delhi.

8. Sethi, M. and Mathan, S.-Catering management and An Integrated approach, new Age International Private LTd. New Delhi.

7 महाजनी,शोभा. आहारशास्त्राची मूलतत्वे मंगेश प्रकाशन नागपूर

८ होले आणि देशकर. आहारमिमांसा म वि ग्र नि नागपूर.

९ होले आणि देशकर. आहारशास्त्र विविधदृष्टिकोनातून म वि ग्र नि नागपूर.

१० होले, सरला. पोषण व आहारशास्त्र परिचय

११- दिवाकर, निर्मला. पार्टी फार्टी. शाकाहारी पाप्युलर पब्लीकेशन मुंबई

१२ देशकर, आशा आणि जोशी, संध्या अन्न व पोषण कार्यपुस्तिका वृंदावन नगर अमरावती

General reading

1 Encyclopedia of Social sciences

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly
Enivironment Study Visit

Study Region: Bembala Prakalp (Bembala Dam)

Class : BA II

Date: 03/04/2017

2016-17

S.N.	Name of the Student	Signature
1	Ku.Aarti Ganeshrao Savasakde	A.G. Savasakde
2	Ku.Anita Lxmanrao Warwade	A.warwade
3	Ku.Anju Siddarth Modak	A.modak
4	Ku.Archana Shrihari Verulkar	Archana S. Verulkar
5	Ku.Arti Vasantrao Vanave	A.Vanave
6	Ku.Ashvini Dnyaneshwar Kodape	A. D. Kodape
7	Ku.Ashvini Haribhau Dhudase	A. H. Dhudase
8	Ku.Ashwini Rameshrao Vaidya	A. R. Vaidya
9	Ku.Bhagyashri Rajndra Wankhade	B. R. Wankhade
10	Ku.Bhavana.Surendra.Pandhre	B.Pandhare
11	Ku.Charulata Ratnakar Pardhi	C. R. Pardhi
12	Ku.Chhaya Devidas Tadas	C.tadas
13	Ku.Deepali Prakashrao Sonone	D. P. Sonone
14	Ku.Dipali Rajendra Pande	D. R. Pande
15	Ku.Divya Diliprao Korde	D. D. korde
16	Ku.Gauri.Devendra.Nikhar	G. D. Nikhar
17	Ku.Gayatri Ashokrao Meshram	G. A. Meshram
18	Ku.Harshali Utamrao Pikalmunde	H. U. Pikalmunde
19	Ku.Jayashri Ashokrao Puri	J. A. Puri
20	Ku.Joyty Yogirajji Nimkar	J. Y. Nimkar
21	Ku.Kajal Suresh Bhoyar	K. S. Bhoyar
22	Ku.Kanchan Ashokrao Solav	K. A. Salav
23	Ku.Komal Sureshrao Mahajan	K. S. Mahajan
24	Ku.Komal Sureshrao Rangari	K. S. Rangari
25	Ku.Manisha Arunrao Uike	Manisha. A. Uike
26	Ku.Mayuri Dnyaneshwarrao Nimkar	M. D. Nimkar
27	Ku.Meena Prabhakar Bhalavi	Meena P. Bhalavi
28	Ku.Monali Uttamrao Pikalmunde	M. U. Pikalmunde
29	Ku.Namrata Ananta Khadase	Namrata A. Khadse
30	Ku.Nikita Kisanrao Nadane	N. K. Nadane
31	Ku.Nikita Shankarrao Shivankar	N. S. Shivankar
32	Ku.Nikita.Ganeshrao.Neware	N. G. Neware
33	Ku.Nilima Devraoji Varthi	N. D. Varthi
34	Ku.Nita Nandkishor Punse	N. N. punse
35	Ku.Pallavi Arunrao Amale	P. A. Amale

Shriram Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly. 170 Sign

36	Ku.Parchi Vijayrao Walke	prachi v. walke
37	Ku.Partibha.Subhashrao.More	P. S. more
38	Ku.Payal Anil Lokhande	Payal A. lokhande
39	Ku.Payal Digambar Rajankar	P. D. Rajankar
40	Ku.Payal Nareshrao Mahajan	Payal N. mahajan
41	Ku.Pooja Pramodrao Deshmukh	Pooja Deshmukh
42	Ku.Pooja Rajendra Raut	P.R. Raut
43	Ku.Pooja Vinodrao Dafale	Pooja V. Dafale
44	Ku.Pragati Kiranrao Kuldharni	P. K. Kuldharni
45	Ku.Pragati Vijayrao Thombare	P.V. Thombare
46	Ku.Pragati Yogiraj Thombre	P. Y. Thombre
47	Ku.Prajakta Gangadhar Banasure	P. G. Banasure
48	Ku.Prajakta Namdeo Dehankar	P.N. Dehankar
49	Ku.Pranali Ambadas Bhagat	P. A. Bhagat
50	Ku.Pratibha Ramesh Aadmane	P. R. Admane
51	Ku.Pratikasha Mukundrao Chavade	P. M. chavade
52	Ku.Pratiksha.Nareshrao.Dabhade	P. N. Dabhade
53	Ku.Pratisha Kishorrao Dahat	Pratisha Dhat.
54	Ku.Priti Vijyarao Khadse	Priti Khadse
55	Ku.Prity Ashokrao Pandao	P. Pandao
56	Ku.Priya Arjunrao Deoke	Priya A. Deoke
57	Ku.Priya Gopalrao Thakare	priya G. Thakare
58	Ku.Puja Sanjay Ugemuge	P. S. Ugemuge
59	Ku.Rachana Narendra Mahajan	R. N. mahajan
60	Ku.Rajani Prabhakar Madavi	R. madavi
61	Ku.Rajshri Prakash Thote	Rajshri P. Thote
62	Ku.Rashmi Ramesh Babhulkar	R. R. Babhulkar
63	Ku.Reshma.Gurudev.Alone	R. G. Alone
64	Ku.Roshni Raju Reel	Roshni R. Reel
65	Ku.Rupali.Ambadas.Kumare	Rupali. A. kumare
66	Ku.Rutuja Shankarrao Hadake	R. S. Hadake
67	Ku.Sapana Rameshrao Dhonge	S. R. Dhonge
68	Ku.Seema Chanduji Kambale	Seema. C. kambale
69	Ku.Shalini Sureshrao Atram	shalini S. Atram
70	Ku.Sheela Ramenshrao Mahanur	sheela. R. mahanur
71	Ku.Shilpa Mrotrao Golait	shilpa m. Golait
72	Ku.Shivani Lakhan Yadav	S. L. Yadav
73	Ku.Shnehal Hemantrao Dhakulkar	S. H. Dhakulkar
74	Ku.Shradha.Ravindra.Shelke	S. R. shelke
75	Ku.Shubhangi Anilrao Tak	S. A. Tak
76	Ku.Shweta Haribhau Lahabar	Shweta H. Lahabar
77	Ku.Snehal Rajndra Ghawat	S. R. Ghawat
78	Ku.Snehalsunilrao Dhomane	S. R. Dhamane
79	Ku.Sonali Sanjay Dhande	Sonali m. Dhande
80	Ku.Sonali.Madhukar.Bagmare	S. m. Bagmare
81	Ku.Sumegha Pralhad Ghawat	S. P. Ghawat
82	Ku.Supriya Manoharrao Vaidya	S. m. Vaidya
83	Ku.Tejaswini Amrutrao Wase	T. A. Wase

84	Ku.Uma Marotrao Zalke	Uma.M. Zalke
85	Ku.Vimal Dashrath Talmale	Vimal D. Talmale.
86	Ku.Yadavi Hanumanrao Navkhare	Y.H. Navkare
87	Ku.Yogita Diiliprao Chandore	Y.D. Chandore.

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON RLY.

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly

Enivironment Study Visit

Study Region: Gavha Nipani

Class : BA II

Date: 04/02/2018

2017-18

S.N.	Name of the Student	Signature
1	Aarti Ashok Choudhari	A.choudhari
2	Aarti Bhartrao Borkute	A.Borkute
3	Aarti Pralhadrao Mahalle	A.Mahalle
4	Amruta Rameshrao Gayakwad	A.Gayakwad
5	Anju Ganeshrao Kawale	A.G. Kawale.
6	Ankita Satishrao Madavi	Ankita Madavi
7	Arti Sanjay Mankar	A.mankar
8	Ashvini Madhukar Uike	A.Uike
9	Ashvini Shrikrushna Hanuvate	A.S. Hanuvate
10	Ashwini Daulatrao Bhagwat	A.bhagwat.
11	Ashwini Dhansing Meshram	A.meshram
12	Ashwini Ganeshrao Gawali	Ashwin G.Gawali
13	Ashwini Vittalrao Kodape	A.V. Kodape
14	Asmita Sunilrao Patil	A.S. Patil
15	Babita Ashokrao Mundane	B.mundane.
16	Bhaygshri Haridas Wankhade	B.H. wankhade
17	Bhaygshri Murlidhar Nare	B.M.Nare
18	Chaitali Sudhakar Sahare	chaitali s. sahare
19	Dipali Moreshwar Borekar	D.M. Borekar
20	Divya Ganeshrao Matre	D.matre
21	Eshvari Shudhakar Thakare	E.S. Thakare
22	Geeta Arunrao Getme	Geeta Getme
23	Gouri Arvindrao Ingole	Gouri Ingole
24	Harshala Shatish Kakade	Harshala Kakade
25	Kajal Laxmanrao Khandekar	K. Khandekar
26	Kalpana Bhimraoji Gayakwad	Kalpana Gayakwade
27	Karishma Yadaorao Bodile	K. Bodile
28	Kumud Kishorrao Shrikhande	K. K. shrikhande
29	Laxmi Rameshrao Bamnote	L. Bamnote
30	Madhuri Sahebrao Dabhade	M.S. Dabhade
31	Mayuri Eknathrao Kaste	M.Kaste
32	Mayuri Gopalrao Mankar	M. mankar
33	Mayuri Krushnrao Dhurve	M.K. Dhurve
34	Monali Gajananrao Raut	M. Raut
35	Nalini Uttamrao Madavi	N. U. Madavi

36	Namrata Nagorao Satav	N.N. Satav
37	Nikita Arunrao Atram	N. Atram
38	Nikita Shudhakar Dhabale	N.S. Dhabale
39	Pallavi Manoharrao Mahalle	P.M. Mahalle
40	Pallavi Ravindrao Tirpude	P.R. Tirpude
41	Pallavi Vilasrao Dambhare	P.V. Dambhare
42	Payal Shankar Yavad	P.S. yavad
43	Pooja Gopal Meshram	P. G. Meshram
44	Pooja Padmakarao Burade	P.P. Burade
45	Pooja Prabhakarrao Ate	P.P. Ate
46	Pooja Pruthviraj Katlam	P.P. Katlam
47	Pooja Subhashrao Junghare	P. S. Junghare
48	Poonam Babarao Bhoyar	P. Bhoyar
49	Pragati Anilrao Bonde	P.A. Bonde
50	Pragati Vinodrao Gadekar	P. V. Gadekar
51	Pragati Vinodrao Shirskar	P. V. Shirskar
52	Prajakta Prakashrao Thakare	P. Thakare
53	Prajakta Rajendra Diware	P. R. Diware
54	Pranjali Siddharth Dhanke	P. Dhanke
55	Pratiksha Diliprao Raut	P. D. Raut
56	Pratiksha Prakash Thote	P. Thote
57	Prity Rajkumar Dabhane	P. R. Dabhane
58	Priya Hemraj Mate	P. Mate
59	Priya Pralhadrao Pachware	P. P. Pachware
60	Priya Sunilrao Vilayatkar	P. Vilayatkar
61	Prtiksha Vinodrao Bhaise	P. V. Bhaise
62	Punam Ganeshrao Kathane	P. Kathane
63	Rajshri Arun Bele	R. A. Bele
64	Ravina Diwakar Parteki	R. Parteke
65	Reshma Madhukarrao Borkar	R. M. Borkar
66	Rushali Surresh Bhoyar	R. Bhoyar
67	Sadhana Ashokrao Marape	S. A. Marape
68	Sandhya Devrao Uike	S. Uike
69	Sapana Ramdasji Atkari	S. R. Atkari
70	Sarika Suresh Meshram	S. meshram
71	Seema Prakashrao Thakare	S. P. Thakare
72	Sharda Arunrao More	S. more
73	Shital Ashokrao Mete	S. A. Mete
74	Shubhangi Ramkrushna Shendre	S. Shendre
75	Shyamal Gajanan Funde	S. G. Funde
76	Sneha Dilip Kakrwal	S. Kakrwal
77	Sneha Jalandar Kale	S. J. Kale
78	Srushti Vasantrao Choudhari	S. Choudhari
79	Suchita Devidasrao Nandankar	S. D. Nandankar
80	Tara Bhojraj Ramteke	T. Ramteke
81	Tejasvini Promod Nandeshwar	T. P. Nandeshwar
82	Vaishali Sureshrao Ambore	V. Ambore
83	Vaishnavi Ramesh Chandre	V. R. Chandre

Mahila Mahavidyalaya 170 Seal

84	Vaishnavi Manojrao Wagh	V. Wagh
85	Vanita Panditrao Pandharam	V. P. Pandharam
86	Vrushali Sudhakarrao Bhonde	V. Bhonde
87	Vrushali Sunilrao Mahatme	V. S. Mahtme
88	Yogita Shubhash Wankhade	Y. Wankhade

Shriram Mahila Mahavidyalaya
170
Seal
Dhamangaon Rly.

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON RLY.

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly
Enivironment Study Visit

Study Region: Warud Bagaji Dam

Class : BA II

Date: 26/03/2019

2018-19

S. N.	Name of the Student	Signature
1	Bagade Kanchan Ramhari	K. Bagade
2	Bagade Shital Ramhari	B. S. [illegible]
3	Bankar Darshana Manohar	D. Bankar
4	Bhagat Kajal Bhimrao	B. K. Bhagat
5	Bhajipale Minal Gajanan	M. Bhajipale
6	Bhoyar Ankita Surendra	A. S. Bhoyar
7	Bonde Sanjivani Satishrao	S. Bonde
8	Butale Samiksha Krushnrao	S. K. [illegible]
9	Chavan Mohini Kishor	M. Chavan
10	Dandekar Payal Rajesh	P. R. Dandekar.
11	Dautpure Shrutika Dipakeao	S. Dautpur
12	Deshkar Ankita Bhashkarrao	A. B. Deshkar
13	Deshmukh Sakshi Avinashrao	S. Deshmukh
14	Dhanvij Nivedita Vilasrao	N. V. Dhanvij
15	Dhok Nikita Bhagwanji	N. Dhok
16	Dhote Vaishnavi Ramdas	V. R. Dhote
17	Dongare Jaya Ukesh	J. Dongare
18	Dube Puja Vasantrao	P V Dube.
19	Gawande Sneha Pandit	S. Gawande
20	Gayakwad Reshma Vinayakrao	R. V. Gayakwad
21	Gayakwad Samiksha Rameshrao	S. Gayakwad
22	Gaydhane Harsha Suresh	H. S. Gaydhane
23	Gedekar Manisha Dnyaneshwar	M. Gedekar
24	Ghyar Bhagyshri Ashokrao	B. A. Ghyar
25	Giri Poonam Bhojgir	P. Giri
26	Hade Monika Ramdas	M. R. Hade
27	Hajare Reshma Namdev	R. Hajare
28	Jarudkar Puja Prakashrao	P. P. Jarudkar
29	Jikar Rani Devidas	R. Jikar
30	Joshi Punam Ganeshrao	P. G. Joshi
31	Kaikadi Ashwini Haridas	A. Kaikadi
32	Kaithwas Nikita Rajiv	K. N. Rajiv
33	[illegible]	[illegible]

37	Kathane Rupali Prakashrao	R. kathane.
38	Kawale Megha Chandurao	M. C. Kawale
39	Kshirsagar Gauri Sureshrao	G. Kshirsagar
40	Lanjewar Shubhangi Madhukar	S. M. Lanjewar
41	Lute Pallavi Prakashrao	P. Lute
42	Madame Rajkanya Rameshwar	R. R. Madame
43	Madare Snehal Sanjay	S. madare.
44	Mahanur Shilpa Rameshrao	S. R. Mahanur
45	Mankar Priyanka Ravindra	P. mankar
46	Marape Aparna Ashokrao	A. A. Marape
47	Margade Pooja Rajendra	P. margade
48	Mate Puja Vasantrao	P. V. Mate
49	Mhatre Bharati Premraj	B. Mhatre
50	Nadane Poonam Kishanrao	P. K. Nadane
51	Nikhure Kajal Haridas	K. Nikhure
52	Nimbarte Gayatri Umeshrao	G. U. Nimbarte
53	Pande Aarti Anilrao	A. pande
54	Patil Arti Charandas	A. C. Patil
55	Pol Nikita Dilip	N. pol
56	Raut Jyotsna Laxmanrao	J. L. Raut
57	Sahare Pranjali Sudhakar	P. sahare
58	Sakhare Samiksha Jivan	S. J. Sakhare
59	Sapate Damini Kisanrao	A Sawant
60	Sawant Achal Rajendra	A. R. Sawant.
61	Sawant Neha Vilasrao	N. sawant
62	Sayam Kalyani Mahadeorao	K. M. sayam
63	Shendre Diksha Wasudeorao	D. Shendre
64	Shivarkar Kavita Marotrao	K. M. shivarkar
65	Shivarkar Ritu Haribhau	R. shivarkar
66	Siraskar Apeksha Vinodrao	A. V. siraskar
67	Taywade Mayuri Jagdish	M. Taywade
68	Thakare Kajal Satishrao	K. S. Thakare
69	Thakare Pooja Jagannath	P. Thakare
70	Thakare Samiksha Vilasrao	S. V. Thakare
71	Thakare Tejasvini Rajendra	T. Thakare
72	Thakare Vaishnavi Shubhash	V. S. Thakare
73	Titare Nikita Murlidhar	N. Titare
74	Tulshikar Manisha Sunil	M. S. Tulshikar
75	Uike Pallavi Shyamsunder	P. Uike
76	Vaidya Kajal Rameshrao	K. R. vaidya
77	Vanjari Gauri Harishchandra	G. vanjari
78	Varkhade Sanjivani Dashrath	S. D. varkhade
79	Yelekar Neha Ganesh	N. yelekar

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya, Dhamangaon Rly
Enivironment Study Visit

Study Region: Simbhora Prakalp

Class : BA II

Date: 28/02/2020

2019-20

S.N	Name of the students	Signature
1	Athor Manisha Charandas	M.C. Athar
2	Bagade Priyanka Yuvraj	P.Y. Bagade
3	Bagade Yogita Namdev	Yogita N. Bagade
4	Bamnote Nisha Keshavrao	Nisha.K. Bamnote
5	Bhagade Sakshi Suresh	S.S. Bhagade
6	Bhakare Vaishanvi Kishor	V. Kishor. Bhakare
7	Bhoge Pratiksha Gajanrao	P.G. Bhoge
8	Bhoyar Bhawana Gajananrao	B.G. Bhoyar
9	Bhoyar Shivani Suresh	S.S. Bhoyar
10	Bodile Rajashri Banduji	R.B. Bodile
11	Borkar Pratikasha Diliprao	P.D. Borkar
12	Borkute Reshma Laxmanrao	R.L. Borkute
13	Chandure Achal Prafulrao	Achal P. Chandure
14	Chavade Sonali Purushottam	Sonali P. Chavade
15	Chaware Shilpa Prabhakarrao	Shilpa P Chaware
16	Chowkse Trupti Mulchandji	Trupti.M. Chowke
17	Devake Apekasha Vilas	A.V. Devake
18	Dhakulkar Shital Sharadrao	Shital S. Dhakulakar
19	Dhale Kalyani Devkumar	K.D. Dhale
20	Dhok Nikita Bhagwanji	N.B. Dhok
21	Dongare Rutika Gajananrao	R.G. Dongare
22	Fulzele Dipti Sudhkarrao	Dipti.S. Fulzele
23	Gabhane Mayuri Rameshrao	M.R. Gabhane
24	Gadekar Dhanashri Ashokrao	D.A. Gadekar
25	Ghate Pratiksha Bhimrao	P.B. Ghate
26	Hatwar Prajyoti Ganesh	Prajyoti G. Hatwar
27	Indurkar Megha Bhujangrao	Megha. B. Indurkar
28	Ingalakar Sharada Sureshrao	S.S. Ingalake
29	Ingalkar Samikasha Ratnakarrao	S.R. Ingalkar
30	Jagtap Radha Ashokrao	Radha.A Jagtap
31	Jawanjal Karishma Sureshrao	J. Sureshrao
32	Kale Harshali Gajanan	Harshali Gajanan Kale
33	Kale Kajal Santosh	KajalKaleSK
34	Kale Komal Rajuji	K.R. Kale
35	Kawale Pallavi Rajendra	Pallavi R. Kawale

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya
170
Seal

37	Khobradage Komal Ashok	K.A. Khobragade
38	Kolhe Sapana Sandip	S.S. Kholhe
39	Mahajan Rajani Naresh	R.N. Mahajan
40	Malonde Rani Diliprao	R.D. Meshram,
41	Meshram Tejaswini Diliprao	T.D. Meshram
42	Meshram Ujwala Jivanrao	U.j. Meshram
43	Mhatre Amisha Praful	A.P. mhatre
44	Mhatre Nisha Rambhau	Nisha R. Mhatre
45	Nagpure Payal Ramdasji	P.R. Nagpure
46	Nare Ashvini Murlidhar	A.M. Nare
47	Neware Damini Bhimrarao	D.B. Neware
48	Nikhar Shardhha Gajendra	S.G. Nikhar
49	Nistane Vaishnavi Dipakrao	V.D. Nistane
50	Pachware Swati Prlahadrao	S.P. Pachware
51	Pande Shiwani Ramsagar	S.R. Pande
52	Patki Maithili Rajesh	M.R. Patki
53	Patode Rani Kisanrao	Rani.K. Patode
54	Raut Pratikasha Rajendra	P.R. Raut
55	Sawalikar Mayuri Janardhan	M.J. Sawalikar
56	Shelokar Vaishali Manikrao	V.M. Shelakar
57	Thakare Kajal Prakashrao	Kajal thakare
58	Thakur Komal Rajesh	Komal R. Thakur
59	Tipale Ahwaini Arun	A.A. Tipale
60	Titare Shital Sanjayrao	Shital. Titare
61	Tokase Nikita Vinayakrao	Nikita V. Takse
62	Uike Shivani Nadkishor	S.N. Uike
63	Umale Dimpal Diwakar	D. D. Umale
64	Waghmare Achal Ishwarrao	A.I. waghmare
65	Warthi Vrusita Dilip	V.D. warthi
66	Yadav Komal Munnalal	Komal.M. Yadav
67	Yadav Ranu Shankarlal	Ranu S. Yadav
68	Yevale Dhanashri Vijayrao	D.V. Yevale

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya Seal

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

भूगोल विभाग

भौगोलीक सहल अहवाल
सालबर्डी, नेर पिंगळाई जि.अमरावती

सादरकर्ती

कु ______________________

बि.ए.भाग - ३

भूगोल प्रात्यक्षिक परीक्षा
शैक्षणिक वर्ष २०१९-2020

भूगोल विभाग

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती

170 Seal

प्रमाणपत्र

भौगोलिक सहल अहवाल
सातबडी, नेरपिंगळाई जि.अमरावती

■सादरकर्ती■

कु ______________________

बि.ए.भाग – ३

■मार्गदर्शक■

भूगोल विभाग प्रमुख

भूगोल विभाग

बि.ए.भाग ३

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

भूगोल प्रात्याक्षिक परीक्षा

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२०

प्रस्तावना

पृथ्वीची निर्मीती हाच मुळी कूतुहलाचा किंवा जिज्ञासेचा विषय आहे. अगदी प्रारंभीच्या काळात भूगोल म्हणजे पृथ्वीचे वर्णन अशी भूगोलाची परिभाषा निर्माण झाली. पृथ्वीतलावावर ज्या ज्या गोष्टी मानवाला आपल्या बुध्दीकौशल्यानुसार अवगत झाल्या. त्या सर्वांचे निरीक्षण करून त्यांची नोंद केली गेली. याचा परिणाम म्हणजे भौगोलिक ज्ञानाचे क्षितीज नेहमी वृध्दींगत होत गेले.

मनुष्य जीवन जगत असतांना, पृथ्वीतल त्याच्या सोबत रंगमंचाची भुमिका बजावत असतो. कारण विविध श्रृंगारांनी नटलेल्या या पृथ्वीतलावर म्हणजेच रंगमंचावर आपले वस्तीस्थान निवडुन आपले वास्तव्य करीत आहे. त्यामुळे आपल्या जैवीक गरजा पूर्ण करण्यासाठी मानवाला या पृथ्वीतलावरील नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा मोठया प्रमाणावर उपयोग होत असतो. मानव व पृथ्वी यांचा समन्वयाने विचार केला असल्याने भूगोल विषयाच्या अभ्यासाला अधिक महत्व आले आहे.

आजच्या वैज्ञानिक युगात मानवाने फार मोठी वैज्ञानिक प्रगती केली आहे व विज्ञानाच्या जोरावर निसर्गात मोठया प्रमाणावर बदल घडवुन आणलेले आहेत. त्यामुळे निसर्गामध्ये बरीच स्थित्यंतरे घडुन आली व त्याचा परिणाम काळानुसार मानवी जीवनावरही घडुन आला. मानव व त्याच्या सभोवतालचे पर्यावरण याची दखल आज शिक्षण घेत आहे. पृथ्वीवर अनेक ठिकाणी वेगवेगळ्या प्रकारची खनिज संपत्ती आहे. तसेच इतर अनेक सांस्कृतीक घटक आहेत/की जे एकाच प्रदेशामध्ये नसुन विविध ठिकाणी त्यांची विभागणी झालेली आहे. या सर्व बाबींचे ज्ञान शिक्षणाव्दारे मिळत असते हे शिक्षण प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष रितीने देता येते. प्रामुख्याने नैसर्गिक घटकांचे आणि सांस्कृतीक घटका बद्दलचे ज्ञान भूगोल विषयाव्दारे दिले जाते. हे ज्ञान प्रत्यक्ष रितीने मिळविण्याकरीता वेगवेगळ्या ठिकाणाला व स्थळांना भेटी देवून मिळविता येते. म्हणुन मानवी जीवनात भूगोलाला अनन्यसाधारण महत्व असते.

प्रत्यक्ष ठिकाणांना भेटी देवून तेथील नैसर्गिक घटकांचे व सास्कृतीक घटकांचे म्हणजेच तेथील हवामान, पिके, भूपृष्ठरचना, मृदा, खनिज संपत्ती, वनस्पती, व्यापार, वसाहती, उद्योगधंदे, दळणवळण, प्राणी इत्यादी घटकांची माहिती उपलब्ध होवू शकते. म्हणुन भुगोल विषयात प्रत्यक्ष स्थळांना भेटी देऊन मिळालेल्या माहितीला विशेष असे महत्व आहे.

मनोगत

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती अंतर्गत श्रीराम कला महीला महाविद्यालय, धामणगांव रेल्वे च्या वतीने बी.ए.भाग-३ वर्गाची भौगोलिक, शैक्षणिक सहल अमरावती जिल्हयातील चिखलदरा येथे जाऊन आली. बी.ए.भाग-३ मध्ये शिकत असतांना आम्हाला भौगोलिक स्थळी जाऊन तेथील भौगोलिक अभ्यास करण्याची संधी मिळाली.

या सहलीला आम्ही २८ फेब्रु.२०२० ला एकदिवसीय सहलीला गेलो.

प्रस्तुत सहलीला परवानगी दिल्याबद्दल आम्ही आपल्या संस्थेचे अध्यक्ष मा.अरुणभाऊ अडसड, संस्थेचे सचिव मा.घनश्यामजी मेश्राम, स्थानिय व्यवस्थापन समितीचे अध्यक्ष मा.अशोकभाऊ पनपालीया यांचे मनःपुर्व आभार मानतो.

प्राचार्य डॉ.जी.के.टाले यांनी आम्हाला सहलीला जाण्याची संधी उपलब्ध करून दिली तसेच योग्य मार्गदर्शन केले त्याबद्दल प्रथम त्यांचे मी मनःपूर्वक आभार मानते. तसेच प्रा.अभिजीत दोड, प्रा.योगेश काशीकर, प्रा.नितीन बिहाडे यांनी आम्हाला सहलीमध्ये वेळोवेळी मार्गदर्शन केले त्याबद्दल आम्ही त्यांचेही आभार मानतो. तसेच आमच्यासोबत सहलीमध्ये शिक्षकेत्तर कर्मचारी श्री.नाणोरावजी पंचबुध्दे यांचेही आम्ही आभार मानतो. याच बरोबर सोबत असलेल्या बी.ए.भाग-१ व बी.ए.भाग-२ च्या विद्यार्थ्यांचेही आम्ही आभारी आहोत.

महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापकांनी आम्हाला निसर्गविषयी विशेष ज्ञान दिले त्याबद्दल आम्ही बी.ए.भाग-३ चे सर्व विद्यार्थी त्यांचे ऋणी राहू.

सहलीचे महत्व

कालानुसार वेगवेगळया शोधांमुळे पृथ्वीच्या ज्ञानात जी भर पडत गेली त्यामुळे भूगोल या विषयाची व्याख्या एकच कायम न राहता वाढत्या ज्ञानानुसार बदलत गेली. १५०-२०० वर्षापुर्वी काही धाडसी शास्त्रज्ञांनी जलपर्यटनात यश मिळविले, तर काहींनी दुर्गम उंच प्रदेश पादाक्रांत केले. तर काहींनी अज्ञात असणाऱ्या अंटार्टीका खंडाची माहिती मिळवली व त्या सोबतच त्या प्रदेशातील पर्वत, नद्या, शिखरे या सारख्या प्राकृतिक वैशिष्टयांची तर हवामान, वनस्पती, प्राणी या सारख्या इतर घटकांची माहिती सुध्दा प्राप्त झाली म्हणजेच भूगोल शास्त्राचा अभ्यास हा चार भिंतीच्या आत बसुन फक्त भरपुर पुस्तके वाचुन परिपूर्ण होत नाही. तर निसर्ग हीच भूगोलाच्या अभ्यासाची प्रयोगशाळा असल्यामुळे मानवी जीवनात निसर्गाच्या सानिध्यात राहुन त्याचा अभ्यास करणे व त्यातुन आनंदाची प्राप्ती करणे महत्वाचे आहे. त्यामुळेच मानवाला सहलीचे महत्व प्राप्त झाले.

कोणत्याही प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांचे स्थान, त्यांचा विकास व त्या घटकांचे नियोजन त्या प्रदेशातील परिस्थितीचे आकलन केल्यानंतर निदर्शनास येते. त्या प्रदेशातील हवामान, भुपृष्ठ रचना, मृदा, पिक पध्दती, वाहतुक व्यापार, वनस्पती, प्राणी, जलसंपत्ती इत्यादी घटकांची माहिती उपलब्ध होते. म्हणुन भूगोलाच्या अभ्यासात सहलीला महत्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. कारण एखाद्या प्रदेशातील घटकांचे प्रत्यक्ष भेटी देवून निरीक्षण केल्यास त्या गोष्टीचे आकलन लवकर होते.

उदा. एखाद्या प्रदेशातील घरांचे आकार, घर बांधणीसाठी लागणारी साहित्य, सामुग्री इत्यादी वरून तेथील वसाहतीचे लवकर कल्पना येते. एखाद्या प्रदेशामध्ये जंगल व त्यातील प्राणी, जंगलातील वनस्पती प्रकार, एखाद्या प्रदेशातील वाहतुक व्यवसाय म्हणजे तेथील रस्ते, रेल्वे मार्ग, जलमार्ग इत्यादिंचे माहिती मिळते.एवढेच नव्हे तर तेथील मदा प्रकार, पिक पध्दत याबद्दल सुध्दा माहिती तेथील स्थळांना भेटी दिल्यास अवगत होते.

भूगोल शास्त्रज्ञांचा पुर्वीचा कालखंड बघता कार्ल रिटर (१७७९-१८५९) अलेक्झांडर हॅबोल्ट (१७६९-१८५९) फेडरीक रॅटझेल (१८८४-१९०४) विडल-दि ब्लाश इत्यादी भूगोल तज्ञांनी आपल्या जीवनातील अनेक वर्ष निसर्गाचे ज्ञान मिळविण्यासाठी अतिशय संकटप्रसंगी सुध्दा शौर्याने तोंड देत निसर्गाशी समरस होत काढले व भूगोल शास्त्रांच्या अभ्यासात मौलिक भर टाकली.

म्हणुन आज हे निसर्गाबद्दलचे ज्ञान अभ्यासाच्या माध्यमातुन प्रत्येक विद्यार्थ्यापर्यंत पोहचण्याच्या दृष्टीकोणातुन अभ्यासक्रमा अंतर्गत सहलीचे आयोजन करण्यात येते.

सालबर्डी दृष्टिक्षेप

सालबर्डी हे महाराष्ट्र राज्याच्या विदर्भ विभागातील पर्यटन स्थळ आहे. ते धामणगांव रेल्वे शहराच्या उत्तरेस ९० कि.मी. अंतरावर असुन सातपुडा पर्वतरांगेतील गावीलगड डोंगराच्या कुशीत वसलेले आहे. भौगोलिक दृष्ट्या नैसर्गिक सौंदर्यामुळे या स्थळाला पर्यटन स्थळ म्हणुन विशेष महत्व प्राप्त झाले आहे.

मोर्शी पासुन ८ कि.मी. अंतरावर सातपुडयाच्या कुशीत महादेवाची सालबर्डी आजही आपले महत्व टिकवुन आहे. रामाने सितेला परत पाठविल्यानंतर लवकुशचे धाडस आणि राम आणि लक्ष्मणासोबत झालेले युध्द यापासुन तर रामाला सितेची पटलेली ओळख या घटनांचे साक्षीदार सालबर्डी हे गाव आहे. सालबर्डी गावापासुन २.५ कि.मी. अंतरावर ६०० मी. उंच पर्वतावर एक भुयार आहे यात महादेवाचे ७०० वर्ष जुने मंदीर आहे. येथे दरवर्षी महाशिवरात्रीला मोठी यात्रा भरते. या गुफेमध्ये महादेवाच्या पिंडीवर पाणी पडत असते व एक प्रकारचा अभिषेक होत असतो. दरवर्षी श्रावण महिन्यातही येथे भाविक भक्तांची गर्दी आढळून येते. येथे गरम पाण्याचे झरे सूध्दा आहेत. तसेच महानुभाव पंथीयांचे श्रध्दास्थान सुध्दा आहे.

भूपृष्ठरचना

अमरावती जिल्हयातील सालबर्डी हे पर्यटनदृष्ट्या महत्वाचे ठिकाण आहे. सालबर्डी हे सातपूडा पर्वतरांगेत वसलेले असून या टेकडयांना गावीलगडच्या टेकडया असे म्हणतात. टेकडयांच्या दक्षिण उतार तीव्र स्वरूपाचा आहे.

मृदा

सालबर्डी येथे सर्वत्र उंचवटयाच्या प्रदेशात भरड उथळ मृदा आहे. तर नदीखोऱ्याच्या भागात काळी माती आहे.

हवामान

सालबर्डी हे थंड हवेचे ठिकाण आहे. येथे विशेषत: उन्हाळयात गारवा असतो. अमरावती पेक्षा तेथील तापमान कमी आढळते. तेथील उष्मा परीहारक व सुखासह वाऱ्याची झुळक नेहमी तापमानाला सुखावून जाते. रात्रीच्या वेळी तर तेथील हवा नेहमीच आल्हाददायक असते. चिखलदरा येथे पर्जन्य जास्त असुन पावसाची सरासरी १०० से.मी. पेक्षा जास्त आहे.

Scanned by CamScanner

या प्रदेश वृक्ष व शुष्क पानझडी वनस्पती आढळतात. या ठिकाणी वनस्पतीचे सलग असे पट्टे नाहीत. पानझडी वृक्ष उंच असतात काही ठिकाणी कमी उंचीचे वृक्षही आढळतात. तर अधुन मधुन गवताळ प्रदेश दिसून येतो. पावसाळ्यात वनस्पती हिरव्यागार दिसतात. कोरडया हवामानात उन्हाळ्यात पाण्याच्या अभावामुळे बरेचसे वृक्ष पर्नहीन दिसतात. या प्रदेशातील उष्ण कटीबंधीय शुष्क पानझडी अरण्यात सागवान, धावडा, शिसम, तेंदू, पळस, बनिसाल, हेडीह, वेल, खैर, अंजन ई. प्रकारचे वृक्ष आढळतात. तर काही काटेरी वृक्षही आढळतात. तर आंबा, जांभूळ ही फळांची झाडे सूध्दा आहेत.

पर्यटन दृष्टया महत्व

सालबर्डी ज्या ठिकाणी वसलेले आहे. त्या शिखरापासून पर्वताला शिघ्र उतार असुन तो माडु नदीची दरी आहे. सालबर्डी येथील सृष्टी सौंदये विशेषत: उन्हाळयात खुलून दिसते. त्यावेळी आंब्याच्या हिरव्यागार झाडावर अथवा मोहाच्या जांभळीच्या आणि इतर झाडांवर तरंगणाऱ्या निळ्या निळ्या ढगांच्या सावल्या उन्हाळ्यात करडया रंगाच्या पार्श्वभूमीवर अप्रतिम वाटतात. पावसाळ्यात पर्वतरांगेतून झिरणारे पाणी विविध रंगाची व प्रकारांची रानफुले ही डोळयांना मोठी मेजवाणीच असते. वसंत ऋतुत पानाफुलांचा साज पर्यटकांसाठी मोठेच आकर्षण असते. सभोवतालच्या जंगलात सांबर, हरीण, रानटी कुत्रा, रानडुक्कर, अस्वल, रानम्हशी, प्रसंगावत बिवटे, वाघ व भालू असे प्राणी आढळतात. उ. व द. भारतातील पक्षी सालबर्डीला येत असल्यामुळे तेथे दुर्मीळ असणारे पक्षी पाहावयास मिळतात.

वन उद्यान

हे उद्यान अतिशय सुंदर असुन त्यात निरनिराळ्या प्रकारची फुलझाडे व इतर शोभादायक झाडे आहेत. नाचत्या जलधारा वर्षेदिणारे या उद्यानातील आकर्षक व सुंदर फवारे उद्यानाची शोभा वाढवितात हे उद्यान वन विभागाच्या व्यवस्थापनाखाली आहे.

Shriram Mahila Mahavidyalaya 170 Seal

सालबर्डी - प्राणी संसाधन

१	गावीलगड रांगामध्ये असलेले धार्मीक पर्यटन स्थळ	–	सालबर्डी
२	दात नसणारा सस्तन प्राणी	–	खवले मांजर
३	स्थानिक लोकांना धोकादायक वाटणारा प्राणी	–	अस्वल
४	पंख नसणारा उडणारा प्राणी	–	उडती खार
५	सर्वात मोठे हरिण	–	सांबर
६	सर्वसाधारणत: न आढळणारे हरिण	–	चितल
७	येथील स्थानिक नदी	–	सिपना
८	सर्वसाधारण आढळणारे मौल्यवान वृक्षप्रजाती	–	साग
९	राज्य वृक्ष	–	आंबा
१०	राज्य फुल	–	जारूल
११	राज्य पक्षी	–	परियल
१२	जमीनीवर अंडी देणारा निशाचर पक्षी	–	रातवा
१३	जास्तीत जास्त शिंगे असणारा प्राणी	–	चौसिंगा
१४	कुत्रा जो भुंकु शकत नाही	–	जंगली कुत्रा
१५	राज्य प्राणी	–	शेकरू
१६	सर्वात मजबुत जबडा असणारा प्राणी	–	तडस
१७	येथील सर्वात मोठा तृणभक्षक प्राणी	–	गवा
१८	हरीण जे भुंकु शकते	–	भेकर

Shriram Mahila Mah... 170 Seal

नेर पिंगळाई

नेर पिंगळाई हे अमरावती जिल्हयातील पिंगळाई देवीचे प्रसिध्द मंदीर असुन येथे दरवर्षी नवरात्री मध्ये बहुसंख्य भाविक येत असतात. हे धार्मीक पर्यटन स्थळ असुन अमरावती मोर्शी रोडवर वसलेले आहे येथे एक टेकडी असुन त्या टेकडीवर सपाट पृष्ठभागावर हे मंदीर आहे.

स्थान व विस्तार

श्री.क्षेत्र नेरपिंगळाई हे अमरावती जिल्हयाच्या पुर्व भागात असुन त्याचा अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार खालील प्रमाणे आहे.

अक्षवृत्तीय विस्तार – १९°३६´ उत्तर ते १९°४२′ उत्तर अक्षवृत्त

रेखावृत्तीय विस्तार – ७७°१८′ पुर्व ते ७७.२४′ पुर्व रेखावृत्त

भु-रचना

नेरपिंगळाई हे ठिकाण दख्खनच्या पठारावरील लावा रसापासुन निर्माण झालेल्या भुकवचावर आहे. त्यामुळे येथे काळी मृदा आढळते. तसेच काही टेकडया आढळतात.

हवामान

नेरपिंगळाई हे ठिकाण उष्ण कटीबंधीय मौसमी हवामान प्रदेशात येत असल्याने येथे उन्हाळयात मे महिन्यामध्ये ४५° सेल्सीअस तापमान असते व हिवाळ्यात डिसेंबर महिन्यात किमान तापमान १०° सेल्सीअस इतके कमी असते येथे सरासरी ८० से.मी. पंर्जन्य वृष्टी होते.

नेरपिंगळाई एक दृष्टीक्षेप

नेरपिंगळाई हे ठिकाण अमरावती जिल्हयातील मोर्शी तालुक्यात असुन अमरावती शहरापासुन ३२ कि.मी. व धामणगांव रेल्वे शहरापासुन ५५ कि.मी. आहे. महाराष्ट्रातील देवीच्या प्रसिध्द धार्मीक पर्यटन स्थळापैकी हे एक आहे. हे मंदीर प्राचीन असुन तेथे पिंगळा देवीची मुर्ती स्थापीत केलेली आहे. साधारणत: ६००–७०० वर्षापुर्वीचे हे ऐतिहासीक मंदीर असुन ते चुना व विटांनी बांधलेले आहे.

वनस्पती

नेरपिंगळाई परिसरात उष्णकठीबंधीय पानझडी वने आढळतात. यात साग, साल, हिरडा, बिहाडा, बांबु, खैर, तेंदु, पळस, निम, वड इत्यादि वृक्ष आढळतात. तसेच पर्वत भागात दाट वने आढळतात.

निष्कर्ष

१) सालबर्डी गुफेला भेट देण्यासाठी सालबर्डी येथुन ३ कि.मी. पायी जावे लागते. त्यामुळे गुफेमध्ये जाण्यास कोणतेच वाहतुकीचे साधन सहजासहजी उपलब्ध होत नाही. महाराष्ट्र शासनातर्फे किंवा खाजगीकरणाच्या सहकार्यातुन पर्यटकांसाठी दर्जेदार रस्ता व वाहतुक साधनांची परिपूर्ण व्यवस्था व्हावी.

२) सालबर्डी गुफेला भेट देण्यासाठी सालबर्डी येथुन ३ कि.मी. पायी जावे लागते. प्रवासी तेथुन पायी चालत जातात. परंतु या रस्त्याच्या दुतर्फा झाडे नसल्याने त्यांना ऊन, वारा, पाऊस याचा त्रास होतो म्हणुन या रस्त्याच्या दुतर्फा तसेच प्रकल्पाच्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणात वृक्षारोपन करायला हवे.

३) या ठिकाणी पिण्याकरीता सार्वजनिक नळ उपलब्ध नसल्याने पिण्याच्या पाण्याची गैरसोय म्हणुन पर्यटकांची वाढती लोकसंख्या पाहता तेथे पिण्याच्या पाण्याची मुबलक व्यवस्था करण्यात यावी.

४) सालबर्डी व नेरपिंगळाई परिसरात काही प्रमाणात वसाड व पडीत क्षेत्र आहे तेथे वृक्ष लागवड करावी.

५) या प्रकल्पाला भेटी देणाऱ्या अभ्यासकासाठी विश्रामगृह, निवासस्थान व इतर सोयी सुविधा पुरविण्यात याव्या.

६) या प्रकल्पावरील सुरक्षा व्यवस्था आणखी कडक करायला हवी. कारण समाजकंठक किंवा आतंकवादी अशा ठिकाणी घातपात करु शकतात.

७) येथे येणाऱ्या पर्यटकामुळे कमालीची अस्वच्छता निर्माण होत आहे म्हणुन हा परिसर येथुन स्थानिक व्यवस्थापनाव्दारे वेळोवेळी स्वच्छ करण्यात यावा.

८) या ठिकाणी धामणगांव, अमरावती येथुन दररोज पर्यटक व अभ्यासकांच्या सोयीसाठी एस.टी.बससेवा सुरु करण्यात यावी.

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON RLY

Industrial Visit

Visit to Self help Group Exhibition.

Date: Feb 22,2020

Dept of Home Economics organized visit to Vaidarbhee Divisional Self Help Group Exhibition –cum sale at Science Score Ground, near Bus Depot,Amravati on 22 Feb. 2020. The Main purpose of the visit was to make aware of the students for economically self dependent and also to give the students information that they can do any Gruh Udyog even in a very small capital. The Student's have a great experience of this industrial visit.

H.O.D.
Dept. of HOME-ECO.
Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya
Dhamangaon Rly

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON Rly

20/4/2018

बी. ए. भाग (१) च्या विद्यार्थिनींची यादी

विद्यार्थिनींचे नाव	सही
१) ममता हरिश्चंद्रराव मोहरू	M H Mohure
२) जयश्री रमेशराव हलवार	J R Halwar
३) साक्षी बाबाराव भोंगे	S B Bhonge
४) आदिती अमरराव आग्रे	A. A. Agre
५) दुर्गा ज्ञानदेव महारनर	[illegible]
६) काजल मनोहरराव चौधरी	K. M. Chaudhari
७) काजल गोपालराव मेंढे	Kajal G. Mendhe
८) आकुला फकिरचंद शिंदे	A Shinde
९) धनश्री महेंद्र भांबार	Dhanashri
१०) पुजा दिवाकर पोटे	P. D. Pote
११) काजल रमेशराव टारपे	K. R. Tarpe
१२) रानी विलासराव भुते	R. V. Bhute
१३) प्रतिक्षा रमेशराव चौधरी	R. Choudhari
१४) मयुरी विलासराव पाटील	Patil
१५) वैशाली विठ्ठलराव आंबटकर	V Ambatkar
१६) पुनम देवराव शिंदे	Pshinde
१७) वैष्णवी राजेंद्रराव ठाकरे	V Thakare
१८) अश्विनी सुरेशराव कैकाडी	A. S. Kaikadi
१९) अश्विनी सुरेशराव वलके	A. S. Walke
२०) प्रगती गोपालराव कावळे	Kawale
२१) किरण ज्ञानेश्वरराव वानखडे	Kiran Wankhade
२२) निकीता कैलासराव गभणे	N. K. Gabhane
२३) प्रतिक्षा रवि डोडापे	P. Dodape
२४) कु. रविना वि. पुनतरकर	R Punatkar

Dept. of [illegible]
Shrimati Kala [illegible] Mahavidyalay

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

★पर्यावरण अहवाल★
सत्र २०१९-२०
बि.ए.भाग २

लोअर वर्धा प्रकल्प
वरूड बगाजी सागर

◆सादरकर्ती◆

कु. ______________________

बी.ए.भाग २

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

◆ मार्गदर्शक ◆
डॉ.गणेश क. टाले
प्राचार्य

◆ मार्गदर्शक ◆
प्रा.अभिजीत दोड
भूगोल विभाग प्रमुख

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय, धामणगांव रेल्वे

✻पर्यावरण विभाग✻

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय,
धामणगांव (रेल्वे) जि.अमरावती

Scanned by CamScanner

ऋणनिर्देश

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ अंतर्गत बी.ए.भाग व्दितीयच्या अभ्यासक्रमात पर्यावरण हया विषयाचा समावेश करण्यात आलेला आहे. आज पर्यावरणाच्या वेगाने होणाऱ्या अवनतीमुळे पर्यावरणीय आपत्तीची संख्या व तिव्रता वाढत चालली आहे. यावर नियंत्रण मिळवायचे असेल तर समस्यांची जाणीव समाजातील प्रत्येक घटकाला झाली पाहिजे. या उद्देशातुन हया विषयाचा अंतर्भाव अभ्यासक्रमात केलेला आहे.

श्रीराम कला महिला महाविद्यालयातील बि.ए. भाग व्दितीय च्या पर्यावरणीय अभ्यास भेटीसाठी अमरावती जिल्हयातील बगाजी सागर (लोअर वर्धा) प्रकल्पाची निवड करण्यात आली. दिनांक २८-०२-2020 रोजी बि.ए. भाग व्दितीयच्या सर्व विद्यार्थ्यांनीनी लोअर वर्धा प्रकल्पाला भेट दिली.

या भेटीसाठी संस्थेचे अध्यक्ष मा.अरूणभाऊ अडसड, स्थानिक व्यवस्थापक समिती अध्यक्ष मा.अशोकभाऊ पनपालीया, संस्थेचे सचिव मा.घनश्यामजी मेश्राम, प्राचार्य गणेश टाले यांचे आभार मानने गरजेचे ठरते. प्रा.अभिजीत दोड व प्रा.नंदकिशोर राऊत, प्रा.बिहाडे, प्रा.आडे, प्रा.काशीकर, प्रा.पाथरे, प्रा.इंगळे, प्रा.केने यांनी या भेटीचे आयोजन केले. तसेच लोअर वर्धा प्रकल्पा वरील मुख्य अभियंता व इतर सर्व कर्मचारी यांनी मोलाचे मार्गदर्शन केले. या सर्वांचे आम्ही विद्यार्थीनी मनपूर्वक आभार मानतो.

बि.ए.भाग २
(भूगोल विभाग)
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय,
धामणगांव (रेल्वे)

लोअर वर्धा प्रकल्प

महाराष्ट्र राज्यात भारतातील सर्वात जास्त धरणांची संख्या आहे. धरणांना आधुनिक भारतातील तिर्थक्षेत्रे म्हंटल्या जाते. यातील एक तिर्थक्षेत्र म्हणजे वर्धा नदीवरील वरूड ता.धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती येथील वरूड बगाजी प्रकल्प होय. वर्धा नदी ही मध्य प्रदेश (जि.बैतुल) येथुन उगम पावते व पुढे ती अमरावती जिल्हयातून प्रवास करीत वैनगंगा नदीला जावून मिळते. अशा हया वर्धा नदीवर महाराष्ट्र शासनाच्या विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, नागपुर व्दारे प्रकल्पाची उभारणी करण्यात आली. या करीता पंतप्रधान पॅकेज अंतर्गत विशेष अनुदान प्राप्त झाले÷

प्रकल्पाचे स्थान

२०°५२' उत्तर अक्षवृत्त व ७८°१५' पूर्व रेखावृत्त वरूड बगाजी ता.धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती महाराष्ट्र

परिसरातील पर्जन्यवृष्टी

८० ते ९० से.मी.

महाविद्यालया पासून धरणाचे अंतर

महाविद्यालया पासून धरण २५ कि.मी. वर हा प्रकल्प असून धामणगांव–आर्वी या मार्गावर आहे.

समुद्रसपाटी पासूनची उंची

प्रस्तुत प्रकल्प हा सागरसपाटी पासून २८० मीटर उंचीवर स्थित आहे.

धरण परिमरातील भू उठाव

वर्धा नदीच्या उजव्या व डाव्या किनाऱ्याकडील भागात भूप्रदेशाची उंची वाढत जातांना दिसते. त्यामुळे नदी मुखा कडील २.५ कि.मी. ची भिंत बांधण्यात येवून हा प्रकल्प तयार करण्यात आला आहे

धरणाचे दरवाजे

प्रस्तुत धरणाला एकूण ३२ दरवाजे असून ते १२ मिटर उंच व ८ मीटर रुंदीचे आहेत. त्यांना अनुक्रमे P1 to P32 असे नाव देण्यात आलेले आहे. सदर दरवाजे हे लोहपोलादापासुन बनविलेले असून त्यांचा आकार वक्राकार आहे. हे दरवाजे गरजेनूसार उघडले व बंद केले जातात.

गॅलरी

धरणाच्या दरवाज्यांच्या खाली एक भूयारी मार्ग काढलेला असून त्याला गॅलरी असे म्हणतात. गॅलरी मध्ये दरवाज्या मधून होणारे पाण्याचे लिकेज परत नदी मध्ये सोडल्या जाते.

बकेट

प्रस्तुत लोअर वर्धा नदी प्रकल्प हा बांधण्यात येण्यापूर्वी या भागात लोकवस्ती होती. ग्रामिण वस्त्या या धरणाखालील क्षेत्रात आल्या यामध्ये वरूड, येरली, चिंचखेड, धनोडी हया प्रमुख आहे. हया वस्तीचे अवशेष आपणास आजही जलसाठया मध्ये पाहता येवू शकतात. जलमग्न झालेली गावे महाराष्ट्र शासना तर्फे पुनर्वसीत केलेली आहेत.

प्रकल्पाची फायदे

१) जलसिंचन

या धरणा मधून अनेक कालवे काढण्यात आलेले असून त्याव्दारे सभोवतालच्या परिसरात मोठया प्रमाणात जलसिंचन करण्यात येते.

२) पुरनियंत्रण

पावसाळ्यात कमी कालावधीत पडणाऱ्या प्रचंड पावसाचे पाणी धरणात साठविल्या जात असल्याने नदी काठावरील भागात पूर येण्याचे प्रमाण कमी झाले आहे.

३) मासेमारी

धरणातील जलसाठया मध्ये मत्स्यबिजे सोडून त्यावर मासेमारी केली जाते.

४) पिण्याचे पाणी

प्रस्तुत प्रकल्पावरुन धामणगांव तालुक्यातील गावांना पिण्याच्या पाण्याचा पूरवठा करण्यात येतो.

५) पर्यटन

या प्रकल्प निर्मीतीमुळे हे स्थळ पर्यटनाचे ठिकाण बनले आहे. सुटीच्या दिवशी अमरावती, धामणगांव, यवतमाळ व विदर्भातील इतर ठिकाणाहून पर्यटक हया ठिकाणी भेटी देतात.

६) शेती उत्पादनात वाढ

या भागातील सिंचन क्षेत्रात वाढ झाल्याने येथील शेतकरी वर्षातून २ ते ३ पिके घेऊ लागल्याने कृषि उत्पादनात व पर्यायाने त्यांच्या उत्पन्नात वाढ झाली आहे.

७) कुरणांची निर्मीती

धरणाच्या आसपासच्या भागात कुरणांची मोठया प्रमाणात वाढ झाल्याने पंचक्रोशीतील गुरांना चारा उपलब्ध झाला आहे.

प्रकल्पाचे तोटे

१) पुनर्वसनाचे प्रश्न

धरणाच्या बुडीत क्षेत्रात गेलेल्या गावांचे अजूनही पूर्णपणे पुनर्वसन झालेले नाही. ज्या गावांचे पुनर्वसन झालेले आहे तेथेही मुलभूत सोई सुविधांचा अभाव दिसतो.

२) धरणग्रस्त शेतकऱ्यांना जमिनीचा मोबदला योग्य न मिळणे

धरणग्रस्त शेतकऱ्यांना त्यांच्या जमिनीचा मोबदला योग्य त्या प्रमाणात मिळालेला नाही. शिवाय त्यांना इतर ठिकाणी ज्या जमिनी उपलब्ध करून दिल्या त्या सुपिकतेच्या बाबतीत हलक्या प्रतीच्या आहेत.

३) पाण्याचा प्रशन

पुनर्वसीत गावे ही नदी पासुन दुर असल्याने या गावात पाण्याची भिषण टंचाई जाणवते.

४) रोजगाराचा प्रश्न

धरणामुळे शेत जमिनी जलमग्न झाल्यामुळे येथील लोकांसमोर मजूरी मिळविण्याचा मोठा प्रश्न निर्माण झाला आहे.

५) जैवविविधतेचा नाश

धरणाच्या निर्मीतीमुळे या भागातील वन्य जीवांना इतरत्र स्थलांतर करावे लागले कारण त्यांचे निवासस्थान नष्ट झाली आहेत.

६) पर्यावरणीय ऱ्हास

धरणाच्या जलसाठ्यामुळे मोठ्या क्षेत्रावरील वृक्षे जलमग्न होऊन नष्ट झाली.

७) भूकंपाची शक्यता

मोठ्या प्रमाणातील जलसंचयनामुळे त्याचा दाब जमिनीवर पडतो त्यामुळे येथे सौम्य तिव्रतेचा भूकंप येवू शकतो.

निष्कर्ष

(१) लोअर वर्धा प्रकल्पामुळे जलसिंचन मोठ्या प्रमाणात झाले परंतु सततच्या सिंचनामुळे येथील जमिनी क्षारयुक्त होऊन नापिक बनत आहेत.

(२) प्रकल्पामुळे पुनर्वसीत गावामध्ये शासनाने विशेष लक्ष द्यायला हवे त्यांना मुलभूत सोई सुविधा पुरविण्यात याव्या.

(३) धरण परिसरातील ओसाड क्षेत्रावर वृक्षलागवड करावी.

(४) या प्रकल्पावर जलविद्युत निर्माण होण्याची संभावना आहे. येथे कमी क्षमतेचे जलविद्युत केंद्र निर्माण केल्यास कुठल्याही प्रदुषणाविना विद्युत निर्मीती होईल.

(५) प्रकल्पाला भेट देणाऱ्या अभ्यासकांसाठी निवासाची व इतर सोई सुविधांचा पुरवठा करावा.

(६) धामणगांव रेल्वे येथून पर्यटकासाठी एस.टी. बसेसची संख्या मर्यादित आहे त्यामुळे जादा प्रमाणात गाडया उपलब्ध करून दिल्या पाहिजे.

Principal
Shivram Kala Mahavidyalaya
DHAMANGAON Rly

6

श्रीराम शिक्षण संस्था धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती

व्दारा संचालीत

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगाव रेल्वे जि.अमरावती

भौगोलीक सहल

सत्र २०१८-१९

वर्ग - बी.ए.भाग ३

मार्गदर्शक
प्रा. [illegible]
भूगोल विभाग

मार्गदर्शक
प्रा. [illegible]
भूगोल विभाग

Shriram Education Society Dhamangaon Rly.

SHRIRAM KALA MAHILA MAHAVIDYALAYA DHAMANGAON RLY.

CERTIFICATE

EXCRSION-REPORT

Central Maharashtra

Submitted By

Ku. Dipali Moreshwar Borekar

Class B.A.III

Guided By	Examined 16/03/19	Guided By
Prof D M Uike		Prof. A.P. Doad
Geography Dept.		Grography Department

GEOGRAPHY PRACTICAL EXAMINATION

During The Academic Year

Session 2018-19

प्रस्तावना

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगाव रेल्वे यांचे भूगोल विभागाद्वारे आयोजित कोकण व दक्षिण महाराष्ट्र सहल 2018- 19 चा भौगोलिक सहल अहवाल आम्ही सादर करीत आहोत.

विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमानुसार बीए भाग 3 साठी भौगोलिक सहल अभ्यास दौरा अनिवार्य आहे त्यानुसार आमच्या विभागाद्वारे मुंबई ,रत्नागिरी, गणपतीपुळे, नाणीज, पन्हाळा, कोल्हापूर या ठिकाणाची अभ्यास दौऱ्यासाठी निवड केली .

प्रस्तुत सहल ही सहा दिवसांची होती. या प्रवासात आम्ही दर्शन सर्व पर्यटन स्थळाची जवळून माहिती घेतली तेथील भौगोलिक, सांस्कृतिक, राजकीय, सामाजिक, आर्थिक बाबींचा आढावा घेतला.

याकरिता आम्हाला महाविद्यालयाचे व भूगोल विभागाचे अनमोल मार्गदर्शन मिळाले.

170 Seal

Scanned by CamScanner

ऋणनिर्देश

संत गाडगेबाबा विद्यापीठाच्या बी .ए. तीनच्या भूगोल अभ्यासक्रमात भौगोलिक अभ्यास दौरा करणे अत्यावश्यक आहे. त्यानुसार श्रीराम कला महिला महाविद्यालयातर्फे बी .ए. 3 भूगोल विषयाची सहल 29 जानेवारी ते 03 फेब्रुवारी 2019 मुंबई, रत्नागिरी, गणपतीपुळे, कोल्हापूर, या प्रसिद्ध ठिकाणी आयोजित केली होती या सहल आयोजनासाठी आम्हाला संस्थेचे माननीय अध्यक्ष श्री अरुणभाऊ अडसड स्थानीय व्यवस्थापन समितीचे अध्यक्ष श्री. अशोकभाऊ पनपालिया संस्थेचे सचिव श्री. घनश्यामजी मेश्राम यांचे सहकार्य लाभले त्याकरिता आम्ही त्यांचे मनापासून आभारी आहोत यशस्वीतेसाठी महाविद्यालयाचे माननीय प्राचार्य डॉ.गणेश टाले, प्रा. नंदकिशोर राऊत सर, प्रा. नितीन विहाडे सर सहल प्रमुख प्रा.अभिजीत दोड प्रा. दादाराव उईके महाविद्यालयाचे शिक्षकेतर कर्मचारी नागोराव पंचबुद्धे यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले त्याकरिता आम्ही त्यांचे आभार मानतो याशिवाय महाविद्यालयातील इतर प्राध्यापक वृंद व शिक्षकेतर कर्मचारी व रेल्वे प्रशासन तसेच महाविद्यालयातील इतर विद्यार्थी यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल आम्ही त्यांचे मनपूर्वक आभार मानतो.

बीए भाग 3 च्या
सर्व विद्यार्थिनी
(भूगोल विभाग)

सहलिंचे महत्त्व

वेगवेगळ्या शोधामुळे पृथ्वीविषयी ज्ञानात भर पडत गेली त्यामुळे प्रत्येक विषयाची व्याख्या कायम न राहता ज्ञानानुसार बदलत गेली. 150 -200 वर्षांपूर्वी काही भूगोल शास्त्रज्ञांनी जर पर्यटनात यश मिळवले, तर काहींनी दुर्गम देश प्रदेश पादाक्रांत केले [illegible] तर काहींनी दुर्गम घनदाट अरण्यामुळे प्रदेश पादाक्रांत केले. या काहींनी [illegible] अंटार्क्टिका खंडाची माहिती मिळवली व त्यावरून त्या त्या प्रदेशातील [illegible] वातावरणाच्या प्राकृतिक वैशिष्ट्यांची तर हवामान, वनस्पती, प्राणी [illegible] माहिती सुद्धा प्राप्त झाली. म्हणजेच भूगोल शास्त्राचा अभ्यास हा चार भिंतीच्या आत बसून [illegible] पुस्तके वाचून परिपूर्ण होत नाही तर निसर्ग हीच भूगोलाच्या अभ्यासाची प्रयोगशाळा आहे. आणि त्यामुळे मानवी जीवनात निसर्गाच्या सानिध्यात राहून त्याचा अभ्यास करणे व त्यातून आनंद प्राप्ती करणे महत्त्वाचे आहे. त्यामुळे मानवाला सहलींचे महत्त्व ज्ञात झाले आहे.

कोणत्याही प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांचे स्थान त्याचा विकास व त्या घटकांचे नियोजन, त्या प्रदेशातील परिस्थितीचे आकलन केल्यानंतर निदर्शनास येते. त्या प्रदेशातील हवामान, व भूपृष्ठरचना, मृदा, पीकपद्धती, वाहतूक, व्यापार, वनसंपत्ती, प्राणी, जनसंख्या इत्यादी घटकांची माहिती उपलब्ध होते म्हणून भूगोलाच्या अभ्यासात सहलींना महत्त्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. कारण एखाद्या प्रदेशातील घटकांचे प्रत्यक्ष भेटी देऊन निरीक्षण केल्यास त्या घटकांचे आकलन मानवी मेंदूमध्ये चटकन होते.

उदा. एखाद्या प्रदेशातील जंगल, त्यातील प्राणी, जंगलात वनस्पति प्रकार, एखाद्या प्रदेशातील वाहतूक व्यवस्था म्हणजे तेथील रस्ते, रेल्वेमार्ग, जलमार्ग इत्यादींची माहिती मिळते एवढेच नव्हे तर तेथील मृदा प्रकार, पीकपद्धती याबद्दल सुद्धा माहिती तेथील पर्यटन स्थळांना भेटी दिल्या अवगत होते.

भूगोल शास्त्राच्या पूर्वीचा कालखंड बघता कार्ल रिटर (1779-1859) अलेक्झांडर वॉन हम्बोल्ट (1769-1859) फेडरीक रेटझेल (1884 -1905) विडाल दि ब्लाश इत्यादी भूगोल तज्ञांनी आपल्या जीवनातील अनेक वर्षे निसर्गाचे ज्ञान मिळविण्यासाठी अतिशय संकट प्रसंगी सुद्धा तोंड देत निसर्गाशी समरस होत काढले व भूगोलशास्त्राचे अभ्यासात मौलिक भर टाकली

म्हणून आज हे निसर्गाबद्दलची ज्ञान अभ्यासाच्या माध्यमातून प्रत्येक विद्यार्थ्यांना पोहोचवण्याच्या दृष्टिकोनातून अभ्यासक्रमात अंतर्गत सहलींचे आयोजन करण्यात आले आहे.

Scanned by CamScanner

सहलीचा उद्देश

मानवी मन जिज्ञासू तसेच अनुकरण प्रिय आहे आणि त्या जिज्ञासेतूनच नवनवीन प्रदेशाची पाहणी करणे, तेथील सृष्टी सौंदर्याचा मनसोक्त आस्वाद घेणे, सौंदर्य त्याठिकाणचे स्थानिक समाजजीवन, राहणीमान, भूपृष्ठरचना, मृदा, वनस्पती, खनिज संपत्ती, प्राणी या बाबींचा प्रत्यक्ष आणि सखोल अभ्यास करण्यासाठी अमरावती विद्यापीठाद्वारे बी.ए. तृतीय वर्षाचे भूगोलच्या विद्यार्थ्यांसाठी कोणत्याही एखाद्या पर्यटन क्षेत्राला भेट देणे किंवा ते ठिकाण का महत्त्वाचे आहे याचा आढावा घेणे हा एकमेव उद्देश आहे

तसेच पृथ्वीवरील वेगवेगळ्या प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांबद्दलचे ज्ञान सहलीचे आयोजनातून मिळत असते. विद्यार्थ्यांमध्ये खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण करून भौगोलिक अभ्यासाची माहिती देणे, त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे, अशा प्रकारे सहलीचे मानवी जीवनात व भूगोलात अनन्य साधारण महत्त्व असल्यामुळे सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

मानवी मन जिज्ञासू आहे. अशावेळी मनात निर्माण झालेल्या वेगवेगळ्या प्रश्नांची उत्तरे आपल्याला तर्कशास्त्रदृष्ट्या शोधायचे असतील आणि अभ्यासातील संदिग्धता दूर करायची असेल तर प्रत्यक्ष भौगोलिक परिणाम व सांस्कृतिक पर्यावरण यांच्या संबंधाचे व परिणामांचे प्रत्यक्ष अवलोकन करणे महत्त्वाचे ठरते त्यासाठीच......

¤ (1) प्रत्येक घटनास्थळाला भेट देऊन अध्ययन करणे.

¤ (2) आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे.

¤ (3) अप्रत्यक्ष याची सत्यता पडताळून पाहणे.

¤ (4) नवीन संशोधनातून भौगोलिक अभ्यास समृद्ध करणे.

¤ (5) भौगोलिक व संस्कृती पर्यावरणातील घटकांना अनुभव घेणे हे सर्व उद्देश सहलीचे निगडित आहेत.

Scanned by CamScan

भौगोलिक सहल अहवाल - 2018-19

सहलीचा मार्ग.

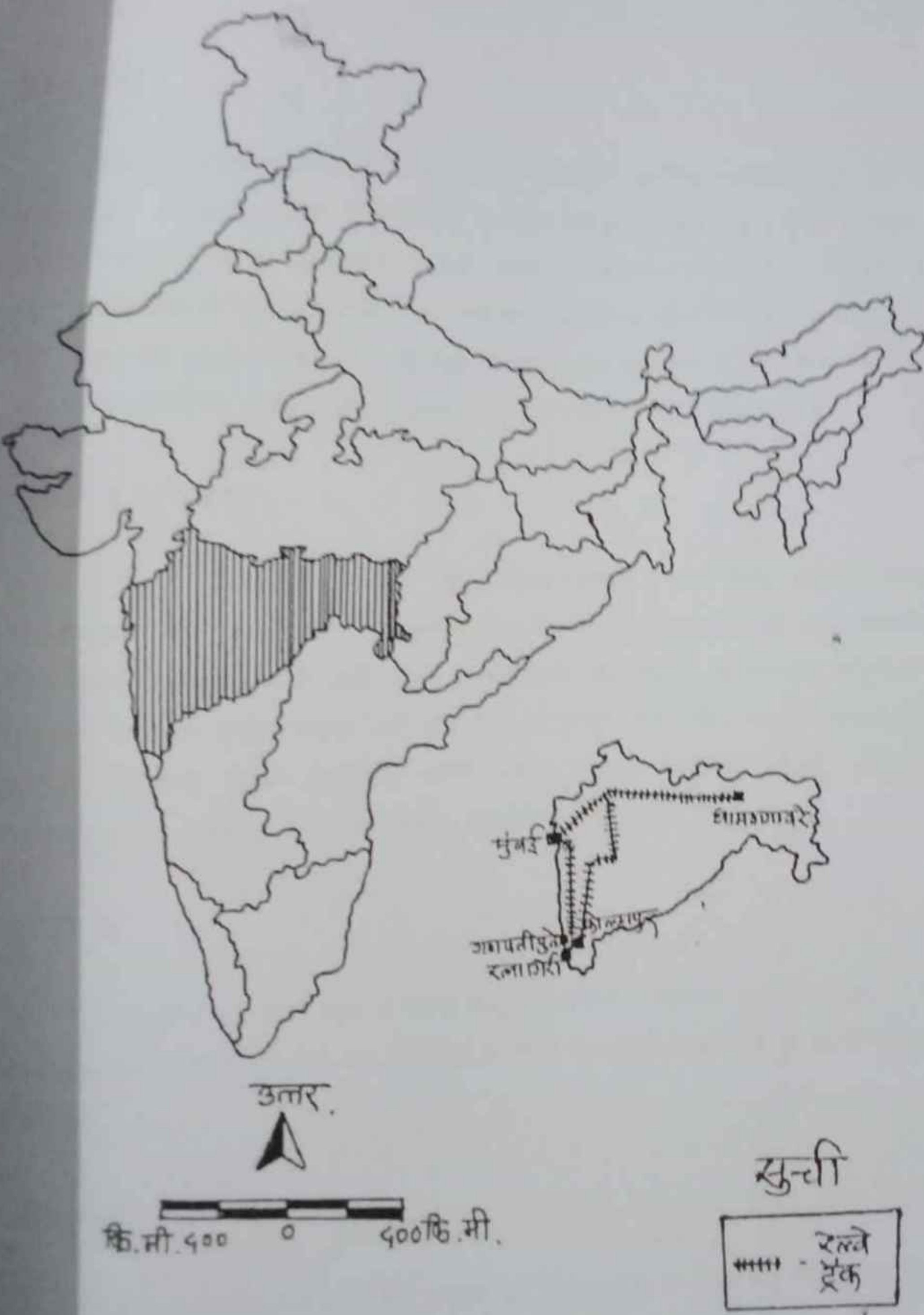

Scanned by CamScanner

मुंबई

प्रस्तावना

मुंबई हे शहर महाराष्ट्राची राजधानी व भारताची आर्थिक राजधानी आहे .7 बेटांवर वसलेले आहे. 16 व्या शतकात पोर्तुगीजांनी मुंबईवर वर्चस्व स्थापन करून मुंबई हे उत्तम शहर बनविले भाषेतील 'बो' म्हणजे चांगले 'बेहोया' यांचा अर्थ 'बंदर' या शब्दावरून 'बॉबेहीया' हे नाव शहराला मिळाला कालांतराने बॉम्बे मध्ये झाले तर अलीकडे व बॉम्बे चे 'मुंबई' हे नामांतर केलेले आहे. अशाप्रकारे मुंबई हे महाराष्ट्राचे आंतरराष्ट्रीय बंद असून जगातील 6 व्या क्रमांकाचे मोठे शहर आहे. त्याचे भौगोलिक दृष्टीने अध्ययन केल्यास खालील प्रकारची माहिती प्राप्त होते.

स्थान व सुगमता

मुंबई हे भारताच्या पश्चिम किनारपट्टीवर वसलेले आहे. मुंबईचे अक्षवृत्तीय विस्तार उत्तर अक्षांश 18°57' तर रेखावृत्तीय विस्तार पूर्ण रेखांश 73°51' आहे .समुद्रसपाटीपासून 6.08 मीटर उंचीवर बसलेले आहे. मुंबई हे महत्त्वाचे आंतरराष्ट्रीय विमानतळ आहे तेथे मुख्य सहारा व सांताक्रुज हे विमानतळ आहे. तउर्वरित भारताशी रेल्वे रेल्वेने थेट संपर्कात आहे तसेच मुंबईतून देशातील मुख्य शहराकडे जाण्याकरिता राष्ट्रीय महामार्ग आहेत. तसेच सागर सानिध्यामुळे मुंबई हे शहर जगातील विविध देशांशी सागरीमार्गाने जोडलेले आहे.

हवामान

मुंबईचे हवामान आद्र व दमट आहे. मुंबईतील सर्वाधिक तापमान 38.3° सेंटिग्रेड असते, तर कमीत कमी तापमान 11.7° सेंटिग्रेड असते तर मुंबई चे वार्षिक सरासरी पर्जन्य 180 से.मी आहे.

वनस्पती

मुंबई हे महानगर असल्याने येथे रस्त्यांच्या दुर्तफा वृक्ष व लोकांच्या अंगणात तसेच रेल्वे मार्गाच्या दुतर्फा भाजीपाला लागवड केली जाते.

Scanned by CamScanner

प्रेक्षणीय स्थळे

मुंबई हे बेटावर वसलेले असल्यामुळे येथे समुद्र किनाऱ्यामुळे मुंबईचा सौंदर्यात भर पडली आहे .तसेच मुंबईला "गेटवे ऑफ इंडिया" ,नेहरू सायन्स सेन्टर, छत्रपती शिवाजी महाराज संग्रहालय, हॅन्गिंग गार्डन, महालक्ष्मी मंदिर महालक्ष्मी मंदिर, जुहू चा समुद्र किनारा, ताज हॉटेल, छत्रपती शिवाजी टर्मिनस, विधानसभा, ही प्रमुख प्रेक्षणीय स्थळे आहेत.

जीवन पद्धती

मुंबईची जीवन पद्धती ही आधुनिक आहे. तसेच मुंबईत वेगवेगळे लोक राहात असल्याने जीवनशैलीत विविधता आढळून आली. मुंबईत मराठी, हिंदी, गुजराती, कोकणी, केरळी, भाषीक लोक मोठ्या प्रमाणात आढळतात. तसेच स्थलांतरित लोक मोठ्या प्रमाणात येत असलेले असल्याने संमिश्र जीवन पद्धती आढळून येते.

उद्योगधंदे

मुंबई हे भारताचे महत्त्वाचे औद्योगिक केंद्र आहे. तेथे प्रामुख्याने कापड गिरण्या, औषध कारखाने, हातमाग उद्योग, इलेक्ट्रॉनिक्स वस्तू, रसायन उद्योग, विद्युत सामग्री व उपकरणे, मोटार व त्यांचे सुटे भाग, रंग सायकली, रबर प्लॅस्टिकच्या वस्तू निर्मिती उद्योग आहेत.

ऐतिहासिक महत्त्व

16 व्या शतकात युरोपीय वसाहतवाद्यांनी मुंबईवर वर्चस्व स्थापन केले. यात पोर्तुगीजांनी मुंबईस आपले महत्वाचे लष्करी ठाणे बनविले काही वर्षांनी पोर्तुगीजांनी मुंबई हे बेट इंग्लंडच्या राजास भेट म्हणून दिले. व मुंबईवर इंग्रजी अंमल सुरू झाला मुंबईमध्ये प्राचीन महालक्ष्मी मंदिर आहे. इंग्रज राजवटीत मुंबईचा विकास मोठ्या गतीने झाला 1960 पर्यंत मुंबई ही ही द्विभाषिक गुजरात व महाराष्ट्र राज्यांची राजधानी होती.

मुंबई हे शहर बेटांवर वसलेले असल्यामुळे या शहराला समुद्रकिनारा लाभलेला आहे. याच समुद्रकिनाऱ्यावर 'गेट वे ऑफ इंडीया' म्हणजेच भारताचे प्रवेशद्वार होय. हे द्वार इंग्लंडचा 5 वा राजा जॉर्ज च्या भारत भेटीच्या स्मरणार्थ (1911)बांधले गेले.

Scanned by CamScanner

रत्नागिरी ते गणपतीपुळे

प्रस्तावना

रत्नागिरी व गणपतीपुळे रत्नागिरी हे दक्षिण कोकण मधील एक महत्वाचे शहर आहे .गणपतीपुळे महाराष्ट्रातील प्रसिद्ध असे धार्मिक पर्यटन स्थळ आहे रत्नागिरी भारतातील महत्वाचे बंदर आहे भौगोलिक दृष्टीने अध्ययन केल्यास खालील प्रकारची माहिती प्राप्त होते.

स्थान व सुगमता -

हे दोन्ही पर्यटन हे स्थळे सागर किनारी आहे येथील समुद्र सपाटी पासून उंची 10 मीटर इतकी आहे रत्नागिरी हे शहर रेल्वे मार्गाने मुंबई व केरळशी जोडले आहे मुंबई-गोवा मध्यभागी जोडले आहे रत्नागिरी, गणपतीपुळे हे राज्य महामार्गांनी जोडले आहे या दोन्ही ठिकाणी जलमार्गाने जाता येते.

अक्षांश - 17°00' उत्तर

रेखांश -73°18' पुर्व

हवामान

रत्नागिरी व गणपतीपुळे यांचे हवामान सम व दमट आहे उन्हाळयात कमाल तापमान 36 अंश सेल्सिअस व हिवाळयात किमान तापमान 12 अंश असते सरासरी पर्जन्यमान 290 सेमी आहे.

वनस्पती

हा भाग उष्णकटिबंधीय सदाहरित वने व पानझडी वने या प्रकारात येत असल्याने येथे आंबा ,काजू ,नारळ ,पोफळी, सुपारी इत्यादी वनस्पती आढळतात.

Scanned by CamScanner

प्रेक्षणीय स्थळे

रत्नागिरी शहरांमध्ये थिबा राजाचा राजवाडा आहे. त्याचे आज संग्रहालयात रूपांतर केले आहेत. बाळ गंगाधर टिळक यांचे जन्मस्थान ,रत्नदुर्ग किल्ला गणपतीपुळे येथील प्रसिद्ध मंदिर कृष्णाजी केशव दामले यांचे जन्मस्थान, पतितपावन मंदिर नाणीज येथील मठ.

जीवन पद्धती

रत्नागिरी व गणपतीपुळे येथील लोकांची जीवनपद्धती ही पारंपारिक आहे. येथे कोकणी संस्कृती प्रमाणे पेहराव असून पुरुष सदरा ,टोपी ,काळा कोट व धोतर परिधान करतात. तेथे स्त्रिया साडी व लुगडी परिधान करतात. शहरातील लोकांची पेहरा पद्धती आधुनिक आहे.

उद्योगधंदे

रत्नागिरी व गणपतीपुळे हि बंदरे असल्याने येथे मत्स्यव्यवसाय, जहाज बांधणी ,काजू ,व सुपारी प्रक्रिया उद्योग नारळाच्या झाडापासून हस्तकलेच्या वस्तूची निर्मिती हे उद्योग चालतात.

ऐतिहासिक महत्त्व

रत्नागिरी हे ऐतिहासिक शहर असून इ.स.वी सन 1731 मध्ये सातारा येथील मराठा साम्राज्यात समाविष्ट झाले. 1818 सली इंग्रजांनी यावर ताबा मिळवला. येथे इंग्रजांनी 1910 मध्ये म्यानमार येथील थिबा राजा नजरकैदेत ठेवले.

कोल्हापूर

प्रस्तावना

कोल्हापूर शहर हे देशात व जगातही कला, संस्कृती, इतिहास, धार्मिक दृष्ट्या प्रसिद्ध आहे. येथील मल्ल शाळा व कोल्हापुरी चपला हे सुद्धा प्रसिद्ध आहेत. कोल्हापूर शहर छत्रपति शाहू महाराज नगरी म्हणूनही प्रसिद्ध आहे.

स्थान व सुगमता

कोल्हापूर शहर हे सह्याद्री पर्वताच्या पायथ्याशी वसलेले आहेत. हे शहर पुणे-बेंगलोर राष्ट्रीय महामार्गावर वसलेले आहेत. तसेच कोल्हापूर रत्नागिरी महामार्ग ही येथून जाते. कोल्हापुर पुणे बेळगाव या रेल्वे मार्गावरील महत्त्वाचे रेल्वे रेल्वे स्थानक आहे. कोल्हापूर येथे विमानतळ सुद्धा आहे.

अक्षवृत्तीय स्थान -16°42' उत्तर अक्षवृत

रेखावृत्त स्थान - 74°23' पुर्व रेखावृत

हवामान

कोल्हापुरात सागरी हवामान व पठारी हवामान यांचे मिश्रण आढळते. येथील हवामान उष्ण कटिबंधीय मोसमी प्रकारचे आहे. उन्हाळयात कमाल तापमान 40 अंश तर हिवाळयात किमान तापमान 10 अंश असते. वार्षिक पर्जन्यमान 100 से.मी आहे.

वनस्पती

कोल्हापूर येथे आद्र व उपाद्र प्रकारच्या वनस्पती आढळतात. यात आंब, निलगिरी,वड पिपळ, चिंच साग, साल , शिसम कडुनिंब, प्रकार आढळतात.

Scanned by CamScanner

प्रेक्षणीय स्थळे

कोल्हापूर शहर हे साडेतीन शक्तीपीठांपैकी महालक्ष्मी अंबाबाई मंदिरासाठी प्रसिद्ध आहे. याशिवाय शालिनी पॅलेस, रंकाळा तलाव, खासबाग मैदान, पन्हाळा किल्ला, ज्योतिबाचा डोंगर, व खंडोबा मंदिर, राजा शहाजी वस्तुसंग्रहालय, बिंदू चौक, डॉक्टर बाबासाहेब आंबेडकर यांचा देशातील पहिला पुतळा इत्यादी.

जीवन पद्धती

कोल्हापूर दक्षिण महाराष्ट्रातील रांगडी जीवन पद्धती आढळते. पुरुष मंडळी डोक्यावर कोल्हापुरी फेटा व पांढरा सदरा, धोतर परिधान करतात. ग्रामीण स्त्रिया भरजरीची लुगडी परिधान करतात. शहरी भागात आधुनिक जीवनपद्धतीनुसार पेहराव पद्धती आहे.

उद्योगधंदे

कोल्हापुरात शेती व वनावर आधारित उद्योग धंद्याचे प्रमाण जास्त आहे. येथील कोल्हापुरी गूळ व कोल्हापुरी चपला देशात प्रसिद्ध आहेत. याशिवाय साखर कारखाने चामडे निर्मिती हस्तकलेच्या वस्तू सूतगिरणी, इत्यादी उद्योग आढळतात.

ऐतिहासिक महत्त्व

कोल्हापूर शहरात हजार वर्षांचा इतिहास आहे. येथे चालुक्य, राष्ट्रकूट, शिलाहार, देवगिरीचे यादव, बहामनी, आदिलशाही, मराठेशाही, यांचे राज्य होते. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी 1673 सली पन्हाळा जिंकून कोल्हापूर स्वराज्यात आणले. नंतर 19 व्या शतकात राजर्षी शाहू महाराजांनी कोल्हापूर शहराचा सर्वांगीण विकास करून त्यास नावारूपास आणले. 1949 साली कोल्हापूर संस्थान स्वतंत्र भारतात विलीन झाले.

निष्कर्ष

(1) कोकणात व दक्षिण महाराष्ट्रात धार्मिक व नागरी पर्यटन स्थळांची संख्या जास्त आहे.

(2) कोकण किनारपट्टीचे हवामान सम व दमट असून सर्वत्र जांभा खडक व जांभा असल्याचे

दिसून येते.

(3) दक्षिण महाराष्ट्रात बेसॉल्ट खडक व रेगुर मृदा असल्याचे दिसून येते

(4) कोकणात भात, नाचणी, नारळ, सुपारी ,आंबा ,चिकू ,काजू ही पिके घेण्यात येतात.

(5) दक्षिण महाराष्ट्रात ऊस ज्वारी मका कापूस पिके घेण्यात येतात.

(6) कोकणातील नद्या दक्षिण महाराष्ट्राच्या तुलनेने कमी प्रदूषित दिसतात.

(7) या भागात अनेक किल्ले आहेत परंतु पर्यटकांच्या दृष्टीने तेथे अनेक सोयी-सुविधा वाढविण्याची नितांत आवश्यकता आहे.

(8) पर्यटन करतांना माहितीचा अभाव

प्रकर्षाने जाणवतो. त्याकरीता शासनाने पर्यटकांसाठी रेल्वे स्टेशन बस स्थानकावर पर्यटक माहिती केंद्र स्थापन करावे.

Industrial Visit

Visit To Yogeshwari Art Handicraft Exhibition

(Date: October 13 ,2018)

Department of Home Economics organized visit to Handicraft Exhibition on October 13,2018 for B.A. Part II students. The main purpose of this Educational Visit was to inspire the Students for self – employment. Mrs. Sangita Hatgaonkar of Swastik nagar, Amravati started self-employment in which she drew beautiful embroidery on sarees and dresses and made them ready for selling. The students saw there delicate and beautiful embroidery on sarees and dresses. It was the excellent example of handicraft. It is the self employment. She also takes embroidery classes for students. To take inspiration from her and to show the beautiful example of embroidery art was the main purpose of this educational visit

H O D

Dept. of

Principal

12/10/2018

[illegible] [illegible] आलेल्या
मुलींची यादी बी. ए भाग 2

विद्यार्थिनीचे नाव	स्वाक्षरी
① कुमारी काळे	Kale
② " अंकीता भोयर	Bhoyar
③ " सामिक्षा ठाकरे	S.V. Thakare
④ " रूपाली कठाने	Kathane
⑤ " समिक्षा गायकवाड	S.R. Gaikwad
⑥ " रेशमा हजारे	R.N. Hajare
⑦ " संजिवनी वरखडे	Varkhade
⑧ " वैष्णवी ठाकरे	V.S. Thakare
⑨ " पुनम नांदणे	Nandane
⑩ " कविता शिवरकर	Shivarkar
⑪ " रिनु शिवरकर	Shivarkar
⑫ " शितल बागडे	Bagade
⑬ " मनिषा तुळशीकर	M.S. Tulashikar
⑭ " शिवानी कराळे	Karale
⑮ " रानकन्या मडामे	R.B. Madame

H.O.D.
Dept. of HOME ECO
Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya
Dhamangaon Rly

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON Rly

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगाव रेल्वे

2018 - 2019

बी.ए. भाग - 2

पर्यावरण क्षेत्रभेट अहवाल

जाळीचा मारुती

सादरकर्ती

कु. ....

बी.ए. भाग – 2

मार्गदर्शक	मार्गदर्शक	मार्गदर्शक
डॉ. गणेश टाले	प्रा. डी.एम. वूईके	प्रा. ए. पी. दोड
प्राचार्य	पर्यावरणशास्त्र	भूगोल विभाग प्रमुख

Scanned by CamScanner

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगाव रेल्वे

ऋणनिर्देश

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ बी.ए .भाग 2 च्या पर्यावरणशास्त्र या विषयाच्या अभ्यासक्रमात क्षेत्रभेटीचा समावेश केला आहेत .याद्वारे वनपरिसंस्था, गवताळ परिसंस्था ,जल परिसंस्था यांचा अभ्यास केला जातो. श्रीराम कला महिला महाविद्यालया द्वारे पर्यावरण क्षेत्र भेटीसाठी अमरावती जिल्ह्याच्या धामणगाव तालुक्यातील जाळीचा मारुती या गवताळ परिसंस्थेची अभ्यास भेटीसाठी निवड करण्यात आली.दिनांक 23 जानेवारी 2019 रोजी बी.ए. भाग 2 च्या सर्व विद्यार्थिनींनी जाळीचा मारुती परिसरातील टेकडीला व लगतच्या गवताळ प्रदेशाला भेट दिली.

या पर्यावरण क्षेत्रभेटीसाठी श्रीराम शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष श्री अरुण भाऊ अडसड, संस्थेचे सचिव श्री.घनश्यामजी मेश्राम सर,स्थानिय व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष श्री. अशोक भाऊ पनपालीया यांनी परवानगी दिली याबद्दल आम्ही त्यांचे आभार मानने गरजेचे ठरते. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. गणेश टाले, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा.एन.एम बिहाडे ,प्रा.ए.पी दोड यांनी यामध्ये अभ्यास भेटीचे आयोजन केले केले. या गवताळ परिसंस्थेच्या ठिकाणी गव्हानिपाणी ग्रामस्थांनी मोलाचे मार्गदर्शन केले. याबद्दल या सर्वांचे आम्ही मनपूर्वक आभार मानतो.

सर्व विद्यार्थीनी

बि.ए.भाग-2

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगाव (रेल्वे)

Scanned by CamScanner

क्षेत्र भेट - जाळीचा मारोती

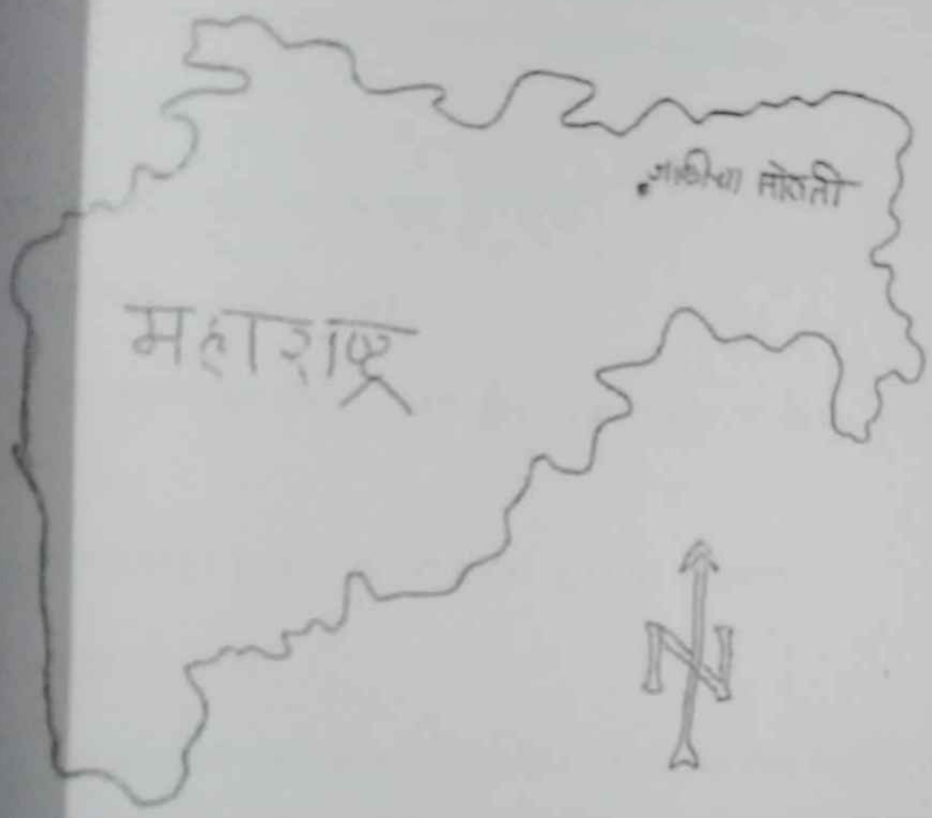

Scanned by CamScanner

जाळीचा मारोती गवताळ परिसंस्था

आम्ही बी.ए. भाग - 2 च्या विद्यापीठ अभ्यासक्रमानुसार जाळीचा मारोती या गवताळ परिसंस्थेत रविवार दिनांक 23 जानेवारी 2019 रोजी भेट दिली.तेथे पर्यावरणीय दृष्ट्या परिसंस्थेचा जवळून अभ्यास केला. त्यातील नोंदी पुढील प्रमाणे आहेत.

स्थान -

अक्षवृत्तीय 20°, 45 " उत्तर अक्षवृत्त

रेखावृत्तीय 78°, 13 "पूर्व रेखावृत्त

महाविद्यालयापासून अंतर - महाविद्यालय पासून उत्तरेस 13 कि.मी. वर या टेकड्यांचा भूभाग आहे.

समुद्रसपाटीपासून उंची - 300 मी.उंचीवर या टेकड्या आढळतात.

पर्जन्यवृष्टी- 90 से.मी.

आम्हाला येथे अनेक प्रकारचे वृक्ष लतावेली दिसल्या. या चिंच, कडुनिंब ,पिंपळ ,आंबा, बाभूळ साग, जास्वंद, कनेर, गुलमोहर ,जांभूळ, उंबर इत्यादी वृक्षांचा समावेश यात होतो. याशिवाय अनेक फुलांची झाडे,काटेरी वृक्ष दिसून आले.

या परिसरात या विविध वनस्पती पासून निरनिराळी वनौषधे बनवली जातात. कंदमुळे गोळा केली जातात. काही झाडावरील मधमाशांच्या पोळया पासून सहद गोळा करण्यात येते. येथे सर्वत्र गवताचे आच्छादन दिसत. या गवताचा वापर जनावरांना पाळीव प्राण्यांना चारा म्हणून केला जातो. तसेच काही घरांच्या छपरासाठी या गवताच्या पेंढ्यांचा यांचा वापर केला जातो. या भागात पळसाचे ही भरपूर झाडे आहेत.त्यापासून पत्रावळी द्रोन

यासारखे गृहोपयोगी उत्पादने तयार केली जातात. पळसाच्या फुलांपासून धुलीवंदना साठीचा नैसर्गिक रंग तयार करण्यात येतो. ही उत्पादने पर्यावरण दृष्ट्या अतिशय उपयोगी आहे. त्या पासून मानवी आरोग्याला कुठलीही हानी पोहोचत नाही. परिसरातील कडुनिंब, बाभुळ या झाडावर डिंक निर्मिती करून तो गोळा केला जातो व बाजारात विक्रीस पाठविला जातो.

या परिसरात भरपूर गवत असल्याने त्यावर जगणारे अनेक तृण भक्षक प्राणी येथे आढळतात. या परिसरात हरिण , नीलगाय , रोही , गाई बैल , म्हशी , बकरी, मेंढी ससा आढळतात. काही द्वितीय भक्षी येथे आढळतात. उदाहरणार्थ कोल्हा, लांडगा ,बिबट्या ,साप,बेडूक ईत्यादी हे प्राणी तृणभक्षक प्राण्यांना मारून त्यांचे मांस भक्षण करून उदरनिर्वाह करतात. या शिवाय बहुभक्षीय असे चिमणी, कावळा, घार, पोपट, सुतार, घुबड, गिधाड कोकिळा, कबूतर, बगळा मोर, लांडोर,माळढोक,खंड्या इत्यादी आढळतात. तसेच लाखोंच्या संख्येने विघटक ज्यात जिवाणू , बुरशी, विषाणू सूक्ष्मजिव सेंद्रिय पदार्थांचे विघटन करतात व पर्यावरणात संतुलन ठेवण्याचे कार्य करीत असतात.

थोडक्यात येथील परिसरात उत्पादक तृणभक्षक , द्वितीय भक्षक ,तृतीय भक्षक विघटक मोठ्या संख्येने आढळतात. यामुळे परिसंस्था निर्माण होते. अन्न साखळी तयार होते. ऊर्जेचा प्रवाह निर्माण होतो.

जाळीचा मारुती प्रस्तुत पर्यावरण क्षेत्रभेट यासाठी जाळीचा मारोती येथील टेकडीस निवडण्यात आले. या संपूर्ण परिसरात अनेक कमी अधिक उंचीच्या टेकड्या आढळतात. या टेकड्यांना चिरोडीच्या टेकड्या असे म्हणतात.चिरोडीच्या टेकड्या या पोहऱ्याच्या डोंगराचाच एक भाग आहे . या टेकड्यांची समुद्रसपाटीपासूनची सरासरी उंची 300 ते 400 मीटर एवढी आहे.या टेकड्या भूगर्भातील अंतर्गत हालचालीमुळे जमिनीचा काही भाग वर उंचावरून तयार झाला आहे.काही शास्त्रज्ञांच्या मते सुमारे सात कोटी वर्षापूर्वी दख्खनच्या पठारावरील ज्वालामुखी उद्रेकाच्या वेळी येथे ज्वालामुखी विस्फोट होऊन मोठ्या प्रमाणात लाव्हा इतरत्र पसरला आहे .

कालांतराने तो बंद होऊन या टेकड्यांची निर्मिती झाली या टेकडीत बेसाल्ट खडकाचे अवशेष आढळतात. तसेच परिसरातील जमीन काळी कसदार असून ती बेसाल्ट या खडकापासून तयार झाली आहे. म्हणूनच या भूप्रदेशाचा समावेश दख्खनच्या पठारात केला जातो. पोहण्याचे डोंगर हे देशातील महत्त्वाचे जलविभाजक क्षेत्र आहे. कारण या डोंगराच्या पूर्वेकडील बाजूस पडणारे पावसाचे पाणी ,ओहोळ,नाला,उपनदी,नदी,मोठी नदी असे करीत बंगालच्या उपसागराला जाऊन मिळते तसेच पश्चिमेकडून उतारावर पडणारे पाणी अरबी समुद्रात जाऊन मिळते.

या ठिकाणी अनेक टेकड्या असल्याने पाण्याचे लहान-मोठे प्रवाह येथे आढळतात. परंतु उपनदी किंवा नदी येथे आढळत नाही. प्रत्येक टेकडीवरील पावसाचे पाणी लहान ओढ्यांच्या स्वरूपात उताराच्या ठिकाणी वाहते. येथील जलप्रवाहाच्या वाहण्याची दिशा ही पश्चिम- पूर्व असल्याने हे जलग्रहण क्षेत्र वर्धा नदीचे असून ते सर्व पाणी शेवटी पूर्व वाहिनी नदी द्वारे बंगालच्या उपसागरात गोदावरी नदीत विलीन होते.

या पर्यावरण भेटीसाठी आम्ही बी.ए. भाग - 2 च्या सर्व विद्यार्थिनींनी नियोजन केले. जाळीचा मारुती गावातील नागरिकांच्या भेटी घेतल्या. त्यांना या परिसरातील माहिती विचारली व पर्यावरणीय अवनती बाबत त्यांना जागृत करून पर्यावरणाचा ऱ्हास कसा थांबविता येईल या विषयी चर्चा केली.

उपाय योजना

- या टेकड्यावर विविध घटकांद्वारे मोठ्या प्रमाणात वृक्ष लागवड करण्याची आवश्यकता आहे

- येथील टेकड्यांवर चर खोदून मातीचे बांध घालून पाणी अडविणे आवश्यक आहे जेणेकरून दीर्घकालीन हिरवळ वाढेल

- मुरमाड नियोजित करून मृदेची धूप कमी करता येईल

- येथील लहान-मोठ्या जलप्रवाहावर बंधारे निर्माण केल्यास भूजल पातळी उंचावेल व गुराढोरांना, पशुपक्ष्यांना पिण्याच्या पाण्याची उपलब्धता होईल

पाणी वाहून न जाता जमिनीत जिरेल.

जाळीचा मारोती गवताळ परिसराला भेट देतांना श्रीराम कला महिला महा. धा. च्या सर्व विद्यार्थिनी.

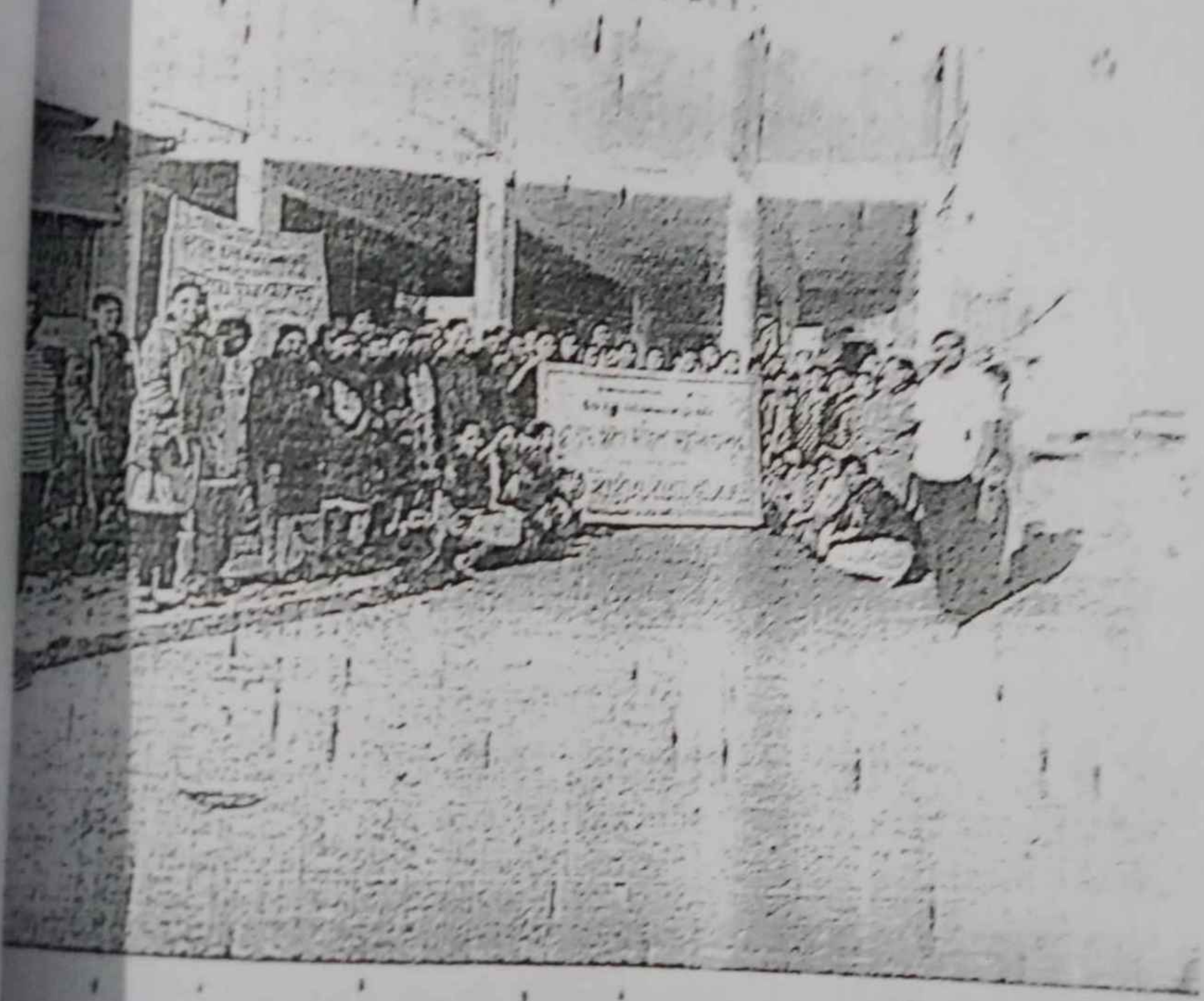

2018-19

धामणगांव रेल्वे तालुक्यातील वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमांचे अध्ययन.

लघुसंशोधन अहवाल

गृहअर्थशास्त्र बि.ए. भाग 2

सेमिस्टर 3

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगांव रेल्वे

मार्गदर्शीका :-

डॉ. मोनाली वि. इंगळे

गृअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगांव रेल्वे

संत्र 2018-2019

मुलींची यादी

1) पुजा मते

2) नेहा येलेकार

3) समिक्षा गायकवाड

4) पुजा डुबे

5) संजिवनी वरखडे

6) आरती पांडे

7) समिक्षा ठाकरे

8) रुपाली कठाणे

) शिवाणी कराळे

0) मनिषा तुलशीकर

) प्रिंयका मानकर

) स्वाती कांबडकर

अंकिता भोयर

वैष्णवी ठाकरे

आश्वीनी कैकाळी

16) रेशमा गायकवाड

17) रेशमा हजारे

18) पुनम जोशी

19) जया काळे

20) राजकन्या मडामे

21) पुनम नांदणे

22) रितू शिवरकर

23) कविता शिवरकर

24) वैष्णवी धोटे

25) कांचन बागडे

26) शितल बागडे

27) तेजस्वीनी ठाकरे

28) स्नेहा गांवडे

29) पायल दांडेकर

30)पल्लवी लुटे

31) गायत्री निबारते

अनुक्रमाणिका

प्रकरण 1

1) प्रस्तावना

2) फावल्या वेळेचे उपक्रमाचे वर्गीकरण

3) विषयाचे विषक्षीकरण

4) संशोधनाचे महत्त्व आणि उपयुक्तता

5) संशोधनाची व्याप्ती

6) संशोधनाचे सर्वसाधारण आणि विशिष्ट उद्दिदष्टये

7) संशोधनाच्या मर्यादा

प्रकरण 2

1) संशोधन कार्य

2) विषयाची निवड

3) संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र

4) नमुना व नमुना निवड पदधती

) प्रश्नावली रुपरेषा आणि विकसीकरण

) प्रश्नावलीचे विकसीकरण

) तथ्य संकलन

प्रकरण 3

1) [illegible] आणि चर्चा

2) [illegible]

3) [illegible]

4) सारणी क्रमांक 3.1

5) सारणी क्रमांक 3.2

6) सारणी क्रमांक 3.3

7) सारणी क्रमांक 3.4

8) सारणी क्रमांक 3.5

9 [illegible]

प्रकरण 4

1 सारांश आणि निष्कर्ष

2 निष्कर्ष

3 सूचना व शिफारशी

संदर्भसूची

प्रस्तावना :-

प्रकरण १

कौमार्थ ही अवस्था ही मानवी जिवनातील अतिशय कठीण समस्या पूर्ण अशी अवस्था आहे. व्यक्तीच्या विकास प्रक्रियेतील या अवस्थेत कुमारांचा शारिरिक, मानसिक, भावनिक, व सामाजिक विकास फार झपाटयाने होत असतो. कौमार्य अवस्था म्हणजे शैरावा व बाल्य अवस्था नंतरची नाजुक अवस्था योवनाच्या उशब काळ इंग्रजीतील ॲडोनरनेस Adolescene या शब्दाचा अर्थ To grow to maturity असा होतो कौमार्य अवस्था हा मुलामुलीची जिवनातील अतिशय महत्त्वाचा कालखंड आहे. स्टॅंड ले हाल यांनी कोमार्य अवस्था म्हणजे पुर्नजन्म असे म्हटले आहे. [Adolescene is a re- birth] कारण शशावा अवस्थेत काढलेले मानवाचे चित्र या काळात थडक बनते आयुष्याच्या स्तंभा भोवती मुलांची दुसरी प्रदर्शन सुरु होते सामान्यता हा १२ ते २१ वर्षे ऐवढा काळ कोमार्य अवस्था मानतात. हा कुमांराच्या भावनिक ताणाचा व मानसिक वादळाचा [pried of storm and strees] काळ असतो. या काळात त्यांची मने हळूवार झालेली असतात. ब-या वाईटांचा सारासार विचार करण्याची परिपक्वता आलेली नसते. अशी ही कोमार्य अवस्था पालकाची व शिक्षकाची फार मोठी ठेव समजली जाते.

प्रावेलच्या मते , ज्ञान ग्रहण व परिश्रमाची ही अवस्था आहे. या अवस्थेतील मुला- मुलीमध्ये सळसळणारे चेतन्य व तारुण्यांचा जोम नसतो. त्याची मत संस्कार क्षम असतात ते अनूकरण क्रियम असतात. त्यांना विविध कलाचे आकर्षन या वयात वाटायला लागतात. त्याच्यातील अमात्य उत्साहाचा अतिरिक्त शक्तीचा आणि कला गुणांचा उपयोग फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम राबविण्याकरीता केले जाणे आवश्यक आहे.

फावल्या वेळाचा प्रश्न विदयार्थी जिवनाशी दोन प्रकारे निगडित आहे एक म्हणजे आजचे विदयार्थी संगणक युगाचे नागरिक बनत असल्याचे त्या परिस्थितीला तोंड देण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगी निर्माण झाले पाहिजे. दुसरे म्हणजे फावल्या वेळेचा सदुपयोग आपल्या हितासाठी कसा करावा त्यांचे ज्ञान यांना मिळाले पाहिजे नाही तर उमलती व उसळती पिढी विविध व्यसनाच्या आहारी जाण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

आपल्या वेळेचा संबंध प्रत्येक्ष वेळेशी आहे वेळ हे सर्व साधन संपत्ती महत्त्वाची मानली जाते. वेळेच सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्टे म्हणजे जगातील सर्वानांच दिवसाचे २४ तास उपलब्ध असतात आणि ऐकदा गेलेली वेळ कधीच येत नाही.

Gross आणि Crandell यांच्या मते (1963) "Time is one of the easiest to measure but one of the most difficult to umderstand"

अशा हया मौल्यवान वेळेचा उपयोग सुयोग्य रितीने शहानपनाने विवेकाने आणि सुसंस्कृतपणे करणे आवश्यक आहे कारण प्रत्येक व्यक्तीच्या व्यक्ती महत्त्वाचा दर्जा ति व्यक्ती फावल्या वेळेचा उपयोग कशाप्रकारे करते यावर अवलंबून असते. हर्षद हुवरच्या मते, आपली प्रगती आपण किती काम करतो यावर यापुढे अवलंबून राहणार असून आपण आपला फावला वेळ कसा घालहवतो यावर अवलंबून असतो. कर्निंग हॅंग यांच्या मते,'' १९४४ फावला वेळ म्हणजे जो खर्च केल्या नंतर मनरपासून भरपूर असे समाधान मिळते आवड समुद्ध होत जाते आणि तो वेळ घालविण्यात आनंद होत असतो.

फावल्या वेळेच्या व्याख्या अनेक शास्त्रज्ञाने केल्या आहे (Nash 1953) "Lejsure refers to free activities including dictionary of sociology (1994) नुसार जिवनाचा व्यवहारीक गरजा पूर्ण केल्या नंतर जो वेळ शिल्लक राहतो त्याला फावला वेळ म्हणतात.

वरील व्याख्या वरुन असे म्हणता येईल की उदरनिर्वाहासाठी आवश्य क्रियान पासून मुक्त असा प्रकारचा वेळ म्हणजे फावला वेळ विद्यार्थीनीच्या बाबतीत महाविद्यालयीन कामकाज त्याच्या व्यक्तीए कामेए घरगुती कामेए आणि अभ्यास सोडून मिळणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. या फावल्या वेळेस आपणास अनेक छंद जोपासता येतात छंद हा व्यक्ती महत्त्वाचा अविष्कार आहे प्रत्येकाने आपल्या आवडी प्रमाणे छंद निवडल्यास त्यांच्या फावल्या वेळेचा उपयोग होवू शेतात.

थोर प्रसिद्ध व्यक्तीने फुरसतीच्या वेहेचा उपयोग कसा केला हे लक्षात घेण्यायोग्य आहे. सोक्रेटीक्स ने आपल्या फावल्या वेळेत तरुणांना ज्ञानदान केले तर, प्लेटोजीक जगप्रसिदध ग्रंथ 'रिपब्लीक' हि त्याचप्रमाणे ॲरिसटोटलचे पॉलिटिक्स हा ग्रंथ लिहून लोकांच्या ज्ञानात भर घातली आधुनिक काळात लोकमान्य टिळकांनी 'गीतारहस्य ' हा महत्त्वाचा ग्रंथ मांळाच्या तुरुगांत लिहिला तर पंडित नेहरुची जगाच्या इतिहासाच्या ओसरते दर्शन हा मोठ्या ग्रंथ अहमदनगरच्या तुरुगांत लिहिला यावरुन आपल्याला फावल्या वेळेचा सदुपयोग करुन समाज विदयायक कार्याला हातभार लावून वैयक्तीक साधता येते.

फावल्या वेळेच्या दुरुपयोगासंबंधी 'सॉयरिल बई' यांनी संशोधन करुन दाखवले आहे कि, बालगुन्हे फावल्या वेळेतच झाले आहे. तसेच प्रौढांनी देखील फावल्या वेळेचा दुरुपयोग करुन ते व्यसना सत्य बनले म्हणून सामाजीक स्वास्थाच्या दृष्टीने फावल्या वेळेचा सदुपयोग करणे आवश्यक आहे.

या संशोधनाकरिता वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयार्थीनीची निवड केली आहे. वरिष्ठ महाविदयालयात साधारणता १८ ते २१ या वयोगटातील विदयार्थीनीचा समावेश होतो मानसशास्त्रीय दुष्टया हा वयोगट कोमार्य अवस्थेत मोडतो. स्वर्जनशीलता व नवनिर्मितीची इच्छा ही कोमार्य अवस्थेतील युवक युवतीतील नैसर्गिक प्रवृत्ती असते. भाषाच्या भवितंव्यात व जळनघळनात विदयार्थानचे स्थान फार मोठे आहे. व महत्त्वाचे आहे. शरीराला जसे हृदयाचे

महत्त्व असते. तसेच राष्ट्राला शाळा व महाविदयालयात आजचे युवक व युवती हेच राष्ट्राचे आधारस्तंभ आहे. म्हणजे त्यांच्यावर चांगले संस्कार व्हावे नवनिर्माण क्षमता वृदधीगंत व्हावी त्याचे व्यक्ती महत्व संपन्न व्हावे. या दृष्टीने शिक्षण दिले जाणे आवश्यक झाले आहे. शिक्षणातून देशाची धुरा सामर्थ्य पणे पेलण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या मध्ये निर्माण झाले पाहिजे.

यौवनाच्या उबरठ्यावर उभा असलेल्या तरुणांना स्वामी विवेकांनद म्हणतात कि, जो पर्यंत तारुण्यांचा जोम अंगी आहे. तो वरच आपले भविष्य ठरवण्याची वेळ आहे. गलीतगात्र झाल्यावर ते शक्य नाही म्हणून वेळ न दडवता कार्याला जागा ज्यांच्या नसांनमध्ये व स्यायुमध्ये पोलादी सामर्थ्य आहे. प्रबल इच्छा शक्ती आहे. सळसळणारे चैतन्य आहे. मृत्युला ही न डगमता विश्वासाचा भेद आणि शोध घेण्याची इच्छा आहे. अशी मानसे शिक्षणातून निर्माण झाली पाहिजे.

युवक आणि युवती म्हणजे थयथय नाचणारे चैतन्य सुप्तगुंणाचे स्थान स्फुलीग असून हे चैतन्य सुनगुण स्फुंलीग योग्य त्या मार्गाने चेतवले गेले पाहिजे या बाबीचा पुरसकार जयप्रकाश नारायण, डॉ. जेपि नाईक पर्यंत सर्व शिक्षण शास्त्रज्ञाने केला पाहिजे. विनोबाच्या मते,'' मुलांनमध्ये सुप्त व निद्रिस्त शक्ती यांना जागृत करण्याचे शिक्षण हे साधन आहे. या शिक्षणामुळे युवक- युवतीच्या बौध्दीक व वैचारीक विकासाबरोबर कियाशिल शक्तीना वळण लावले गेले पाहिजे. रविद्रं नाथाच्या मते,'' शिक्षण म्हणजे आत्महवष्कार मुलांच्या संशोधन वृत्तीला कल्पना शक्तीला वाव मिळावा. म्हणून शिक्षणात निरनिराळे हस्त व्यवसाय व कला यांचा अर्तभाव करुन मुलाच्या मुक्त अविष्काराला भरपूर संधी प्रधान केली पाहिजे. रविद्रं नाथानी निष्क्रीयलेचा धिक्कार करुन आत्मविष्काराला पुरक अशा क्रिया शिलतेचा पुरस्कार केला आहे.

जीवनातील वेळेच महत्त्व त्यांना पटवून देता आले पाहिजे. ऐकदा गेलेली वेळ परत येत नाही हे जिवनाचे घडयाळ मनामध्ये ठसविता आले पाहिजे. जिवनातील प्रत्येक क्षण कसा सदुपयोगी घालविता येईल हे तत्व त्यांना पटले म्हणजे त्या संदैव कृतीशील राहील. आणि आपल्या फावल्या वेळेचा भावी जिवनाच्या दुष्टीने उपयोग करुन घेतील.

संशोधनाकरिता वरिष्ठ महाविदयालयातील विद्‌यार्थीनीची निवड केली कारण आजची विद्‌यार्थीनी ही भावी माता व गृहिणी असल्यामुळे तिचा सर्वागिण विकास होने आवश्यक आहे. स्त्री आणि पुरुष हे दोन चाके मानल्यास ती सारखीच सामर्थ्यवान असली पाहिजे. आपल्या मानवी साधन संपत्तीचा सपूर्ण विकासासाठी गृह सुधारणेसाठी आणि बाहया अवस्थेच्या अंत्यत संस्कारक्षम वयात मुलांच्या चारित्रयांची योग्य घडण करण्यासाठी स्त्रिला दिल्या जाणारे शिक्षण हे पुरुषाला दिल्या जाणा-या शिक्षणापेक्षा अधिक महत्त्वांचे आहे. असे मत डॉ. कोठारी आयोगाने १९६६ प्रदर्शित केले आहे.

स्त्री ही लोकशाहीची खरी आधार शिल असून ती भविष्याची शिल्पकार आहे. तिच्यावर पुर्ण कुटुबांचे आणि पर्यायाने संपूर्ण देशाचे भवितंव्य अवलंबून आहे. पूर्वीच्या काळी स्त्रिच्या कर्तृत्वाचा परिघ फक्त घरा पुरताच मर्यादित असे. ''चुल आणि मुल '' हेच तिचे कार्यक्षेत्र मानले जात असे. परंतू औदयोगिक प्रगती मुळे सामाजिक राजकीय आणि आर्थिक

स्थित्यंतरामुळे ती घराच्या चारभिंतीच्या बाहेर पडली आहे. घरातसुद्धा अनेक प्रकारच्या भूमिका वठवायच्या लागतात. गृहिणीचे कुटुंबातील अनन्य साधारण महत्व विचारात न घेता तिच्या व्यक्ती महत्त्वाच्या सर्वांगीण विकासाकरिता व्यवसायाकरिता आणि फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाकरिता तिला शिक्षण देणे आवश्यक होवून बसले आहे. तिच्या समोर आपल्याला ज्ञानाचे भंडार खुले करता आले पाहिजे आणि तिच्या आवडी निवडीचा विचार घेउन फावला वेळ कसा घालविता ही समस्या सोडविण्यास मदत करता आलर पाहिजे.

वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयांर्थीनीना A.T.K.T ची सोय असल्यामुळे अभ्यासाच्या बाबतीत त्या फारसा गंभीर नसतात. आणि त्यामुळे त्यांच्या जवळ भरपूर फावल्या वेळ उपलब्ध असतो. या फावल्या वेळेचा उपयोग करुन न घेतल्यास किती तरी शक्ती आणि वेळ वाया जात असते. वेळ आणि शक्ती दोन्ही ही मर्यादित साधनसंपत्ती असल्यामुळे त्यांचा योग्य तरेने उपयोग करुन घेतला जाणे आवश्यक आहे. "Empty mind is devil's workshop" हा सैक्षतान जर घालवायचा असेल तर विद्यार्थीनीना सतत क्रियाशील ठेवणे आवश्यक आहे. विद्यार्थीनीना मिळणारा फावला वेळ जर उत्पादक आणि सुर्जनाकार्यात खर्च घतला तर देशाच्या प्रगतीला हातभार लावता येतो त्याकरिता त्यांचे अवाडते छंद विचारात घेउन मार्गदर्शन करण्याची गरज आहे. संगित, नाटक, काव्य, वाचन, खेळ, बागकाम, शिवणकाम, विनकाम स्वच्छता समाजो उपयोगी कार्य विविध तरेच्या कला हस्त व्यवसाय इत्यादी विविध कार्यात विद्यार्थीनीना गुतंविले तर महाविद्यालयाच्या आणि घराच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरेल त्याकरिता विद्यार्थीनीची कुवत, आवड, धारणा,झेप, व बौध्दिक पातळी या गोष्टी कडे लक्ष दयावे लागेल फावल्या वेळात विद्यार्थीनीना त्याच्या अंगभूत सदगुणाचा विकास करता यावा. त्यांचा कतृत्वाचा आणि युवाशक्तीचा देशाच्या लागावा हया दृष्टीने हा विषय संशोधनाकरिता निवडला आहे.

बरेचदा असे निदेर्शनास येते. की फावला वेळ घालविण्याकरिता एखादया उपक्रम सतत हाताळल्यास अर्थाजन आणि पर्यायानी उत्पन्न वाढविण्याचे कौशल्य संपादनामुळे आणि द्रव्य प्राप्तीमुळे जास्तीत जास्त उत्पन्न वाढविण्याची न्हवण्य हहूहळू वाढीस लागते आणि ऐके काळी जी क्रिया फावला वेळ घालविण्याकरिता केलेली असते. तिच क्रिया कालातंराने कामामध्ये परावर्तीत हाते. हे परिवर्तन कधी कधी संबधीत व्यक्तीच्या सुद्धा सहजासहजी लक्षात येत नाही. अशाप्रकारे द्रव्य प्राप्तीच्या उददशाने फावल्या वेळेत केलेल्या वृत्तीचे नैसर्गिक मुल्य लोप पावते.

फावल्या वेळेचे उपक्रमाचे वर्गीकरण :-

फावल्या वेळेत आपण काय करावे हा प्रत्येकीच्या निवडीचा प्रश्न असला तरी प्रत्येक व्यक्तीला फावला वेळ किती प्रमाणात उपलब्ध आहे आणि कोणता वेळ मिळतो. यावर फावल्या वेळेचे कार्य अवलंबून असते ज्या विविध क्रियांमध्ये व्यक्ती आपला फावला वेळ घालविते अशा क्रियेचे अनेक लेखकांनी वेगवेगळया भागात विभाजन Kaplan (1960) यांची फावल्या वेहेचे उपक्रम ६ भागात केले आहे.

ब. मित्रांना भेटी

क. कुटुंबीयान सोबत वेळ घालविणे

ड. सभाषण

२) सभासंमेलन

अ. सभांना हजर राहणे

ब. छंद

क. सामुदायीक कामे

ड. शालेय सभा

३) खेळ आणि क्रिया

अ. खेळ पाहणे

ब. खेळ खेळणे

क. पत्ते खेळणे

ड. लांब अंतर चालणे

४) कला

अ. कौशल्यपुर्ण उपक्रम

ब. सेनेमा पाहणे

क. फोटोग्राफी

. संगीत ऐकणे

) गती क्षमता

. प्रवास

ब. बाजारात जाणे

क. पायी चालणे

६) अचलता

अ. रेडीओ ऐकणे

ब. टि.व्ही पाहणे

क. वाचन

ड. विश्रांती

अनेक संशोधनावर प्रबोधाचे अवलोकन केल्या नंतर गृहीणी शेतकरी आणि किशोरा अवस्थेतील मुलांच्या फावल्या वेहेतील उपक्रमासंबधी संशोधन झाल्याचे निर्दशनास आले. परंतू वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमासंबंधी संशोधन न झाल्यामुळे काळाची गरज विचारात धेवून संशोधना करिता वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीची निवड करण्यात आली.

फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम करतात हे जाणून घेण्याच्या उददेशाने या अभ्यासाचे आयोजन केले आहे.

१.१ विषयाचे विषक्षीकरण :-

धामणगांव तालुक्यातील वरिश्ठ महाविदयालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रंमाचे अध्ययन.

१.२ संशोधनाचे महत्त्व आणि उपयुक्तता :-

जिवनातील वेहेचे महत्त्व त्यांना पदून देता आले पाहिजे. ष्कदा गेलेली वेळ पुन्हा परत येत

नाही हे जिवनाचे घडयाळ विद्यार्थीनीच्या मनावर बसविता आले पाहिजे. जिवनातील प्रत्येक क्षण हा कसा सदुपयोगी घालविता येईल हे तत्व त्यांना पटले म्हणजे त्यात सदैव्य कृतीशील राहतील आणि आपल्या वेळेचा भावी जिवनाच्या दृष्टीने उपयोग करुन घेतील.

वरिष्ठ महाविदयालय महणजे शाळेचे आणि कनिष्ठ महाविदयालयाचे बंदिस्त जिवन सपंवून त्या स्वतंत्रयपणे महाविदयालय जिवनाचा अनुभव घेण्याकरिता वरिष्ठ महाविदयालयात प्रवेश करतात. आजची विदयार्थीनी ही भावी माता व गृहीणी असल्यामुळे तिचा सर्वागीण विकास होणे आवश्यक आहे. कला शाखेचा वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयार्थीनीना भरपूर फावला वेळ असतो. यात फावल्या वेळेचा उपयोग करुन न घेतल्यास कितीतरी शकती आणि वेळ वाया

जातो. दोन्ही ही मर्यादित साधन संपत्ती असल्यामुळे त्यांचा योग्य तऱ्हेने उपयोग करणे आवश्यक आहे.

फावल्या वेळ ही मानवाची सर्वश्रेष्ठ मालमत्ता असल्यामुळे तिचा उपयोग जपून करणे आवश्यक आहे फावल्या वेळेमुळे व्यक्तीची शारिरीक व मानसीक शक्ती टिकविण्यास आणि शरीर व मन सुदुरुढ बनविण्यास मदत होते.

१.३ संशोधणाची व्याप्ती :-

संशोधनाच्या व्याप्तीमध्ये धामणगांव तालुक्यातील ३ महाविदयालयांचा समावेश केला आहे. यामध्ये महाविदयालयातील २५ विदयार्थीनीचा समावेश अध्ययनाकरिता केला आहे. कला शाखेतील वरिष्ठ महाविदयालयातील विद्यार्थीनींची वैयक्तीक, आर्थिक, व्यावसायीक माहिती, त्यांचे छंद आणि त्यांचे उपक्रम पार पाडताना त्यात त्यांना येणा-या अडचणींचा अभ्यास केला गेला.

१.४ संशोधनाचे सर्वसाधारण आणि विशिष्ट उदिदष्टये :-

• वरिष्ठ महाविदयालयात कला शाखेत शिकणा-या विदयार्थीनीचा वैयक्तिक, सामाजिक, आर्थिक व परिस्थिती जन्य गुण वैशिष्टयांचा अभ्यास करणे.

• पालकांच्या उत्पादनांचा विदयार्थीनीच्या फावल्या वेळेवर होणारा परिणाम जाणून घेणे.

• फावल्या वेळेत विदयार्थीनी करीत असलेल्या उपक्रमाचा शोध घेणे

• विदयार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमानंतर पालकांचा उत्पन्नाचा होणारा परिणामाचा अभ्यास करणे

• फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम पार पाडल्या मागे हेतू व ते पार पाडतांना येणा-या अडचणीचा आढावा घेणे.

१.५ संशोधणाच्या मर्यादा :-

• संशोधन फक्त धामणगांव तालुक्यापुरतेच मर्यादित आहे.

• हे संशोधन वरिष्ठ महाविदयालयातील कला विभागाच्या विद्यार्थीनी पुरतेच मर्यादित आहे.

• वेळेची मर्यादा लक्षात घेवून ७५ विदयार्थीनीची अभ्यासाकरिता निवड करण्यात आली आहे.

प्रकरण - २

संशोधन कार्य :-

संशोधनाच्या कार्यात पुर्व नियोजनाला फार महत्वाचे स्थान आहे. संशोधना विषयीची निश्चिती करतांना अनेक निष्कर्ष लावावे लागतात. संशोधना विषयाबाबत संपूर्ण माहिती मिळविण्याकरिता कोणती साधणे कोणत्या क्रमाने वापरावी प्रश्नावलीतील प्रश्नाची रचना सुत्रबद्ध व पध्दतशीर कशी असावी संशोधनात जमा केलेल्या माहितीची वर्गीकरण व नोंद कशी करावी याची निश्चिती करणे आवश्यक असते. या सर्व बाबींचा विचार करुन संशोधनाची कार्य पध्दती खालील प्रमाणे निरनिराळया विभागामध्ये विभागली आहे.

१) विषयांची निवड

२) संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र

३) नमुना व नमुना निवड पध्दती

४) प्रश्नावलीची उपरेषा आणि विकसिकरण

५) तस्थं संकलन

२.१ विषयाची निवड :-

वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमाच्या सर्वेक्षणाकरिता संशोथन करणा-या विद्यार्थीनी धामणगांव तालुक्यातील महाविदयालयाची निवड केली आहे. वरिष्ठ महाविदयालयात साधारणता १९ ते २१ वर्षे या वयोगटातील विदयार्थीनीचा समावेश होतो. मानसशास्त्रीय दृष्टया हा वयोगट किशोरा अवस्थेमध्ये मोडतो. आजची युवक आणि युवती हेच राष्ट्राचे आधार स्तंभ आहे. (Youth is pilaar of any nation) त्याच्यावर चांगले संस्कार व्हावे. त्याच्यात सृजनशिलता वृदधीगत व्हावी त्यांचे व्यक्तीमहत्त्व संपन्न व्हावे याची जबाबदारी पूर्णपणे पालकावर असते.

आजची विदयार्थीनी ही भावी माता व गृहिणी असल्यामुळे तिचा सर्वांगीण विकास होणे आवश्यक आहे. स्त्री ही लोकशाहीची आधारशिला असुन ती भविष्याची शिल्पकार आहे. तिच्यावर संपुर्ण कुंदुबाचे आणि पर्यायाने संपूर्ण देशाचे भवितव्य अवलंबून आहे. म्हणून विदयार्थीनीला मिळणारा फावला वेळ उत्पादन आणि सृजनाकार्याकरिता खर्च घतला तर देशाच्या प्रगतीला हातभार लावता येतो. त्याकरिता त्यांचे आवडते छंद विच्यारात घेवून मार्गदर्शन करण्याची गरज आहे. वरिष्ठ महाविदयालयीन विदयार्थीनीच्या फावल्या वेहेचे संशोथन न

झाल्यामुळे त्यांची निवड करण्यात आली. फावल्या वेळेत वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम करतात हे जाणून घेण्याच्या उद्देशाने या अभ्यासाचे आयोजन केले आहे.

१.२ संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र :-

वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमातील सर्वेक्षणाच्या अमरावती जिल्ह्यातील धामणगांव तालुक्याची गावाची निवड केली. धामणगांव हे गाव अमरावतीपासून ५५ किलो मिटरवर आहे. धामणगाव हे ग्रामीण भागामध्ये येत असेल तरी हैतिक दृष्ट्या पुढारलेले आहे. धामणगांव तालुक्यातील तीन वरिष्ठ महाविद्यालयाचा समावेश होत असून आजूबाजूचा संपूर्ण परिसर ग्रामीण आहे. व ग्रामीण भागातून जास्तीत जास्त विद्यार्थी शिकण्यासाठी येतात. हे गाव समुद्र सपाटी पासून २९७.९३ मिटर उंचीवर असून २०.५० उत्तर अंशावर व ७८.२२ पूर्व रेखांशावर वसलेले आहे. या भागात हवामान उष्ण व कोरडे असून पावसाचे सरासरी प्रमाण ६० ते ७० सेंटीमीटर आहे.

हवामानाच्या लहरीपणामुळे शेतकऱ्यांना संकटाच्या सामना करावा लागतो शेती हा लोकांचा प्रमुख व्यवसाय असल्यामुळे प्रत्येकाची परिस्थिती जेमतेमच आहे. नापिकीमुळे व आता महागाई वाढल्यामुळे येथील शेतकरी त्रस्त झाला आहे. पर्यायाने या भागातून येणाऱ्या विद्यार्थीनी अत्यंत गरीब असतात.

१.३ नमुना व नमुना निवड पद्धती :-

संशोधनाची उद्दिष्टये माहिती संकलनाचे तत्त्व नियंत्रण, तंत्र साधणे क्षेत्र इत्यादी. अनेक प्रकारच्या आधारावर वर्गीकरण करता येते. संशोधन पध्दतीने मुख्यता हा तीन गटात वर्गीकरण केले आहे.

१ ऐतिहासिक संशोधन पद्धती
२ सर्वेक्षण संशोधन पद्धती
३ प्रायोगिक संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनाकरिता सर्वेक्षण पद्धती वापरण्यात आली आहे. कारण या पद्धतीद्वारे वर्तमान पद्धतीचा शोध घेता येता आणि प्राप्त तत्थांचे मुल्यांकन करुन अधिक चांगल्या बदलासाठी योग्य मार्गदर्शन प्राप्त होते.

धामणगांव तालुक्यात कला शाखेची तीन महाविद्यालय आहे. आणि तिन ही महाविद्यालयात जाऊन सर्वेक्षण केलेले आहे.

नमुना निवडीचा तपशिल

अ. क्र	जिल्हा	तालुक्का	गाव	एकूण महा.	निवडलेले महाविदयालय	एकूण संख्या७५ वयोगट
१	अमरावती	धामणगांव रेल्वे	धामणगांव पिंपळखुटा	३	१) श्रीराम कला महिला महाविदयालय धा.रे. २)आदर्शमहाविदयालय धामणगांव रेल्वे ३)श्री.संतशंकर महाराज महीवदयालय पिंपळखुटा	१७ ते १८ १८ ते १९ १९ वी च्यावर
			हेतू परसपर निवडपद्धती		सधा यादुच्छिक नमुना	हेतू पररपर नमुना निवड पद्धत

वरिष्ठ महाविदयालयातील विद्यार्थीनीवर अभ्यासाचा फारसा तान नसल्यामुळे त्यांना भरपूर फावला वेळ उपलब्ध असतो हया विदयार्थीनी आपला फावला वेळ कसा घालवितात हे अभ्यासांनकरिता गृहअर्थशास्त्र विषय घेणा-या ५० आणि गृहअर्थशास्त्र विषय घेणा-या २५ विदयार्थीनीची निवड करुन फावल्या वेळेच्या उपयोगाकरिता गृहअर्थशास्त्र विषयाचा कोणता फायदा होतो याचा तुलनात्मकविचार केला आहे.

- **संशोधनाकरिता विदयार्थीनी खालील ग्रहीतके ठरवलेली आहे.**

- वरिष्ठ महाविदयालयातील या विदयार्थीनीमध्ये गुणवैशिष्टयांन मध्ये गुण विविधता आढळते.
- वरिष्ठ महाविदयालयातील कला शाखेतील विदयार्थीनीला मुबलक वेळ मिळतो.
- विदयार्थीनी आपला अभ्यासाचा वेळ मनोरजनात घालवितात.
- विदयार्थीनी आपला वेळ सक्रीय व सृर्जनात्मक कार्यात घालतात.

२.४ प्रश्नावलीची रुपरेषा आणि विकसीकरण :-

समाजिक संशोधनात फार महत्त्वाचे स्थान आहे. जी तथ्ये संकोचामुळे मुलाखतीत व्यक्त होत नाही. ती प्रश्नावली द्वारे सुलभतेने प्राप्त होवू शकते.

प्रश्नावलीची व्याख्या खालीलप्रमाणे :-

- बोगार्डस यांच्या मते,''प्रश्नावली विविध व्यक्तीना उत्तर देण्याकरिता तयार करण्यात आलेली एक तालिका आहे.''

प्रश्नावलीच्या पहिल्या भागात विदयार्थीनीचे गाव, नाव, महाविदयालयाचे नाव, वर्ग, विषय, पालकांचा व्यवसाय, बुटुंबाचा आकार व कुटुंबपद्धती इत्यादी माहिती मिळवीण्याकरिता प्रश्न विचारले आहे. विदयार्थीनीचा वेगवेगळया क्रियेकरिता खर्च होणारा वेळ आणि तिला मिळणा-या फावल्या वेळी दुस-या भागात विचारले आहे तिस-या भागात फावल्या वेळेत विदयार्थीनी कोणते उपक्रम हाताळतात यासंबंधी माहिती मिळवली आहे. त्याचप्रमाणे विशिष्ट उपक्रम पार पाडतांना विदयार्थीनीना कोणत्या अडचणीना तोंड दयावे लागते व हे उपक्रम पार पाडण्यामागे त्यांचा कोणता उपदेश आहे हे जाणुण घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

- **प्रश्नावलीचे विकसीकरण :-**

प्रश्नावली तयार करतांना ते भरुन घेतांना किती वेळ लागतो. हे पाहण्यासाठी गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या दहा अशा एकंदर २० विदयार्थीनीना प्रश्नावली देण्यात आली प्रश्नावलीद्वारे मिळालेली माहिती बरोबर आहे. किंवा नाही हे पडताळून पाहण्याकरिता उपप्रश्न विचारण्यात आले. हया विदयार्थीनीनी भरुन दिलेल्या २० प्रश्नावलीच्या उत्तरावरुन चुकीचे व अस्पष्ट वाटलेले प्रश्न काढून टाकले व काही सुचविलेले प्रश्न त्यात घालून थोडा फेर बदल करण्यात आला अशा तरेने प्रश्नावली विकसित करण्यात आली.

२.५ तथ्य संकलन :-

त्यार केलेली प्रश्नावली व्यवस्थित छापून घेतली प्रश्नावली भरुन घेण्याकरिता नोव्हेंबर व डिसेंबर या दोन महिन्याची निवड करण्यात आली. कारण महाविदयालय सुरु होवून या कालावधी प्र्यंत तीन ते चार महिने पुर्ण झाल्यावर महाविदयालयीन जीवनाशी या विदयार्थीनी समरस झालेले असतात. व आपल्याला किती फावला वेळ मिळतो याचा त्यांना अंदाज आलेला असतो. विदयार्थीनीनी चुकीची व संदिग्ती उत्तरे देउ नये. म्हणून संशोधनाकरिता निवड केलेल्या विदयार्थीनीचा संशोधन करणा-या विदयार्थीनीन त्यांना प्रश्नावली ामजावून दिली व नंतर प्रश्नावली भरुन घेतली तरी ही काही विदयार्थीनीनी विशेष रुची न दाखविल्यामुळे प्रश्नावली योग्य प्रकारे भरुन दिली नाही म्हणून अशा एकून २० विदयार्थीनीच्या प्रश्नावली रदद् करण्यात आल्या व एकून ७५ प्रश्नावली माहिती संकलनाकरिता घेण्यात आल्या.

प्रकरण - ३

परिणाम आणि चर्चा :-

मानवीय आणि अमानविय साधनसंपत्ती पैकी वेळ हि एक अमुल्य अशा स्वरुपाची साधन संपत्ती आहे. कला विभागातील वरिष्ठ महाविदयालयाच्या विदयार्थीनीना भरपूर फावला वेळ उपलब्ध असतो. हया विदयार्थीनीआपल्या भावी जिवनाच्या दृष्टीने आपल्या फावल्या वेहेचा उपयोग कशा प्रकारे करतात हे जाणून घेण्याच्या दृष्टीने प्रस्तूत संशोधनाचे आयोजन केले आहे. या प्रकरणात विदयार्थीनीनी दिलेल्या प्रश्नावलीच्या आधारे माहितीचे संकलन स्वरुपात येथे नमुद करण्यात आले.

प्रश्नावली दिल्याप्रमाणे मिळालेल्या उत्तरांचे पुढील भागात विभाजन करण्यात आले.

१ विदयार्थीनी व कुटूबाची सर्वसाधारण माहिती.
२ विदयार्थीच्या वयाची माहिती.
३ महाविदयालयीन कामकाजाच्या दिवशी महाविदयालयात खर्च होणारा वेळ.
४ फावल्या वेहेच्या उपलब्धतेबाबत विदयार्थीनीच्या प्रतिक्रिया.
५ फावल्या वेळेतील वाचणाबददलच्या प्रतिक्रिया.
६ गृहित तत्वांची चाचणी.

विदयार्थीनीच्या फावल्या वेळेच्या उपलब्धतेवर आणि उपयोगावर पालकांचे उत्पन्न, कुटूबाचा आकार, कुटूंब पद्धती, पालकांची शैक्षणिक पातळी आणि व्यवसाय इत्यादीच्या परिणाम होण्याची शक्यता असल्यामुळे संशोधनाकरिता निवडलेल्या मुददायांचा बाबत विचार करण्यात आला.

कुटूंब पद्धती :-

ग्रामीण भाग असला तरी पाश्चात्यांच्या अनूकरणाचा परिणाम आजची बदलती सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती आणि नोकरी निमित्य शहरात राहण्याचे प्रमाण या सर्व बाबी विचारात घेतात. दिवसेनदिवस विभक्त कुटूब पद्धती प्रचलित होत असल्याचे दिसून येते. संशोधनाकरिता एकून नमुन्यांचा विचार केला असता असे निर्देशणात येते की केवळ १४ % संयुक्त पद्धतीने राहत असून ८५% कुटूंब विभक्त पद्धतीने राहतात.

कुटूंबाचा आकार :-

कौटुंबिक जीवन चक्राच्या विविध अवस्थांचा विचार केलास ज्या मुली वरिष्ठ महाविदयालयात शिक्षण घेतात ती कुटूंब बहूदा विस्तारित अवस्थेच्या तिस-या मुलांचे शालेय शिक्षण आणि चौथ्या मुलाचे महाविदयालयीन शिक्षण या उपअवस्थानमध्ये समाविष्ट होतात त्यानुसार कुटूंबाच्या आकाराचा खालील सारणी मधून क्रमांक ३.१ वरुन घेण्यात मदत होते.

अ.क्र	उत्पन्न गट	कुटूंबाचा आकार			
		३ ते ४	५ तेद	७ च्यावर	एकून
१	२०,०००ते२५,०००	७ १४%	१४ २८%	४ ८%	२५
२	२५,०००ते३०,०००	८ १६%	८ १६%	९ १८%	२५
३	३०,०००ते३५,०००	५ १०%	१० २०%	१० २०%	२५
	एकून	२० (१८%)	३२(३३%)	२३ (२४%)	७५

वरील सारणीवरुन ऐकून नमुन्याचा विचार केल्यास ४४.६६ % कुटूंबात ३ ते ४ व्यक्ती आढळतात २० ते २५ हजार उत्पन्न असलेल्या गटात ५ ते ६ व्यक्ती असणारी कुटूंबे जास्त म्हणजे २८% तर ३० ते ३५ हजार उत्पन्न असलेल्या गटामध्ये ३ ते ४ व्यक्ती असलेल्या कुटूंबाचे प्रमाण कमी असुन ते अनुक्रमे १० % आहे. यावरुन कुअूंब कल्याण कार्यक्रमाच्या आणि शिक्षणाचा या दोन्ही गटावर चांगला परिणाम झाल्याचे दिसून येते.

सारणी क्रंमाक - ३.२

विदयार्थीनीच्या वयाचे विवाण

अ.क्र	वयोगट	एकूण संख्या	योकडा प्रमाण
१	१७ ते १८	३०	६०%
२	१८ ते १९	२५	५०%
३	१९ च्या	२०	४०%
	एकून	७५	१०० %

विदयार्थीनीच्या वयोगटाचा विचार करता १७ ते १८ वर्षे वयोगटातील मुलीचे प्रमाण जास्त असल्याचे दिसून येते. १८ ते १९ वर्षे वयोगटात केवळ २०,००० ते २५,००० व २५,००० ते ३०,००० उत्पन्न गटातील विदयार्थी असून ३०,००० ते ३५,००० उत्पन्न असलेल्या गटातील एक ही विदयार्थीनी या वयोगटात आढळली नाही. त्याचे कारण या मुलींना आई कामाव गेल्या घर भांवडाकडे लक्ष दयावे लागत असल्याचे किंवा शाळेत उशीरा नाव घातल्यामुळे अथवा ...व शिक्षण घेतल्याने नापास झाल्याने त्याचे वय १९ वर्षाच्या वर गेलेले असावे. परंतू बंहूतांश

विद्यार्थीनी १७ ते १८ वर्षे वयोगटातील असल्याचे दिसून आले. या सर्व विद्यार्थीनींचा समावेश किशोरवयीन अवस्थेमध्ये होते.

विद्यार्थीनींचा महाविद्यालयीन कामकाज घरगुती कामे अभ्यास व विश्रांती या व्यतिरिक्त मिळणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ असे म्हटले आहे त्यानुसार महाविद्यालयीन कामकाजाच्या दिवशी विद्यार्थी महाविद्यालयात किती वेळ घालतो. पुढील सारणी वरून ३.३ स्पष्ट होते.

- **महाविद्यालयीन कामकाजाच्या दिवशी महाविद्यालयात खर्च होणारा वेळ**

सारणी क्रमांक ३.३

अ.क्र	विद्यार्थीनी	वेळ,तास, मिनिटे			
		४.३०	५.००	५.३०	एकूण
१	गृहअर्थशास्त्र घेणा-या	12 (16%)	19 (17%)	19 (17)%	50
२	गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या	11 (12%)	10 (9%)	4 (4%)	25
	एकूण	23 (24%)	29 (27%)	23 (24%)	75

सारणी क्र. ३.३ वरून महाविद्यालयात ५ तास वेळ घालविणा-या ३५% विद्यार्थीनींचे प्रमाण असल्याचे दिसून येते गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या विद्यार्थीनी प्रात्यक्षिक करावयाचे असल्यामुळे ४ ते ५ तास महाविद्यालयात ५.३० तास वेळ घालविण्याच्या जवळपास ३३% विद्यार्थीनी गृहअर्थशास्त्र घेणा-या आहे.

• कामाच्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत प्रतिक्रिया विचारली असता त्यांनी खालीलप्रमाणे मते पुढील तक्त्यात दिसून येते.

तक्ता क्रमांक ३.४

कामाच्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत विद्यार्थ्यांच्या प्रतिक्रिया

अ.क्र	उत्पन्न गट	समाधानकारक	असमाधानकारक	सांगता येत नाही
१	१०,००० ते २५,०००	29 (56%)	1 (1%)	9 (18%)
२	२५,००० ते ३०,०००	8 (16%)	10 (20%)	1 (1%)
३	३०,००० ते ३५,०००	12 (24%)	2 (4%)	3 (6%)
	एकूण	49 (16.37%)	13 (8.66%)	13 (8.66%)

वरील सारणीवरून कामाच्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत विविध उत्पन्न गटातील विद्यार्थी समाधान असल्याचे दिसून येते.

• काम करून शिक्षण व काम सर्वसामान्यांसाठी आवश्यक आहे तसेच महाविद्यालयातील विद्यार्थी आपल्या कामाच्या वेळेत कमाई करतात हे खालील सारणीत दर्शविलेले आहे.

सारणी क्रमांक :- ३.५

फावल्या वेळेचे वाचनाचे विवरण सारणी

अ.क्र.	उत्पन्न स्तर	वर्तमानपत्रे	मासिके	कादंबऱ्या	महाविद्यालयातील अभ्यासाचे संबंधी ग्रंथ	धार्मिक कामाचे पुस्तके
1	20.000ते25.00	29 (58%)	2 (4%)	2 (4%)	7 (14%)	
2	20.000ते30,000	4 (8%)	5 (10%)		2 (4%)	5 (10%)
3	30.000ते 35,000	16 (32%)	1 (1%)	1 (1%)	1 (1%)	
	एकूण	49 (16.3)	8 (2.66)	3 (1.1)	10 (3.33)	(1.60)

विदयार्थीनीच्या वाचणाचा विचार केल्यास वर्तमानपत्रे वाचणारे विदयार्थीनींचे प्रमाण कमी असून मासिके व कादंबऱ्याचे प्रमाण जास्त असल्याचे आढळून आले. संशोधणानुसार फावल्यावेळेत बहुतेक सर्वच वाचन करतात तसेच H.D बाहामी १९५९ यांच्या संशोधनातून निघालेल्या निदेशकात जास्तीत जास्त विदयार्थीनी कथा कादंबऱ्या आणि रहस्य कथाचे वाचन करतात त्यामुळे प्रस्तूत संशोधनाचे निष्कर्ष बऱ्याच अंशी जुळतात असे निर्देशनात येते.

गृहित तत्त्वाची सिद्धता

१ वरिष्ठ महाविदयालयातील कला विभागाच्या विद्यार्थीनींना दररोज ३:३० तासापासून ५:३० तासापेक्षा जास्त फावला वेळ मिळत असल्याचे संशोधना अंती दिसून आल्यामुळे वरिष्ठ महाविदयालयातील कला विभागाच्या विदयार्थीनीला भरपूर फावला वेळ मिळतो हे गृहित तत्व सिध्द झाले आहे.

२ वरिष्ठ महाविदयालयातील जास्त विदयार्थीनी हस्तोउदयोगात वेळ घालवितात व मनोरंजनात वेळ घालविण्याचे प्रमाण हस्ताउदयोगाच्या तुलनेत संशोधनाअंत कमी असल्यामुळे विदयार्थीनी आपला फावला वेळ मनोरंजनात घालवितात हे गृहित तत्व अंशतः सिध्द झाले आहे.

प्रकरण -४

सांराश आणि निष्कर्ष :-

फावला वेळ हा जीवनातील महत्त्वाचा असतो. दैनदिन जिवनातील नेहमी काम करुन पुरणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. विदयार्थीनीच्या बाबतीत महाविदयालयीन कामकाज त्यांचे वैयक्तीक काम, घरगुती कामे व अभ्यासाव्यतिरिक्त मिळणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. फावल्या वेळात विदयार्थीनी कोणते उपक्रम पार पाडतात हे जाणून घेण्याच्या उददेशाने या संशोधनाचे आयोजन करण्यात आले. त्याकरिता पुढील उद्दिष्टये निश्चित करण्यात आली.

- वरिष्ठ महाविदयालयात कला शाखेत शिकणा-या विदयार्थीनीचा वैयकतीक, सामाजिक, आर्थिक व परिस्थिती जन्य गुणवैशिष्टयांचा अभ्यास करणे.
- पालकांच्या उत्पन्नाचा विदशर्थीनीच्या फावल्या वेळेवर होणारा परिणाम जाणून घेणे.
- फावल्या वेळेत विदयार्थीनी करीत असलेल्या शोध घेणे.
- विदयार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमावर पालकाच्या उत्पन्नाच्या होणारा परिणामाचा अभ्यास करणे.
- फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम पार पाडल्यामागे हेतू व ते पार पाडतांना येणा-या अडचाणिचा आढावा घेणे उद्दिष्टये प्रमाणेच गृहित तत्त्वाची चाचणी घेण्यात आली.
- वरिष्ठ महाविदयालयातील कला शाखेतील विदयार्थीनीना मुबलक वेळ मिळतो.
- या विदयार्थीनी आपल्या अभ्यासाच्या व्यतिरिक्त वेळ मनोरंजनात घालवितात.
- विदयार्थीनी आपला वेळ संक्रिय व सृजनात्मक कार्यात घालवितात.

निष्कर्ष :-

वरिष्ठ महाविदयालयातील कला विभागच्या विदयार्थीनीना भरपूर फावला वेळ मिळत असला तरी तो सर्वानाच सारखा प्रमाणावर उपलब्ध होत नाही. कारण प्रत्येकीला दैनदिन जीवनात आवश्यक करावयाच्या प्रत्योकीला खर्च करावयास लागणा-या वेळेचे प्रमाण भिन्न स्वरुपाचे असते. या वेळेचा परिणाम फावल्या वेळेच्या उपलब्धतेवर होत असतो. या फावल्या वेळात विदयार्थी विविध प्रकारचे उपक्रम पार पाडत असतात. वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयार्थी आपला फावल्या वेळेत कोणते उपक्रम पार पाडतात. हे जाणून घेणाच्या उद्देशाने प्रस्तूत आयोजन करण्यात आले असून हा अभ्यास सामाजिक कार्यकर्ते, शिक्षण, तज्ञ, नियोजन करणा-या व्यक्ती, पालक वर्ग यांना मार्गदर्शक ठरेल असे वाटते.

पाहणीत आढळेल्या तथ्यावरुन फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाकरीता आणि फावल्या वेळेतील उपक्रमांना प्रोत्साहन देण्याकरिता यातील निष्कर्ष देण्यात आले आहे.

१ महाविदयालयात खर्च होणा-या वेळेविषयी ५ तास घालविण्याचे विदयार्थीनीचे प्रमाण अर्धे असल्याचे दिसून येते. गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या विदयार्थीनी ४ ते ५ तास महाविदयालयात घालवितात. तर गृहअर्थशास्त्र घेणा-या विदयार्थीनीना प्रात्यक्षित करावयाचे असल्यास कदाचित त्यांना ५ ते ५.३० तास महाविदयालयात ५:३० तास घालविण्या-या विदयार्थी जवड पास गृहअर्थशास्त्र घेणा-या आहेत.

२ सर्व साधारणतः हा विदयार्थीनी अभ्यास करावयाचे दिसून येते. त्याला वरिष्ठ महाविदयालयातील विदयार्थीनींना AT-KT ची सोय असल्यामुळे व कला विभागातील विदयार्थीनी अभ्यासाचा गांभीर्याने विचार न केल्यामुळे त्यांचा कमी वेळ अभ्यासावर खर्च होतो.

३ ३५,००० उत्पन्न गटातील विदयार्थीनींना जास्त फावला वेळ मिळतो. त्यांचे कारण कदाचित असे सांगता येईल की त्यांचा घरकामात सहभाग कमी असतो. त्यांच्याकडे नोकर वर्ग असल्यामुळे व श्रम बचतीची पुरेशी साधणे असल्यामुळे त्यांना फावला वेळ मुबलक प्रमाणात मिळत असावा.

४ फावल्या वेळेत विदयार्थीनी मैदानी खेळापेक्षा बैठे खेळ खेळणे पसंद करण्याचे दिसून येते. तिन्ही उत्पन्न गटातील विदयार्थीनी एकंदर टक्केवारी वरुन बैठे जास्त खेळतात. कदाचित घराजवळ खेळण्याचे मैदान नसल्यामुळे किंवा योग्य साधन नसल्यामुळे विदयार्थीनी मैदानी खेळाकडे दुलर्क्ष करते असे वाटते.

५ कौमार्य अवस्थेत होणा-या शारिरिक, मानसिक आणि भावनिक बदलामुळे विदयार्थी आपल्या व्यक्ती महत्त्वाचा विकासाबाबत जास्त सतर्क राहतात. आपले शरिर सुरोळ दिसावे. आपण चांगले दिसावे. असे प्रत्येक मुलीला निसर्गताच वाटत असल्यामुळे त्या व्यक्ती महत्त्वाकडे व्यवस्थीपणे लक्ष देतात असे दिसून येतात.

६ कोणतीही गोष्ट पार पाडतांना विविध अडचणीला तोंड दयावे लागते. याला फावल्या वेळेतील उपक्रम सुद्धा अपवाद नाही कारण कोणतेही उपक्रम करायचा झाल्यास त्या करिता पैसा, वेळ, उर्जा, मार्गदर्शन, वेगवेगळी साधन साम्रगी याची गरज भासते. बरेचदा घरे लहान असल्यास व घरातील व्यक्तीची संख्या जास्त असल्यास जागेचा अभाव जास्त होतो. घरगुती कामामुळे सुद्धा विविध उपक्रम पार पाडतांना अडचणी निर्माण होतात असे निर्देशनास आले आहे.

७ N.C.C.,N.S.S यासारख्या उपक्रमात विदयार्थीनी भाग घेतल्यास फुरसतीच्या वेहेत नविन ज्ञान प्राप्त करुन घेता येते. शिस्त, सययम इत्यादी. गुण अंगी बांधून घेतात. परंतू आज विदयार्थीनीची दृष्टी उदासित असल्याचे दिसून येते.

सुचना व शिफारसे

१ फावल्या वेळेत कोणत्या सवलती उपलब्ध व्हावा याचा विचार करता विविध बाबींची आवश्यकता जाणून घेणे बहुसंख्य विदयार्थीनी वाचणालय घरासमोर असावे असे म्हटले आहे. जवळपास प्रत्येक वार्डात वाचण्यालय असावे. या गोष्टीकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे.

२ विदयार्थीनीच्या वाचणाचा विचार केला असता असे दिसून आले. की बहुसंख्य विदयार्थी मासिके व कादंब-याचे वाचन जास्त प्रमाण करित असून वर्तमान पत्र, अभ्यासाशी संबधित पुस्तके, त्याचे वाचन कमी प्रमाणात करतात. विदयार्थीनी मासिके व कादबं-याचे वाचन करित असल्यामुळे मासिकामधून मार्गदर्शन व माहिती प्रकाशित झाल्यास विदयार्थीनीनी त्यांचा लाभ घण्याची याक्याता वाटते. त्याचप्रमाणे अभ्यासाशी संबधित ग्रंथ वाचण्यासाठी त्यांना प्रवृत्त करण्याकरिता ग्रंथ हे गुरु असून वाचणामुळे स्वतःहाची ओळख पटण्यासाठी मदत होते. याची जाणीव विदयार्थीनीना करुन दयावी.

३ विदयालयीन व महाविदयालयीन पातळीवर वाचक, लेखकमंडळ विविध वस्तूच्या संग्रहकाचे मंडळ, नाटय, संगित, नृत्य मंडळ, निर्माण करण्यात यावी.

वरील सर्व सुचना व शिफयरशीचा अवलंब केल्यास फावल्या वेळेतील उपक्रमांना प्रोत्साहन मिहेल फावला वेळ सदुपयोगी लागले आणि फावला वेळ प्रत्येकाला वरदान ठरल्या शिवाय राहणार नाही.

H.O.D.
Dept. of HOME-ECO
Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya
Chamangaon Rly

Shriram ...
Mahavidyalaya
CHAMANGAON Rly

महाविद्यालय
सोडवून
विद्यार्थिनी

श्री संत शंकर महाराज
महाविद्यालय पिंपळखुटा
प्रश्नावली सोडवून घेताना
विद्यार्थिनी

श्रीराम शिक्षण संस्था, धामणगांव रेल्वे जि. अमरावती

व्दारा संचालीत

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगांव रेल्वे जि. अमरावती

भौगोलिक सहल अहवाल

सत्र २०१७-२०१८

वर्ग बी.ए.भाग-३

मार्गदर्शक
मा.प्रा.वोड सर
भुगोल विभाग

सादरकर्ती
कु.कांचन अशोकराव सोलव

Shriram Education Society Dhamangaon Rly.

SHRIRAM KALA MAHILA MAHAVIDYALAYA
DHAMANGAON RLY.

CERTIFICATE

EXCURSION - REPORT

JABALPUR (M.P.)

Submitted by
Ku. Kanchan Ashokrao Kolar
Class B.A.III

Guided by
Prof. A.P.Doad
Geography Head Department

Examined
28-02-18

GEOGRAPHY PRACTICAL EXAMINATION

During The Academic Year

Session - 2017-18

प्रस्तावना

श्रीराम कला महिला महविद्यालयाच्या बि.ए. भाग ३ च्या भूगोल विभागाव्दारे आयोजीत सहलीचा अहवाल आम्ही सादर करत आहोत. आम्ही सर्व प्रथम सहलीचे नियोजन केले व त्या करीता जबलपुर मध्यप्रदेश हे ठिकाण निवडले. यामध्ये भेडाघाट, राणी दुर्गावती किल्ला, जैन मंदिर, बॅलंसींग रॉक, ६४ योगीणी मंदीर इत्यादी ठिकाणे बघीतली. सहलीचा प्रवास हा रेल्वेनी केला. सहलीचा कालावधी दोन दिवसाचा होता या दिवसाचे नियोजन अतिशय सुयोग व पुर्व नियोजीत असे होते. भौगोलिक दृष्टीकोनातुन आम्ही या स्थळांचा अभ्यास केला हा अभ्यास करीत असतांना आम्हाला भूगोल विभागातर्फे बहुमुल्य मार्गदर्शन मिळाले.

प्रमाणनिर्देशक

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमानुसार भौगोलीक क्रमामर्थ आवश्यक आहे. आपल्या श्रीराम कला महिला महाविद्यालया तर्फे भूगोल विषयाची सहल जबलपुर मध्यप्रदेश येथे दि.१६-२-२०१८ ते दि. १८-२-२०१८ दरम्यान आयोजीत केली होती. या सहलीच्या आयोजनासाठी आपल्या श्रीराम कला महीला महाविद्यालयातील भूगोल विभागाचे भरपुर सहकार्य लाभले त्या करीता आम्ही या विभागाचे मनपुर्वक आभारी आहोत.

अभ्यास सहलीमधील सर्व मुलींना सहकार्य करणारे त्यांची काळजी घेणारे प्रा.एन.एम.बिहाडे, प्रा.ए.पी.दोड, प्रा.वाय.एस.काशिकर, प्रा.नंदकिशोर उ. राऊत यांचे आम्ही आभारी आहोत. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.प्रा.गणेश क.टाले सर यांचे आम्ही विशेष आभारी आहोत. प्रस्तुत भौगोलिक सहलीसाठी परवानगी देऊन आणि मार्गदर्शन करून त्यांनी फार मोलाचे सहकार्य केले. त्याच बरोबर अन्य सहकार्याकरीता ईतर प्राध्यापकाचे सुध्दा आभार मानतो. महाविद्यालयातील प्राध्यापक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांचे सहकार्य मिळाले. श्री.राजेश मारवे, श्री.नागोराव पंचबुध्दे यांचे आम्ही आभारी आहोत. तसेच महाविद्यालयातील इतर मुलींनी केलेल्या सहकार्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

बि.ए.भाग-३
सर्व विद्यार्थींनी
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
भूगोल विभाग

सहलीचे उद्देश

मानवी मन जिज्ञासू तसेच अणुकरण प्रिय आहे आणि जिज्ञासेतुन मानवी प्रदेशाचे पाहनी करणे तेथील सृष्टी सौदर्याचा मनसोक्त आस्वाद घेणे, सौंदर्य न्याहाळले, तेथील समाज जीवन सहनिर्माण, भुपृष्ठ रचना, मृदा, वनस्पती, खनिज संपत्ती, प्राणी या बाबींचा प्रत्यक्ष आणि सखोल अभ्यास करण्यासाठी अमरावती विद्यापीठाव्दारे बी.ए. अंत्य भूगोलाच्या विद्यार्थ्यांसाठी कोणत्याही एखाद्या पर्यटन क्षेत्राला भेट देणे किंवा ते ठिकाण कसे महत्वाचे आहे याचा आढावा घेणे हा एकमेव उद्देश आहे. तसेच पृथ्वीवरील वेगवेगळया प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकाबद्दलचे ज्ञान सहलीच्या आयोजनातून मिळत असते. विद्यार्थ्यांमध्ये खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण करून भौगोलिक अभ्यासाची माहिती देणे त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचा विकास करणे, अशा प्रकारे सहलीचे मानवी जिवनात व भूगोलात अनन्य साधारण महत्व असल्यामुळे सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

मानवी मन जिज्ञासू आहे. अशावेळी मनात निर्माण झालेल्या वेगवेगळया प्रश्नांची उत्तरे आपल्याला तर्कशास्त्रीय दृष्टया शोधायचे असतील आणि अभ्यासातील संदिग्धता दुर करायची असेल तर प्रत्यक्ष भौगोलिक परिणाम व सांस्कृतीक पर्यावरण यांच्या संबंधाचे व परिणामांचे प्रत्यक्ष अवलोकन करणे महत्वाचे ठरते त्यासाठीच ...

१. प्रत्येक घटना स्थळांना भेट देऊन अध्ययन करणे.

२. आपल्या व्यक्तिमत्वाचा विकास करणे

३. अप्रत्यक्ष ज्ञानाची सत्यता पडताळून पाहणे.

४. नविन संशोधनातून भौगोलिक अभ्यास समृध्द करणे.

५. भौगोलिक व सांस्कृतिक पर्यावरणातील घटकांचा अनुभव घेणे, हे सर्व उद्देश सहलीचा निगडीत आहेत.

Scanned by CamScanner

सहलीचे महत्व

वेगवेगळ्या शोधामुळे पृथ्वीविषयी ज्ञानात जी भर पडत गेली त्यामुळे भुगोल विषयाची व्याख्या एकच कायम न राहता वाढत्या ज्ञानानुसार बदलतच गेली. १५०-२०० वर्षापुर्वी काही धाडसी शास्त्रज्ञांनी जलपर्यटनात यश मिळविले तर काहींनी दुर्गम उंच प्रदेश चढुन जाण्यात यश मिळविले, तर काहींनी दुर्गम घनदाट अरण्यमय प्रदेश पदक्रांत केले. तर काहींनी अस्तीत्वात असणाऱ्या अंटार्क्टीका खंडाची माहिती मिळविली व त्या सोबत त्या त्या प्रदेशातील पर्वत, शिखर, नदया यासारख्या प्राकृतिक वैशिष्ट्यांची तर हवामान वनस्पती, प्राणी या सारख्या ईतर घटकांची माहिती सुध्दा प्राप्त झाली. म्हणजेच भुगोल शास्त्राचा अभ्यास हा चार भिंतीच्या आत बसुन, भरपुर पुस्तके वाचुन परीपूर्ण होत नाही तर निसर्ग हीच भुगोलाच्या अभ्यासाची प्रयोगशाळा आहे आणि त्यामुळे मानवी जीवनात निसर्गाच्या सानिध्यात राहुन त्याचा अभ्यास करणे व त्यातुन आनंदाची प्राप्त करणे महत्वाचे आहे. त्यामुळे मानवाला सहलीचे महत्व ज्ञात झाले आहे.

कोणत्याही प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतीक घटकांचे स्थान त्यांचा विकास व त्या घटकाचे नियोजन, त्या प्रदेशातील परिस्थितीचे आकलन केल्यानंतर निर्देशनास येते या प्रदेशातील हवामान भुपृष्ठरचना, मृदा, पिकपध्दती, वाहतुक, व्यापार, वनस्पती, प्राणी, जलसंपत्ती इत्यादि घटकाची माहिती उपलब्ध होते म्हणुन भुगोलाच्या अभ्यासात सहलीला महत्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. कारण एखाद्या प्रदेशातील घटकाचे प्रत्यक्ष भेटी देऊन निरिक्षण केल्यास त्या गोष्टीने आकलन मानवी मेंदुमध्ये चटकन होते म्हणुन आज हे निसर्गाबद्दलचे ज्ञान अभ्यासाच्या माध्यमातुन प्रत्येक विद्यार्थ्यापर्यंत पोहोचवण्याच्या दृष्टीकोनातुन अभ्यासक्रमा अंतर्गत सहलीचे आयोजन करण्यात आले आहे.

Scanned by CamScanner

सहलीचा अहवाल

पर्यटन –

पर्यटन हा मानवाचा आधूनिक आर्थिक व्यवसाय असुन फार झपाटयाने विकसीत होत आहे. पर्यटन हा अनेक देशांच्या परकीय चलनाचा मुख्य स्त्रोत आहे. उदा. – थायलंड मालदिव इत्यादि

२०११ साली ९० कोटी लोकांनी आंतरराष्ट्रीय सीमा ओलांडून प्रवास केला व सुमारे ७०० अब्ज अमेरिका डॉलर इतका पैसा खर्च केला जागतिक आराखडयानुसार १२ ते १३% इतकी ही रक्कम आहे.

पर्यटन म्हणजे काय –

पर्यटन हा इंग्रजी भाषेतील Turisum या शब्दाचे मराठी रूपांतर आहे. Turisum हा शब्द Tour व लॅटीन भाषेतील Tournus या शब्दापासुन तयार झाला आहे. Tournus चा अर्थ Journey (प्रवास) असा होतो. हा प्रवास जागेसबंधी शोध घेणे, शिकणे, व्यवसाय किंवा आनंदासाठी होत असतो.

व्याख्या –

१) **जोस ॲरी** – सायकल वरून फिरणे, गिर्यारोहन करणे, तळ ठोकणे, नौका विहार करणे, खेळ इ. साठी भ्रमंती करणे म्हणजे पर्यटन होय.

२) **हार्मर** – परदेशी मानसाचे एखाद्या देशात प्रदेशात किंवा शहरात आगमन वास्तव्य भ्रमंती आणि तेथून निघुन जाणे म्हणजे पर्यटन होय.

पर्यटक –

पर्यटक हा शब्द इंग्रजीतील Turist या शब्दापासुन तयार झाला आहे. Turist या शब्दाची उत्पत्ती Latin भाषेतील Tournus पासुन झाली आहे.

व्याख्या – (२)

एखाद्या देशाला भेट देणारी व कमीत कमी १४ तास वास्तव्य करणारी कोणतीही व्यक्ती म्हणजे परदेशी पर्यटक होय.

शब्दकोशानुसार –

जो आनंद उपभोगण्यासाठी अनंत उपभोगण्यासाठी प्रवास करतो तो पर्यटक होय.

पर्यटनाची वैशिष्टये –

■ पर्यटन हा विनामोबदला अविष्कार आहे, पैसे मिळवणे हा पर्यटकाचा उद्देश नसतो, याउलट नविन प्रदेशात जाऊन ज्ञानार्जन करणे हा पर्यटकाचा उद्देश असतो.

■ पर्यटनातील प्रवास हा तत्कालीन असतो. पर्यटन थोडया कालावधीनंतर त्याच्या मुळस्थानी परततात.

■ पर्यटन हा व्यवसाय असला तरी तो एक सेवा व्यवसाय आहे.

उदा. – भोजन व निवास व्यवस्था, मनोरंजन, वाहतूक मार्गदर्शन

■ पर्यटन व ऋतू यांचा जवळचा सबंध आहे. निरनिराळया ठिकाणी वेगवेगळया ऋतूमध्ये पर्यटक गर्दी करतात.

उदा. – थंड हवेच्या ठिकाणी उन्हाळयात व हिमाच्छादीत प्रदेशात व हिवाळयात पर्यटक गर्दी करतात.

अभ्यास क्षेत्र
जबलपुर (म.प्र.)

प्रस्तावना –

जबलपूर हे शहर पूर्व मध्य प्रदेशातील महत्वाचे शहर आहे. ते शहर नर्मदा नदीच्या काठावर असुन या शहराजवळच गोंड राज्याचा किल्ला आहे. ब्रिटीशांनी १८१७ मध्ये जबलपुर शहरावर ताबा मिळवला. भौगोलीक दृष्टीने अध्ययन केल्यास खालील प्रकारची माहिती प्राप्त होते.

स्थान व सुगमता –

जबलपुर हे शहर २३°१०' उत्तर अक्षवृत्त व ७९°५९' पूर्व रेखावृत्तावर वसलेले आहे. हा संपूर्ण भाग भारतातील आदिवासी समुदायापैकी एक आहे. जबलपुर येथे जाण्यासाठी राष्ट्रीय महामार्ग क्र.७ असुन व वारानसी व नागपुरावरून येतो. तसेच भोपाळ जबलपुर हा राष्ट्रीय महामार्ग क्र.१२ आहे. जबलपुर येथे पोहचण्यासाठी रेल्वे मार्गाची उत्तम सुविधा असुन इटारसी, मोगलसराय हा लोहमार्ग उपलब्ध आहे.

हवामान –

जबलपुर शहराचे हवामान उष्ण कटीबंधीय मोसमी प्रकारचे आहे. येथे कमाल तापमान ४४°C व किमान तापमान ६°C इतके असते.

पर्जन्यमान –

जबलपुरचा परिसर डोंगराळ व वनाच्छादीत असल्याने येथे पावसाचे प्रमाण जास्त आहे. येथे सरासरी वार्षीक पर्जन्यमान १२५ सेमी इतके आहे.

वनस्पती –

जबलपुरचा परिसरात जास्त पर्जन्यमान भरपुर सुर्य प्रकाश यामुळे दाट अरण्य तयार झालेले आहे. या अरण्यात साग, शीसम, अर्जुन, बेहडा, चींच, आंबा, निंब, निलगीरी, बांबु, वड, पिंपळ इत्यादि वृक्ष आढळतात याशिवाय वनाखालील भागात विविध प्रकारचे गवत आढळते.

Scanned by CamScanner

Name : सहलीचा मार्ग Std. : ____ Roll No.: ____ Date : ____

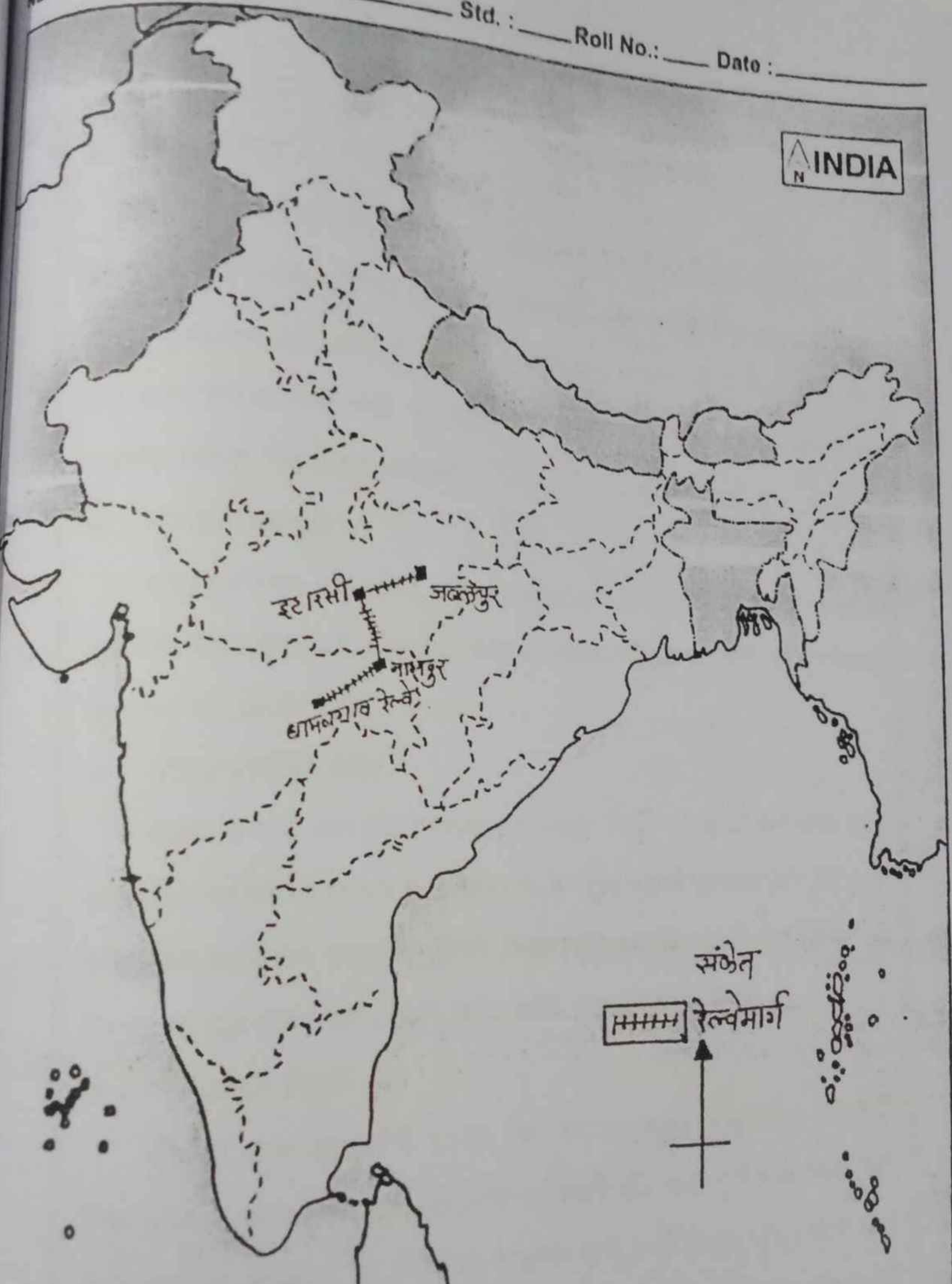

FOR EDUCATIONAL USE ONLY

Teacher's Signature : ____

■ मार्बल रॉक्स –

जबलपुर येथून २२ कि.मी. अंतरावर नर्मदा नदी संगमवराच्या खडकामधुन खळखळ वाहते. येथे शुभ्र रंगाचा संगमवर आढळतो. कॅप्टन जे. फोर्समीथ यांनी या खडकांचे वर्णन त्यांच्या पुस्तकात केले आहे. हे संगमवर खडक नर्मदा नदीच्या दोन्ही किनारा ३० मी. उंची पर्यंत विस्तारलेले आहे. दुर अंतरावरून नर्मदा नदी संगमवरवरील खडकातून वाहतांना विहंगम स्वरूपात आढळते.

■ धुवाधार धवधबा –

जबलपूर येथून २२ कि.मी. अंतरावर मार्बल रॉप मध्ये सुप्रसिध्द धुवाधार धबधबा आढळतो. येथे नर्मदा नदी अरूंद होवून धवधवा खालील गर्तेमध्ये कोसळते. या धब्धब्याची उंची १० मी. इतकी आहे.

■ चौसष्ट योगीनी मंदीर –

भेळाघाट मध्ये एका उंच टेकडीवर दगडापासुन निर्मीत चौसष्ट योगीणी मंदीर आहे. या मंदीरात देवीची चौसष्ट रूपे दाखविले आहे. हे मंदीर दहाव्या शतकात बांधलेले आहे. ऐतीहासीक कथेनुसार गोंडराणी दुर्गावती हिच्या महलातुन एक भुयारी मार्ग या मंदीरात निघतो. या मंदिराच्या माथ्यावरून नर्मदा नदीचे पात्र पहावयास मिळते.

■ मदन महल किल्ला –

गोंडराजे, मदन शहा यांनी १११६ मध्ये जबलपूर शहराच्या पश्चिमेस हा मजबुत किल्ला बांधला. कालांतराने याच किल्ल्यावर रनरागीनी गोंड राणी दुर्गावतीने राज्य केले. मुगल बादशाह अकबराने या किल्ल्यावर आक्रमन केले व हा किल्ला मोगल साम्राज्यात विलीन केला. १७ व्या शतकात येथे मराठयांचे राज्य होते. नागपुरकर राजे रघुजी भोसले यांचे येथे शासक होते. १८१८ मध्ये हा भाग ब्रिटीशाजवळ गेला.

(२)

■ जैन मंदीर –

जबलपूर येथे जैन धर्मीयांची मंदीरे असुन ती एका टेकडीवर बांधलेली आहे मंदीरामध्ये शिल्पकलेचा उत्तम नमुना पहावयास मिळतो. येथे भोजन व निवासाची व्यवस्था आहे. या मंदीरात जैनांचे २४ तीर्थांकन संगमवराच्या स्वरुपात विराजमान आहेत.

निष्कर्ष

■ भेळाघाट येथील धुवाधार धबधब्या जवळ नर्मदा नदीचे काठ तीव्र उताराचे असुन तेथे सौरक्षक काढण्याची कमतरता आहे. तसेच सुरक्षा रक्षकांचीही कमतरता आहे.

■ जबलपुर येथुन भेळाघाट येथे जाण्यासाठी शासकीय बसेस किंवा लहान गाड्या अल्प प्रमाणात उपलब्ध आहे.

■ या परिसरात अनेक ठिकाणी मोठया प्रमाणात प्रदुषण आढळते. शासनातर्फे प्रदुषण रोखण्यासाठी प्रभावी उपाययोजना करायला हवी. जेणे करून पर्यटकाचे आरोग्य धोक्यात येणार नाही.

■ मध्य प्रदेशातील बहुतेक रस्ते अतिशय खराब अवस्थेत आहे. मध्य प्रदेश सरकारतर्फे रस्त्यांचा विकास करण्यात यावा जेणे करून पर्यटन व्यवसायास मदत होईल.

■ मदन महल किल्यावरील प्राचीन वास्तुंचे जतन करण्याची आवश्यकता आहे. कारण कालानुसार व मानवाच्या वरदळीमुळे त्यांना हानी पोहचत आहे.

■ येथील पर्यटन स्थळी पिण्याचे पाणी व उत्तम जेवणाच्या व्यवस्थेचा अभाव आहे.

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ अमरावती

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगांव (रेल्वे)

२०१७-२०१८

बी.ए.भाग-२

पर्यावरण क्षेत्रभेट अहवाल (गव्हानिपाणी)

सादरकर्ती

कु. काजल लक्ष्मणराव खांडेकर

बी.ए.भाग-२

मार्गदर्शक
प्रा.ए.पी.दोड
(भुगोल विभाग प्रमुख)

मार्गदर्शक
प्राचार्य डॉ.गणेश टाले

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय, धामणगांव (रेल्वे)

ऋणनिर्देश

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ बि.ए.भाग-२ च्या पर्यावरणशास्त्र या विषयाच्या अभ्यासक्रमात क्षेत्रभेटीचा समावेश केला आहेत. याव्दारे वनपरिसंस्था, गवताळ परिसंस्था, जल परिसंस्था यांचा अभ्यास केला जातो.

श्रीराम कला महिला महाविद्यलया व्दारे पर्यावरण क्षेत्र भेटीसाठी अमरावती जिल्हयाच्या धामणगांव तालुक्यातील गव्हानिपाणी या गवताळ परिसंस्थेची अभ्यास भेटीसाठी निवड करण्यात आली. दिनांक ४ फेब्रुवारी २०१८ रोजी बि.ए.भाग व्दितीयच्या सर्व विद्यार्थीनींनी गव्हानिपाणी परिसरातील टेकडीला व लगतच्या गवताळ प्रदेशाला भेट दिली.

या पर्यावरण क्षेत्रभेटीसाठी श्रीराम शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष श्री.अरूणभाऊ अडसड, संस्थेचे सचिव श्री.घनश्यामजी मेश्राम सर, स्थानिय व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष श्री.अशोकभाऊ पनपालीया यांनी परवानगी दिली याबद्दल आम्ही त्यांचे आभार गरजेचे ठरते. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.गणेश टाले, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा.एन.एम.बिहाडे, प्राए.पी.दोड यांनी यात अभ्यास भेटीचे आयोजन केले. या गवताळ परिसंस्थेच्या ठिकाणी गव्हानिपाणी ग्रामस्थांनी मोलाचे मार्गदर्शन केले. याबद्दल या सर्वांचे आम्ही मनपुर्वक आभार मानले.

सर्व विद्यार्थीनी
बि.ए.भाग-२
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव (रेल्वे)

क्षेत्र भेट - गव्हाणिपाणी स्थान नकाशा

गव्हानिपाणी - गवताळ परिसंस्था

आम्ही बि.ए.भाग-२ च्या विद्यापीठ अभ्यासक्रमानुसार गव्हानिपाणी या गवताळ परिसंस्थेस रविवार दि.४ फेब्रुवारी २०१८ रोजी भेट दिली. तेथे पर्यावरणीय दृष्टया परिसंस्थेचा जवळुन अभ्यास केला. त्यातील नोंदी पुढील प्रमाणे आहेत.

__स्थान__ -

अक्षयवृत्तीय - २०°, ४५'' उत्तर अक्षवृत्त.

रेखावृत्तीय - ७८°,१३'' पूर्व रेखावृत्त

__महाविद्यालयापासुन अंतर__ - महाविद्यालपासुन उत्तरेस १३ कि.मी. वर या टेकडयांचा भुभाग आहे.

__समुद्रसपाटीपासुन उंची__ - ९० मी. उंचीवर या टेकडया आढळतात.

__पर्जन्यवृष्टी__ -

आम्हाला येथे अनेक प्रकारचे वृक्ष लतावेली दिसल्या. यात चिंच, कडुलिंब, पळस, पिंपळ, वड, आंबा, बाभुळ, साग, जास्वंद, कनेर, गुलमोहर, जांभुळ, उंबर इत्यादि वृक्षांचा समावेश यात होतो. याशिवाय अनेक फुलांची झाडे, काटेरी वृक्ष दिसुन आले.

या परिसरात या विविध वनस्पती पासुन निरनिराळी वनौषधे बनविली जातात. कंदमुळे गोळा केली जातात. काही झाडावरील मधमाश्यांच्या पोळयापासुन सहद गोळा करण्यात येते. येथे सर्वत्र गवताचे आच्छादन दिसते. या गवताचा वापर जनावरांना पाळीव प्राण्यांना चारा म्हणुन केला जातो. तसेच काही घरांच्या छपरासाठी या गवतांच्या पेढयांचा वापर केला जातो. या भागात पळसाचेही भरपुर झाडे आहेत. त्यापासुन पत्रावळी, द्रोण यासारखे गृहपयोगी उत्पादने तयार केली जातात. पळसांच्या फुलांपासुन धुलीवंदनासाठीचा नैसर्गिक रंग तयार करण्यात येतो. ही उत्पादने

Scanned by CamScanner

पर्यावरणदृष्टया अतिशय उपयोगी आहे. त्यापासुन मानवी आरोग्याला कुठलीही हानी पोहोचत नाही. परिसरातील कडुनिंब, बाभुळ या झाडावर डिंक निर्मीती करून तो गोळा केला जातो व बाजारात विक्रीस पाठविला जातो.

या परिसरात भरपुर गवत असल्याने त्यावर जगणारे अनेक तृण भक्षक प्राणी येथे आढळतात. या परिसरात हरिण, नीलगाय, रोही, गायी, बैल, म्हशी, बकरी, मेंढरे, ससा आढळतात. काही व्दितीय भक्षकी येथे आढळतात. उदा. कोल्हा, लांडगा, बिबटया, साप, बेडुक इत्यादि हे प्राणी तृणभक्षक प्राण्यांना मारून त्यांचे मास भक्षण करून उदरनिर्वाह करतात. याशिवाय बहुभक्षी असे चिमणी, कावळा, घार, पोपट, सुतार, घुबड, गिधाड, कोकीळा, कबुतर, बगळा, मोर, लांडोर, माळढोक, खंडया इत्यादी आढळतात. तसेच लाखोच्या संख्येने विघटक ज्यात जिवाणू, बुरशी, विषाणु सुक्ष्मजीव सेंद्रीय पदार्थाचे विघटन करतात व पर्यावरणात संतुलन ठेवण्याचे कार्य करीत असतात.

थोडक्यात येथील परिसरात उत्पादक तृणभक्षक, व्दितीय भक्षक, तृतीय भक्षक विघटक मोठया संख्येने आढळतात. यामुळे परिसंस्था निर्माण होते. अन्नसाखळी तयार होते. उर्जेचा प्रवाह निर्माण होतो.

गव्हानिपाणी टेकडी प्रस्तुत पर्यावरण क्षेत्रभेट यासाठी गव्हानिपाणी येथील टेकडीस निवडण्यात आले. या संपूर्ण परिसरात अनेक कमी अधिक उंचीच्या टेकडया आढळतात. या टेकडयांना चिरोडीच्या टेकडया असे म्हणतात. चिरोडीच्या टेकडया या पोहऱ्याच्या डोंगराचाच एक भाग आहे. या टेकडयांची समुद्रसपाटीपासुनची सरासरी उंची ३००-४०० मीटर एवढी आहे. या टेकडया भुगर्भातील अंतर्गत हालचालीमुळे जमिनीचा काही भाग वर उंचावरून तयार झाला आहे. काही शास्त्रज्ञांच्या मते सुमारे

d by CamScanner

७ कोटी वर्षापुर्वी दख्खनच्या पठारावरील ज्वालामुखी उद्रेकाच्यावेळी येथे ज्वालामुखीय विस्फोट होऊन मोठया प्रमाणात लाव्हा इतरत्र पसरला. कालांतराने तो थंड होवून या टेकडयांची निर्मीती झाली. या टेकडीत बेसॉल्ट खडकांचे अवशेषही आढळतात. तसेच परिसरातील जमिन काळी कसदार असुन ती बेसॉल्ट या खडकापासुनच तयार झाली आहे. म्हणुनच या भुप्रदेशाचा समावेश दख्खनच्या पठारात केला जातो. पोहऱ्याचे डोंगर हे देशातील महत्वाचे जलविभाजक क्षेत्र आहे. कारण या डोंगराच्या पुर्वेकडील बाजुस पडणारे पावसाचे पाणी, ओहळ, नाला, उपनदी, नदी, मोठी नदी असे करित बंगालच्या उसागराला जावुन मिळते तसेच पश्चिमेकडील उतारावर पडणारे पावसाचे पाणी अरबी समुद्रास जावुन मिळते.

या ठिकाणी अनेक टेकडया असल्याने पाण्याचे लहान मोठे प्रवाह येथे आढळतात. परंतु उपनदी किंवा नदी येथे आढळत नाही. प्रत्येक टेकडीवरील पावसाचे पाणी लहान ओहळाच्या स्वरूपात उताराच्या ठिकाणी वाहते. येथील जलप्रवाहांच्या वाहण्याची दिशा ही पश्चिम–पुर्व असल्याने हे जलग्रहण क्षेत्र वर्धा नदीचे असुन ते सर्व पाणी शेवटी पुर्ववाहिनी नदीव्दारे बंगालच्या उपसागरात व गोदावरी नदीत विलीन होते.

या पर्यावरण भेटीसाठी आम्ही बि.ए.भाग–२ च्या सर्व विद्यार्थ्यानींनी नियोजन केले. गव्हानिपाणी गावातील नागरीकांच्या भेटी घेतल्या. त्यांना या परिसरातील माहिती विचारली व पर्यावरणीय अवनतीबाबत त्यांना जागृत करून पर्यावरणाचा ऱ्हास कसा थांबविता येईल याविषयी चर्चा केली.

निष्कर्ष

- गव्हानिपाणी परिसरातील टेकडयावर मोठया प्रमाणात वृक्षतोड झालेली दिसुन आली.

- या परिसरातील टेकडयावर वृक्षतोड झाल्याने मोठया प्रमाणात मृदेची धुप झालेली दिसुन येते.

- अती गुरे चराईमुळे या टेकडया पर्णहीन व बोडख्या झाल्या आहेत.

- येथील वृक्षतोडीमुळे अनेक पशुपक्षांचे आश्रय स्थान म्हणजे त्यांची घरटी यांचे अस्तित्व धोक्यात आलेले आहे.

- येथे जास्तीत जास्त जमिन लागवडीखाली आणत असल्याने वनाच्छादनाचे प्रमाण घटत आहे.

- गेल्या काही वर्षात रस्ते निर्मीती, रोड रूंदीकरण यामुळे स्थानिक पर्यावरणास हानि पोहचत आहे.

- या परिसरात भुजलाच्या अतिवापर शेतीसाठी करित असल्याने दिवसेंदिवस भुजल पातळी खुप खोल जात आहे.

उपाययोजना

- या टेकडयावर विविध घटकाव्दारे मोठया प्रमाणात वृक्ष लागवड करण्याची आवश्यकता आहे.

- येथील टेकडयावर चर खोदुन मातीचे बांध घालुन पाणी अडविणे आवश्यक आहे. जेणे करून डोंगरावरील हिरवळ वाढेल.

- गुरे चराई नियंत्रीत करून मृदेची धुप कमी करता येईल.

- येथील लहान मोठया जलप्रवाहावर बंधारे निर्माण केल्यास भुजल पातळी उंचावेल व गुराढोरांना पशु-पक्षांना पिण्याच्या पाण्याची उपलब्धता होईल.

- येथील शेत जमिन उतार पाटी असल्याने शेतकऱ्यांनी उताराला आडवी अशी नांगरणी व पेरणी करावी. जेणे करून पावसाच्या वेळी मृदेची धुप कमी होईल व पावसाचे जास्तीत जास्त पाणी वाहुन न जाता जमिनीत जिरेल.

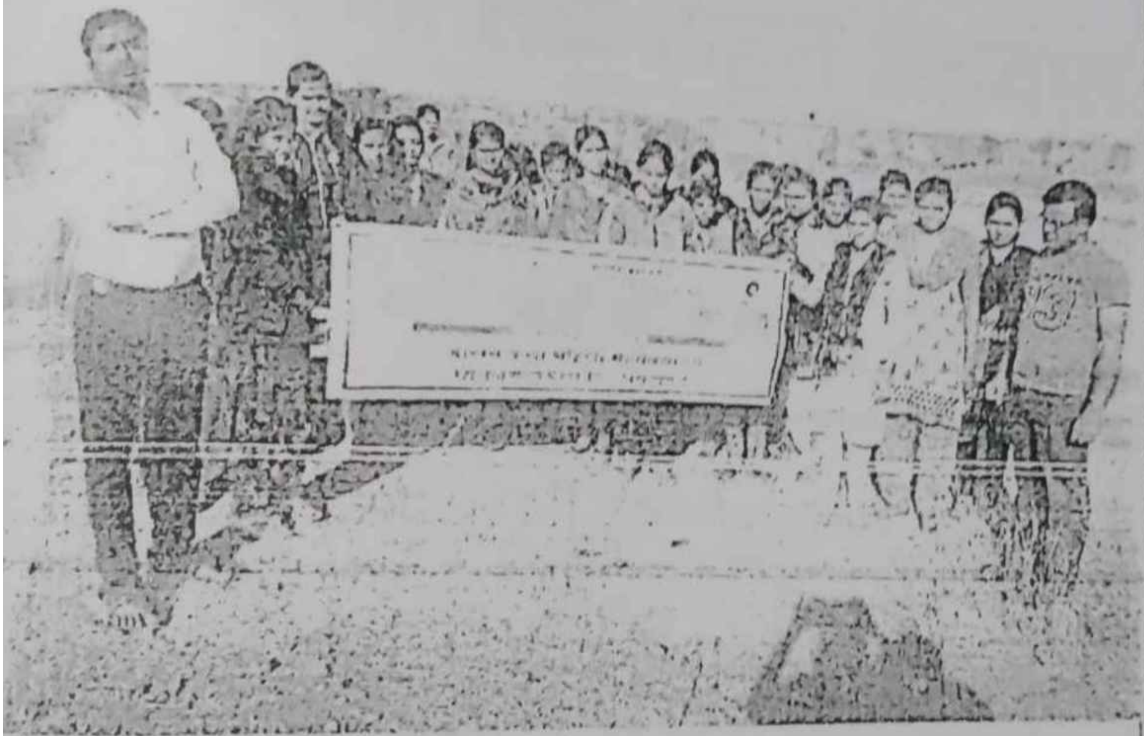

गव्हानिपाणी येथे पर्यावरण क्षेत्रभेट अभ्यासाठी निरीक्षण करतांना

महाविद्यालयातील विद्यार्थीनी

Principal
Shriram Kala Mahila
Mahavidyalaya
DHAMANGAON R

श्रीराम शिक्षण संस्था, धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती
व्दारा संचालीत

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धामणगांव रेल्वे जि.अमरावती

भौगोलिक सहल अहवाल

सत्र २०१६-२०१७

वर्ग बी.ए.भाग-३

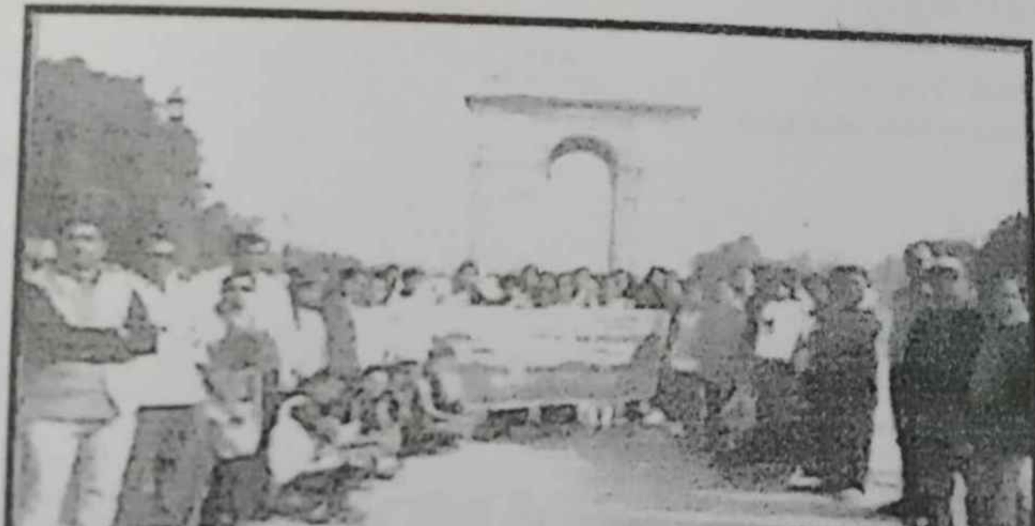

सादरकर्ती
कु.प्रिया दे. ऑंकार

मार्गदर्शक
मा.प्रा.दोड सर
भुगोल विभाग

Scanned by CamScanner

...ation Society Dhamangaon Rly

...HRIRAM KALA MAHILA MAHAVIDYALAYA
DHAMANGAON RLY

CERTIFICATE

EXCURSION – REPORT
NORTH INDIA

Submitted by
Priya D. Onkar
Class B. A III

Guided by
Prof. A. P. Doad
Geography Head Department

...amined

...EOGRAPHY PRACTICAL EXAMINATION

During The Academic Year

Session - 2016 - 17

प्रस्तावना

श्रीराम कला महिला महाविद्यालया च्या बि.ए. भाग 3 च्या भुगोल विभागाद्वारे आयोजीत सहलीचा अहवाल आम्ही सादर करत आहोत आम्ही सर्व प्रथम सहलीचे नियोजन केले व त्या करीता उत्तरप्रदेश व मध्यप्रदेश हे ठिकाण निवडले यामध्ये आगरा फत्तेपुरसिकी, मथुरा, दिल्ली, इत्यादी ठिकाणे बघितली सहलीचा प्रवास हा रेल्वे नी केला सहलीचा कालावधी सहा दिवसाचा होता या दिवसाचे नियोजन अतिशय सुयोग व पुर्व नियोजित असे होते. भौगोलिक दृष्टीकोणातुन आम्ही या स्थळांचा अभ्यास केला हा अभ्यास करित असतांना आम्हाला भुगोल विभागातर्फे बहुमुल्य मार्गदर्शन मिळाले.

ऋणनिर्देशक

संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाच्या
अभ्यासक्रमानुसार भौगोलीक क्रमामर्य आवश्यक आहे आपल्या श्रीराम
कला महीला महाविद्यालया तर्फे भुगोल विषयाची सहल उत्तरप्रदेश व
मध्यप्रदेश ~~आणि दिल्ली~~ येथे दि. 20/11/2016 ते दि. 26/11/2016
दरम्यान आयोजीत केली होती या सहलीच्या आयोजनासाठी आपल्या
श्रीराम कला महीला महाविद्यालयातील भूगोल विभागाचे भरपुर सहकार्य
लाभले त्या करीता आम्ही या विभागाचे मनपुर्वक आभारी आहोत.
अभ्यास सहलीमधील सर्व मुलींना सहकार्य करणारे त्याची काळजी घेणारे
डॉ. एन. एम. बिहाडे प्रा. ए.पी.दोड प्रा. वाय. एस काशिकर प्रा. नंदकिशोर
रा. राऊत यांचे आम्ही आभारी आहोत महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. प्रा.
गणेश क. टाले सर यांचे आम्ही विशेष आभारी आहोत. प्रस्तुत भौगोलिक
सहलीसाठी परवानगी देऊन आणि मार्गदर्शन करुन त्यानी फार मोलाचे
सहकार्य केले.त्याच बरोबर अन्य सहकार्या करीता ईतर प्राध्यापकाचे सुध्दा
आभार मानतो महाविद्यालयातील प्राद्यापक व शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांचे
सहकार्य मिळाले श्री. राजेश मारवे श्री. नागोराव पंचबुदधे यांचे आम्ही
आभारी आहोत तसेच महाविद्यालयातील इतर मुलीनी केलेल्या
सहकार्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

बि.ए. भाग - 3
सर्व विद्यार्थिनी
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
भुगोल विभाग

सहलीचे उद्देश

मानवी मन जिज्ञासू तसेच अणुकरन प्रिय आहे आणि जिज्ञासेतुनच मानवी प्रदेशाचे पाहनी करणे तेथिल सृष्टी सौंदर्याचा मनसोक्त आस्वाद घेणे, सौंदर्य न्याहाळले,तेथिल समाजजिवण राहनिमान, भुपृष्ठ रचना, मृदा, वनस्पती, खनिज संपत्ती, प्राणी या बाबीचा प्रत्यक्ष आणी सखोल अभ्यास करण्यासाठी अमरावती विद्यापीठद्वारे बी. ए. अंत्य भूगोलाच्या विद्यार्थ्यासाठी कोणत्याही एखाद्या पर्यटन क्षेत्राला भेट देणे किवा ते ठीकाण कसे महत्त्वाचे आहे याचा आढावा घेणे हा एकमेव उददेश आहे. तसेच पृथ्वीवरिल वेगवेगळ्या प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकाबद्दलचे ज्ञान सहलीच्या आयोजनातून मिळत असते. विद्यार्थ्यांमध्ये खेळीमेळीचे वातावरण निर्माण करुन भौगोलिक अभ्यासाची माहिती देणे त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे, अशा प्रकारे सहलीचे मानवी जिवनात व भूगोलात अनन्य साधारण महत्त्व असल्यामुळे सहलीचे आयोजन करण्यात आले.

मानवी मन जिज्ञासू आहे. अशावेळी मनात निर्माण झालेल्या वेगवेगळ्या प्रश्नांची उत्तरे आपल्याला तर्कशास्दृष्ट्या शोधायचे असतील आणि अभ्यासातील संदिग्धता दूर करायची असेल तर प्रत्यक्ष भौगोलिक परिणाम व सांस्कृतिक पर्यावरण यांच्या संबंधाचे व परिणामांचे प्रत्यक्ष अवलोकन करणे महत्त्वाचे ठरते त्यासाठीच....

1.प्रत्येक घटना स्थळांना भेट देऊन अध्ययन करणे.
2.आपल्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास करणे.
3.अप्रत्यक्ष ज्ञानाची सत्यता पडताळून पाहणे.
4.नविन संशोधनातून भौगोलिक अभ्यास समृदध करणे.
5.भौगोलीक व सांस्कृतिक पर्यावरणातील घटकांचा अनुभव घेणे,

हे सर्व उददेश सहलीचा निगडीत आहेत.

Scanned by CamScanner

सहलीचे महत्व

वेगवेगळ्या शोधामुळे पृथ्वीविषयी ज्ञानात जी भर पडत गेली त्यामुळे भुगोल विषयाची व्याख्या एकच कायम न राहता वाढत्या ज्ञानानुसार बदलतच गेली 150-200 वर्षापुर्वी काही धाडसी शास्त्रज्ञानी जलपर्यटनात यश मिळविले. तर काहींनी दुर्गम उंच प्रदेश चढुन जाण्यात यश मिळविले, तर कहींनी दुर्गम घनदाट अरण्यमय प्रदेश पदक्रांत केले. तर काहींनी अस्तीत्वात असना-या अंटार्क्टीका खंडाची माहीती मिळविली व त्या सोबत त्या- त्या प्रदेशातील पर्वत, शिखर, नद्या, या सारख्या प्राकृतिक वैशिष्ट्यांची तर हवामान वनस्पती , प्राणी या सारख्या ईतर घटकांची माहीती सुध्दा प्राप्त झाली. म्हणजेच भुगोल शास्त्राचा अभ्यास हा चार भिंतीच्या आत बसुन, भरपुर पुस्तके वाचुन परीपुर्ण होत नाही तर निसर्ग हीच भुगोलाच्या अभ्यासाची प्रयोगशाळा आहे आणि त्यामुळे मानवी जीवनात निर्सगाच्या सानिध्यात राहुन त्याचा अभ्यासकरणे व त्यातुन आनंदाची प्राप्ती करणे महत्वाचे आहे. त्यामुळे मानवाला सहलीचे महत्व ज्ञात झाले आहे.

कोणत्याही प्रदेशातील नैसर्गिक व सांस्कुतीक घटकांचे स्थान त्यांचा विकास व त्या घटकाचे नियोजन, त्या प्रदेशातील परिस्थीतीचे आकलन केल्यानंतर निदेर्शनास येते या प्रदेशातील हवामान भुपृष्ठरचना, मृदा, पिकपध्दती, वाहतुक,व्यापार, वनस्पती, प्राणी, जलसंप्पती इत्यादी घटकाची माहीती उपलब्ध होते म्हणुन भुगोलाच्या अभ्यासात सहलीला महत्वाचे स्थान प्राप्त झालेले आहे. कारण एखादया प्रदेशातील घटकाचे प्रत्यक्ष भेटी देऊन निरिक्षन केल्यास त्या गोष्टीने आकलन मानवी मेदुमध्ये चटकन होते, म्हणुन आज हे निर्सगाबद्दलचे ज्ञान अभ्यासाच्या माध्यमातुन प्रत्येक विद्यार्थ्यापर्यत पोहचवण्याच्या दृष्टीकोनातुन अभ्यासकमा अंतर्गत सहलीचे आयोजन करण्यात आले आहे.

भारत - स्थितीदर्शक नकाशा

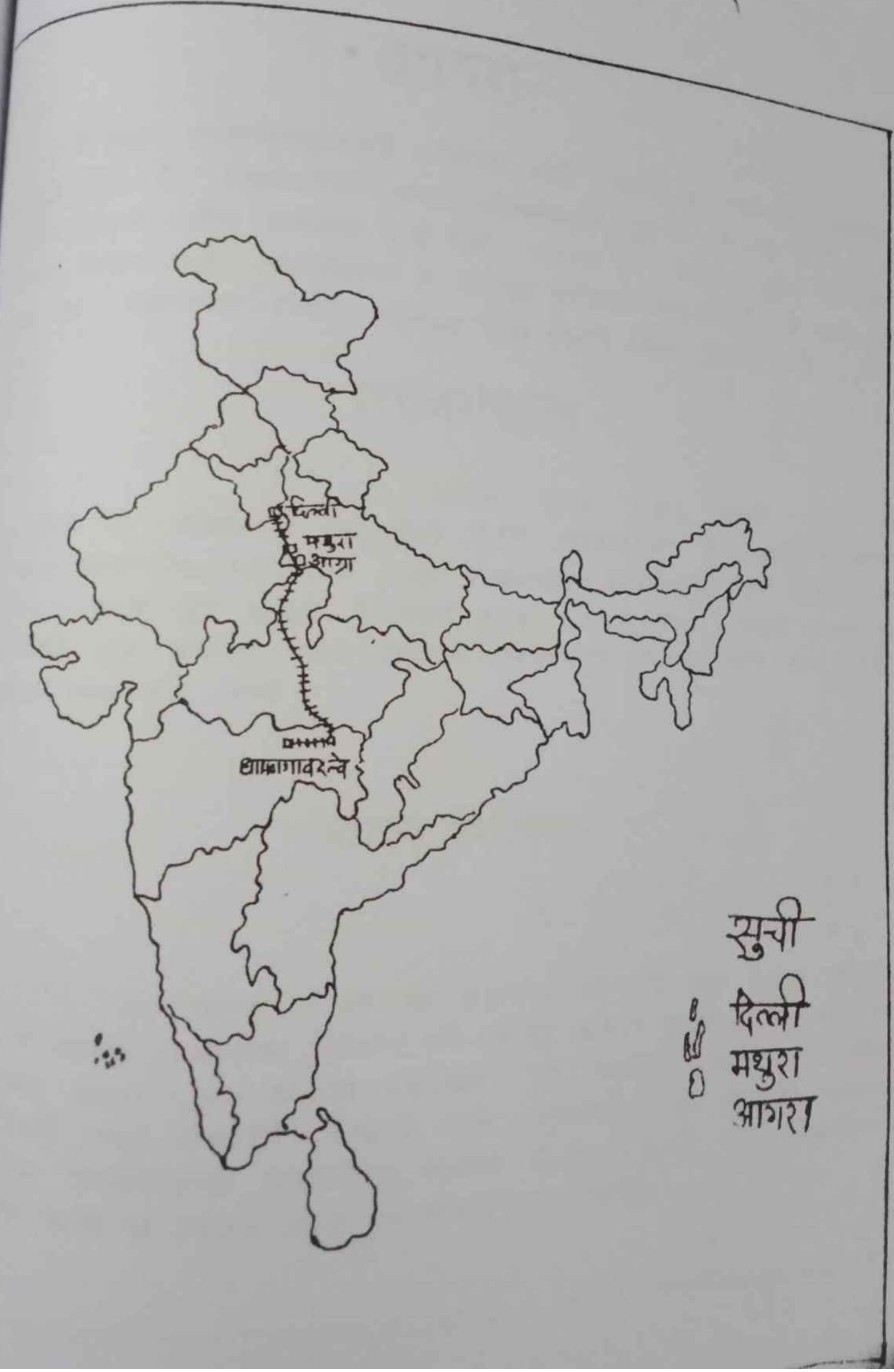

उत्तर प्रदेशातील पर्यटन स्थळे

आगरा–

आगरा हे शहर ताजमहालसाठी प्रसिदध आहे. आणि तो जगातील सातवा अजुबा आहे. हे शहर अकबराच्या प्रतिष्ठेसाठी सुदधा प्रसिदध आहे. जो राष्ट्रीय एकता आणि प्रमाला वाव देतो. आगरा हे शहर यमुना नदीच्या काठावर स्थित आहे. ताजमहाल हे यमुना नदीच्या काठावर स्थिर आहे. हे या शहराच्या दक्षिण भागास तिन किलो मिटर अंतर आहे.

ताजमहाल

ही एक सर्वात सुंदर वास्तू आहे. की, जी संगमरमर या खडकांनी बांधलेली आहे. ताजमहाल हे अर्जुमन बानो बेगमच्या आठवणीत बांधण्यात आले. ताजमहाल निर्मितीचे कार्य डिसेंबर इ.स. 163 मध्ये सुरु झाले. हे कार्य इ.स. 1645 मध्ये संपूर्ण झाले या कार्यासाठी 22 वर्षाचा काळ लागला तसेच या इमारतीसाठी 20 हजार कारीगार लावण्यात आले.

आगरा किल्ला–

आगरामध्ये ताजमहाल प्रमाणेच आणखी एक स्थान प्रसिदध आहे. ते म्हणजे आगराचा किल्ला जो बहादूर मुगल बादशाहा अकबर व्दारे बांधण्यात आला. जो आगरा शहराच्या पुर्वे भागात आहेत त्या भिंती शक्तीशाली लाल दगडांनी बांधली आहे. अकबरांनी हा किल्ला आपल्या राज्याच्या संरक्षनासाठी बनवले.हा किल्ला इ.स. 1565 मध्ये बनवण्यास सुरुवात झाली व त्याला सात वर्ष बनवण्यास लागले.

फत्तेपुर सिकरी

फत्तेपुर सिकरी आग-याच्या पश्चिम भागात 37 किलो मिटर दुर आहे. हे आग-याच्या नॅशनल हाईवेवर आहे. फत्तेपुर या शहराचे निर्माण इ.स. 1569 मध्ये अगबराद्वारे झाले, फत्तेपुर सिकरी मध्ये सर्वात उंच असा दरवाजा आहे. तो बुलंद दरवाजा या नावाने प्रसिध्द आहे. त्यामध्ये जामा मस्जिद ही दक्षिण भागास आहे. त्या दरवाज्याची उंची 176 फुट आणि प्लटफॉर्म वरुण याची उंची 134 फुट आहे. या दरवाज्यावर काही अरबी भाषेत लिहलेले आहे. व त्याचा अनुवाद शांती, जग हे ब्रिज आहे.

जामा मस्जिद

हे संपूर्ण फत्तेपूर सिकरीच्या सर्वात उंच इमारत आहे. ही इमारत अकबराने बनवली आहेत. त्यांनी ही इमारत शेख सलीम चिस्तीच्या मक्काच्या मज्जीद प्रमाणे बनविली ही इमारत इ. स. 1527 मध्ये पुर्ण झाली. ही इमारत 431 फुटच्या जागेत बनली आहे. शेख सलीम चिस्तीची दरगाह एक मुख्य इमारत आहे. ही संगमरवर ने बनली. ज्यात सुंदर फुलाची कारीगिरी आहे. हे एक प्रसिध्दी पुजा स्थान आहे.

मथुरा

आगरापासून मथुरा हे 57 कि.मी. एवढा अंतरावर येते. मथुरेत सर्वात सुंदर असे मंदिरे आहेत. त्यात म्हणजे प्रेम मंदिर जे सर्वात सुंदर व लाभदायक आहेत. त्यारा मंदिरात कृष्णाच्या बाललिला दाखविल्या जातात. मथुरामध्ये वृंदावन हे कृष्णाचे जन्मस्थान आहे. जेथे कृष्णाचा जन्म झाला तेथे उत्कृष्ठ असे मंदिर बांधण्यात आला आहे.मस्जिद औरंगजेब याने मंदिराचा काही भाग तोडून बांधले आहेत. तसेच मथुरामध्ये बरसाना मध्ये राधाराणी मंदिर प्रसिध्द आहे. तसेच मथुरामध्ये नंदगाव गोकुल असे छोटे-छोटे गावे आहेत. ती गावे कृष्णाच्या किर्तीसाठी प्रसिध्द आहे.

दिल्ली

दिल्ली ही भारताची राजधानी असून ती केंद्रशासित आहेत. दिल्लीमध्ये राष्ट्रपती भवनाची निर्मिती 1930 मध्ये झाली. दिल्लीमध्ये संसद भवन, भारतीय वॉर्ठस हेडकॉर्टर, सेना मुख्यालय, किल्ला, इंडिया गेट, लोटस टेम्पल, इत्यादी पर्यटन स्थळे आहेत. क्षेत्रफळ 1,483 चौ. किमी. आहे. तेथील लोकसंख्येची घनता 0 एवढी आहे. साक्षरता दृष्टीने दिल्लीतील साक्षरता 86.34 एवढी दिल्ली हे शहर यमुना नदीच्या काठावर वसलेले आहे. दिल्लीमध्ये गांधी आंतरराष्ट्रीय विमानतळ पालम येथे आहे. दिल्लीमध्येच ता महात्मा गांधी यांची समाधीस्थळ राज्घाट येथे आहे. दिल्लीमध्ये ले इंदिरा गेट खुप प्रसिध्द आहे. बिरला टेम्पल म्हणजे लक्ष्मीनारायण हे सुध्दा प्रसिध्द आहे.

भारताची राजधानी असल्यामुळे दिल्लीत भारतातील सर्वच सण रे केले जातात. याशिवाय दिल्ली पर्यटन आणि परिवहन विकास द्वारे येथे काही वार्षिक उत्सवांचेही आयोजन केले होते. रोशनआरा व, शालीमार उत्सव,कुतुब मेळा, हिवाळी मेळा उदयान आणि पर्यटन , जहाने-खुसरो उत्सव आणि आम महोत्सव येथे साजरे केले जातात.

दिल्ली हे उत्तर भारतातील सर्वात मोठे व्यावसायिक केंद्र सून मोठ्या उदयोगधंदयासह लघु व माध्यम उदयोगांच्या बाबतीत सर आहे. येथे दूरचित्रवाणी, टेपरेकॉर्ड, इंजिनियरिंग वस्तू मशीन्स, यर गाडयांचे पार्टस, कीडापयोगी वस्तू सायकल, पी.बी.सी. पासून र्मित झालेल्या वस्तू , जोडे-चप्पल, कापड, औषधी,हौजियरीचे सामान, मडयाच्या वस्तू,सॉफ्टवेयर आदींची निर्मिती केल्या जाते. ज्या उद्योगांमुळे दुषणाची समस्या निर्माण होणार नाही अशा उदयोगांना दिल्लीत प्राधान्य यात येत आहे.

CamScanner

पर्यावरण अहवाल

२०१६-२०१७

बि. ए. भाग - २

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

बेंबळा प्रकल्प

■सादरकर्ती■

कु. ________________

बि. ए. भाग व्दितीय
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

■मार्गदर्शक■

प्रा.जी.के.टाले
प्राचार्य
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

■मार्गदर्शक■

प्रा. ए.पी.दोड
श्रीराम कला महिला महाविद्यालय
धामणगांव रेल्वे

CamScanner

ऋण निर्देश

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ अंतर्गत बी.ए.भाग २ च्या अभ्यासक्रमात पर्यावरणशास्त्र या विषयाचा समावेश करण्यात आला आहे. आज पर्यावरणाच्या वेगाने होणाऱ्या अवनतीमुळे पर्यावरणीय आपत्तीची संख्या व तीव्रता वाढत चालली आहे. यावर नियंत्रण मिळवायचे असेल तर या समस्यांची जाणीव समाजातील सर्व घटकांना झाली पाहिजे. विशेषत: युवा वर्गाला झाली पाहिजे. कारण त्यांच्या पासुन परिवर्तनाची अपेक्षा असते. या उद्देशातुनच या विषयाचा अंतर्भाव विद्यापीठीय अभ्यासक्रमात आलेला आहे.

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय बी.ए.भाग २ च्या पर्यावरण अभ्यास भेटीसाठी यवतमाळ जिल्हयातील बेंबळा नदीवर बेंबळा प्रकल्पाची निवड करण्यात आली. दि. ०३-०४-२०१७ रोजी बी.ए.भाग २ सर्व विद्यार्थ्यांनी बेंबळा प्रकल्पास भेट दिली या अभ्यास भेटीमध्ये पर्यावरणाचे जैव विविधतेचे निरीक्षण करण्यात आले.

या भेटीसाठी संस्थेचे अध्यक्ष मा.अरूणभाऊ अडसड, स्थानिक व्यवस्थापन समिती अध्यक्ष मा.अशोकभाऊ पनपालीया, संस्थेचे सचिव मा.घनश्यामजी मेश्राम यांचे आम्ही मनपुर्वक आभारी आहे. तसेच महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.बी.एस. चंदनकर प्रकल्प भेटीकरीता मार्गदर्शन केले त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत. तसेच प्रा.डॉ.जी.के.टाले, प्रा.ए.पी.दोड, प्रा.वाय.एस.काशीकर, प्रा.एन. राऊत, प्रा.एन.एम.विहाडे, प्रा.राजेश आडे यांनी अभ्यास भेटीसाठी आयोजन केले याकरीता आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

तसेच महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद शिक्षकेत्तर कर्मचारी नागोरावजी पंचबुध्दे यांचे आम्ही मनपुर्वक आभारी आहोत. या शिवाय बेंबळा प्रकल्पातील पाटबंधारे कर्मचाऱ्यांनी आम्हाला पिण्याच्या पाण्याची व जेवणाच्या जागेची सुविधा उपलब्ध करून दिल्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

बी.ए.भाग दोन च्या विद्यार्थीनी

प्रकल्पाचे स्थान

बेंबळा प्रकल्प
ता.बाभुळगाव
जि.यवतमाळ

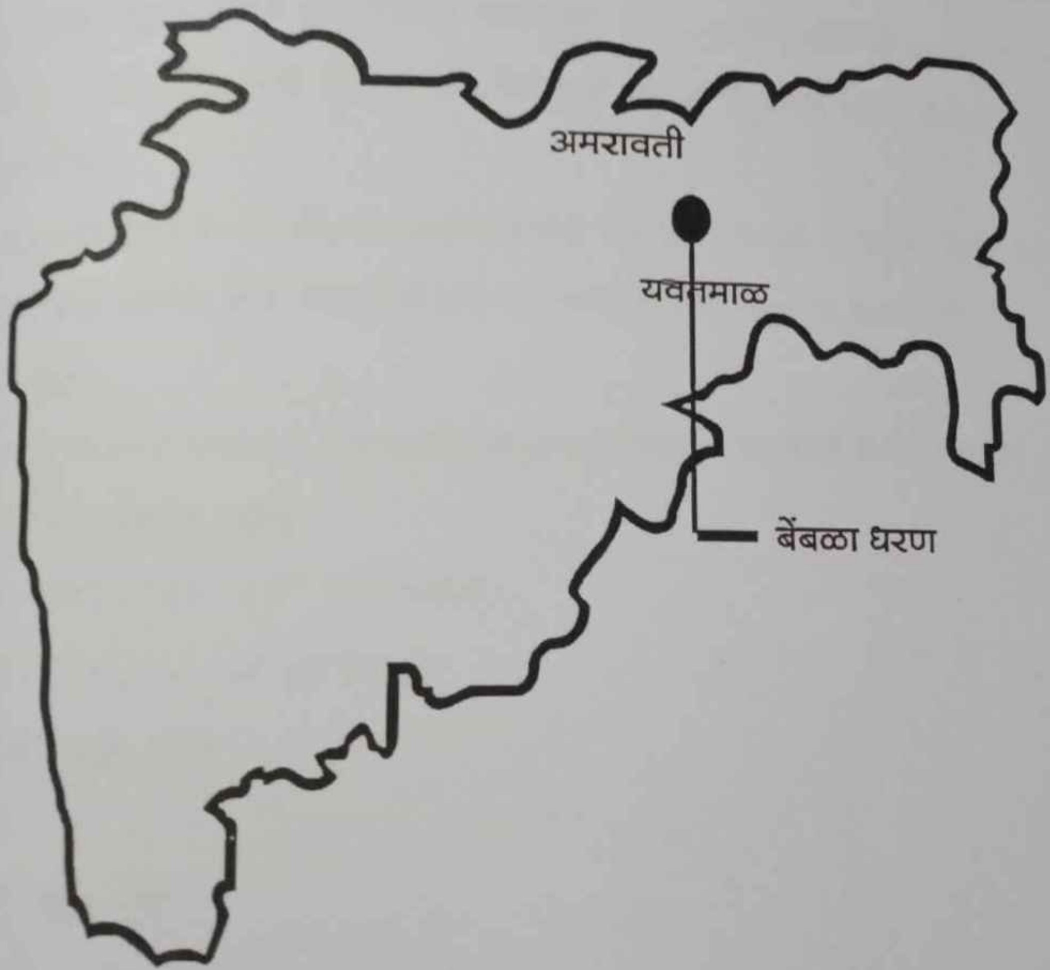

बेंबळा प्रकल्प

प्रस्तावना

बेंबळा प्रकल्प हा कारंजा लाड येथील कृषी तलाव बेंबळा नदीवर बाभुळगाव तालुक्यात खडक सावंगा या ठिकाणी आहे.

या प्रकल्पाची स्थापना १९९३ साली करण्यात आली. जवळ पास २४ गावे या प्रकल्पाच्या पाण्यात बुडाली. त्यांच्या पुर्नवसनाची प्रक्रिया सुरू आहे. या प्रकल्पाखाली १०,००० हेक्टर एवढे शेत जमिनीचे क्षेत्र पाण्याखाली बुडाले. या धरणाची लांबी ७६५० मी असुन उंची ३९.१५ मी. एवढी आहे. या धरणास २० वक्राकार दरवाजे असुन ते विद्युत पुरवठ्याव्दारे स्वयंचलीत होतात. या धरणातील पाण्याव्दारे ५३००० हेक्टर जमीन सिंचनाखाली आली आहे. प्रकल्पातील मुख्य कालवा बाभुळगाव कळंब, राळेगाव, नेर या तालुक्यात जातो.

सदर प्रकल्पातुन १००० की.व्हॅट एवढया क्षमतेचे विज उत्पादन होते. हा प्रकल्प बेंबळा नदीवर २५८ मी. उंचीवर वसलेला आहे. प्रकल्पाची अती उच्च जलपातळी २६९.५० मी. इतकी आहे.

प्रकल्पाचे स्थान

प्रस्तुत प्रकल्प हा यवतमाळ जिल्हयातील बाभुळगाव तालुक्यातील खडक सावंगा रस्त्यावर

अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय स्थान

अक्षवृत्तीय स्थान २०° ३३' ४३'' उत्तर अक्षवृत्त.

रेखावृत्तीय स्थान ७८° ७' ००'' पुर्व रेखावृत्त

महाविद्यालयापासुन अंतर

२२ कि.मी.

समुद्रसपाटीपासुन उंची

२५८.६६ मी.

पर्जन्यवृष्टी वार्षिक सरासरी

८० से.

कमाल तापमान

४५° से.

किमान तापमान

९° से.

3

Scanned by CamScanner

प्रकल्पाचे फायदे

१) **पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था**

बेंबळा नदीवरील प्रकल्पामुळे बाभुळगाव शहर व यवतमाळ जिल्हयातील ग्रामीण वासीयांना पेय जलाची उपलब्धता झाली त्यामुळे ग्रामिण विभागातील पाणी टंचाई कमी झाली.

२) **जलसिंचन**

बेंबळा प्रकल्पामुळे यवतमाळ जिल्हयातील बाभुळगाव, राळेगाव, कळंब, नेर या तालुक्यात कालव्याव्दारे पाणी पुरवठा होवून ५३००० हेक्टर जमीन जलसिंचीत झाली यामुळे शेतकऱ्यांना वर्षातुन दोन ते तीन पिके घेता येतात.

३) **मासेमारी**

या प्रकल्पामध्ये वर्षभर पाणी उपलब्ध असल्याने येथे शासनातर्फे व खाजगीरीत्या जलाशयात मत्स्य बिजे सोडून मासेमारी व्यवसाय करण्यात येतो यामुळे परिसरातील लोकांना रोजगार उपलब्ध झाला.

४) **विजनिर्मीती**

या प्रकल्पातील पाण्याच्या गुरूत्वाकर्षन बलाव्दारे विद्युत जनित्रे फिरवुन १००० कि.व्हॅट विजनिर्मीती केली जाते.

५) **पर्यटन**

हा प्रकल्प धामणगांव यवतमाळ या राज्य मार्गावर ३ कि.मी. पश्चिमेस आहे. वाहतुक साधनाच्या व वाहतुक जाळयांच्या सुविधेमुळे येथे येणाऱ्या पर्यटकांची संख्या वाढत आहे. पर्यटकांमुळे येथील लोकांना थोडयाफार प्रमाणात रोजगार निर्मीती होत आहे.

६) **लोकांच्या उत्पादनात वाढ**

या प्रकल्पामुळे येथील शेतीत बारमाही सिंचन व्यवस्था झाल्याने शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढले त्यांचे उत्पन्न वाढल्याने इतर व्यावसायिकांचेही उत्पन्न वाढले.

CamScanner

प्रकल्पाचे तोटे

१) पुर्नवसनाचा प्रश्न

प्रस्तुत प्रकल्प निर्मीतीसाठी २४ गावांना विस्थापीत करण्यात आले यामुळे त्यांचे पुर्नवसन अद्याप पूर्णपणे झालेले नाही. या गावातील शेतकऱ्यांच्या सुपीक जमिनी प्रकल्पाखाली गेल्या मात्र त्यांना अद्याप शासनातर्फे जमीनीचे वाटप करण्यात आलेले नाही. बहुतांश लोकांना पुर्नवसीत गावात जागा व घर मिळाले नाही.

२) क्षारयुक्त मृदा

या प्रकल्पातील पाण्यावर सततचे सिंचन केल्याने तसेच कालव्यातील पाणी जमिनीत झिरपल्याने सततच्या ओलाव्याने जमिनीतील खालचे क्षार वर येवून क्षारयुक्त मृदा तयार होत आहे त्यामुळे त्या जमिनीची उत्पादकता तयार होवून त्या नापिक बनत आहे.

३) प्रकल्पग्रस्तावर अन्याय

ज्यांनी धरणासाठी जमिन व घरे दिली त्यांना त्या मोबदल्यात तेवढी जमीन व घरे मिळाली नाही त्यांच्या संपत्तीचे योग्य मुल्यमापन झालेले नाही. असे पुर्नवसीत गावात शाळा, महाविद्यालय, दवाखाना, पोस्ट ऑफीस, क्रिडांगण, वाचनालय इ. सोयी सुविधांचा अभाव आहे.

४) प्रदुषणाचा प्रश्न

या परिसरात बेंबळा प्रकल्पामुळे लोकांची व वाहनांची वर्दळ वाढली त्यामुळे वायुप्रदुषण, जलप्रदुषण, ध्वनीप्रदुषण निर्माण होत आहे.

५) गुरांच्या चाऱ्याचा प्रश्न

हा प्रकल्प निर्माण होण्याआधी येथील फार मोठा भाग कुरनाखाली होता त्यामुळे गुराढोरांसाठी मोठ्या प्रमाणात गवत, चारा, वैरान उपलब्ध होते. परंतु ती कुरने पाण्याखाली आल्याने गुरांच्या चाऱ्याचा प्रश्न गंभीर बनला आहे.

CamScanner

निष्कर्ष

१) बेंबळा प्रकल्पाला भेट देण्यासाठी खडक सावंगा फाटयावर उतरावे लागते. परंतु तेथे प्रकल्पापर्यंत जाण्यास कोणतेच वाहतुकीचे साधन सहजासहजी उपलब्ध होत नाही. महाराष्ट्र शासनातर्फे किंवा खाजगीकरणाच्या सहकार्यातुन पर्यटकांसाठी वाहतुक साधनांची परिपूर्ण व्यवस्था व्हावी.

२) खडक सावंगा हे प्रकल्प ३ कि.मी. चे अंतर असुन बहुतांश प्रवासी तेथुन पायी चालत जातात. परंतु या रस्त्याच्या दुतर्फा झाडे नसल्याने त्यांना ऊन, वारा, पाऊस याचा त्रास होतो म्हणुन या रस्त्याच्या दुतर्फा तसेच प्रकल्पाच्या ठिकाणी मोठया प्रमाणात वृक्षारोपन करायला हवे.

३) या ठिकाणी पिण्याकरीता सार्वजनिक नळ उपलब्ध नसल्याने पिण्याच्या पाण्याची गैरसोय म्हणुन पर्यटकाची वाढती लोकसंख्या पाहता तेथे पिण्याच्या पाण्याची मुबलक व्यवस्था करण्यात यावी.

४) या प्रकल्पातुन केल्या जाणाऱ्या सततच्या सिंचनामुळे व कालव्याच्या पाझरणाऱ्या पाण्यामुळे काही शेत जमिनी क्षारयुक्त बनुन नापिक होत आहे.

५) या प्रकल्पाच्या स्थापनेमुळे अनेक गावे धरणक्षेत्रात बुडाली त्याचे पूर्णपणे अजुनही पुर्नवसन झालेले नाही. याकडे शासनाने विशेष लक्ष द्यायला हवे. तसेच पुर्नवसीत गावात प्रकल्पग्रस्तांना मुलभुत सोयी सुविधा पुरविण्यात याव्या.

६) धरण परिसरात मोठया प्रमाणात वसाड व पडीत क्षेत्र आहे तेथे वृक्ष लागवड करावी.

७) या प्रकल्पाला भेटी देणाऱ्या अभ्यासकासाठी विश्रामगृह, निवासस्थान व इतर सोयी सुविधा पुरविण्यात याव्या.

८) या प्रकल्पावरील सुरक्षा व्यवस्था आणखी कडक करायला हवी. कारण समाजकंटक किंवा आतंकवादी अशा ठिकाणी घातपात करू शकतात.

९) येथे येणाऱ्या पर्यटकामुळे कमालीची अस्वच्छता निर्माण होत आहे म्हणुन हा परिसर येथुन स्थानिक व्यवस्थापनाव्दारे वेळोवेळी स्वच्छ करण्यात यावा.

१०) या ठिकाणी धामणगांव, बाभुळगाव येथुन दररोज एस.टी.बससेवा सुरू करण्यात यावी.

6

Seal

Shriram Kala Mahila Mahavidyalaya DHAMANGAON RLY

CamScanner